תנ״ך · אחרונים · מלבי״ם · נביאים

מלבי"ם על יהושע

רבי מאיר ליבוש ב"ר יחיאל מיכל [מלבי"ם] וייזר

ספריית אור ברסלב · or-breslev.co.il

מלבי"ם על יהושע

רבי מאיר ליבוש ב"ר יחיאל מיכל [מלבי"ם] וייזר

מקור הטקסט: ספריא · רישיון: לפי המהדורה: נחלת הכלל או Creative Commons

התכנים שלפניכם נאספו, מוינו, סוננו ונערכו בעמל רב ובמסירות על ידי צוות פרויקט 'אוצריא' (otzaria.org).

לקריאה באתר, עם המפרשים והמקורות ליד כל שורה: https://or-breslev.co.il/library/מלבים-על-יהושע/
הקובץ נוצר ב־16 בנובמבר 2026 מגרסה v38-202611160902 של הספרייה.

תוכן העניינים

הקדמה 4
פרק א 7
פרק ב 13
פרק ג 20
פרק ד 25
פרק ה 30
פרק ו 35
פרק ז 40
פרק ח 45
פרק ט 52
פרק י 57
פרק יא 64
פרק יב 66
פרק יג 67
פרק יד 69
פרק טו 72
פרק טז 76
פרק יז 78
פרק יח 82
פרק יט 86
פרק כ 92
פרק כא 92
פרק כב 95
פרק כג 100
פרק כד 103

הקדמה

שטף הפירושים והמון הבאורים, הזורם ושוטף ועובר מעת לעת, בנהרי הנביאים ונחלי הכתובים, מרבית הבאורים והתרגומים, היוצאים ונולדים וצומחים יום יום בדורנו זה, על הררי המקרא שדי תרומותיו, כגלים על תלמי שדי, המה יתנו עדיהם, כי הנפשות השוקקות להבין במקרא ולחשוף תעלומותיו, לא מצאו רויה במי באר חפרוה שרים כרוה נדיבי קדם במחוקק במשענותם, ולכן יתורו ויחפרו בארות אחרות ויבקשו מים, הוא האות והמופת כי הדור הזה, דור חכם בעיניו לבקר על שורש כל דבר ולכל תכלית הוא חוקר, לא מצא שפק ונפשו לא תרגיע בפירושים הולידו דור אבותם, לכן רבתה הדרישה ועצמה החקירה מאד, למצוא תעלומות כתבי הקדש ולפתור חידותיהם, ולכן יציצו הבארים מעיר ועיר כעשב הארץ.

אמנם כן, לב הראשונים היה פתוח כפתחו של אולם, המה ידעו חכמת הלשון, השכילו דרכיה הבינו נתיבותיה, והמה מצאו דעת קדושים בינה.

אולם באשר הם היו המתחילים במלאכה זאת, ולפניהם היתה הארץ הזאת מדבר ארץ לא זרועה, לכן שקדו שקידה עצומה ועבדו עבודה רבה, לחפור בעמק ולעדור בהרים ולשדד אדמת הכתובים, לפתור המלות הקשות ולפענח חקר המאמרים, לפתח מסגרותיהם במפתח הפשט הפשטי, בל יהיו עוד כחידות סתומות, כעס נועז עמקי שפה משמוע, על כן מעת זרע רש"י ז"ל בארץ ההיא וימצא מאה שערים, ויברכהו ה' ויעש פרי תבואה, עד בא הקמחי ויטחן קמח סולת ברחיים ויאפה עוגות מצות, היה כל עסק המפרשים ופרי עמלם, למצוא ראשית דעת פתרוני המלות ודקדוקם לבד, ולא נטו באלה להוליד ילדי הרעיונות הנשגבים, המעופפים בכח אמיץ על מרומי המליצות האלהיות, אשר גבהו מאד מן הילדים כגילם, הנולדים על ברכי רוח איש ובינת אדם, כגבוה שמים על הארץ.

ועל כן כל קורא והוגה אשר ישית לב ושום שכל להבין במקרא, ידע ויבין את זאת, כי לא לבד אשר עדן נשארו מליצות רבות, וגם פרשיות, וגם נבואות שלמות, אשר לא הוסר מעל פניהם המסכה הנסוכה הלוט הלוט על כונתם, וגם על פתרון מאמריהם ופירוש מלותיהם סגור חותם צר ופרוש מעטה עלטה, כי גם הנבואות אשר ידמה לנו בהשקפה ראשונה כי התבארו והתפרשו, גם המה לא התבררו ולא התלבנו, עת נשית לב כי המליצים האלה שרי קדש ברוח ה' השכילו, עת נזכור כי לא רוח אנוש, אך רוח אלהי רוח קדוש כביר דובר בם ומלתו על לשונם, רוח נשגב אדיר מאד נעלה מרוח בני אדם, העולה היא למעלה בתועפת הרגש על במתי המליצה, ויעף בהתנשאות הנפש על כנפי השיר, בתעצומות כח המדמה והתפעלות נפש האנושית, ואם גם אז תתעצם

הנפש ותשגיב בכחה לדבר נשגבות, אף כי בעת תמלא כח את רוח ה' ומשפט וגבורה, כי יתן ה' את רוחו עליה, אם בכח אל אלים תדבר נפלאות ומלים מצד עלאה תמלל; "ואיך ינעמו לחכנו (ישאל כל מעיין) מטעמים עשו לנו בעלי הפירושים, להטעים מעדני החוזים ומליצות אנשי הרוח, בריר חלמות? ואיככה נראה בנות האדם ושיריהן כלילות יופי, ומליצותיהן מטיפות חן ואמרי נועם ורביד הזהב על גרונם, ובנות עליון קדורנית תלכנה, מדיהן קרועים, ומליצותיהן קצרי יד עמקי שפה נלעג לשון אין בינה? ואיך תקח נפשנו לקח פרושיהם, אם לפיהם יתראו מליצות הכתובים דלות ורעות תואר מאד, צנומות דקות שדופות קדים, וגם השבלים הטובות והמלאות, תבלענה אותן השבלים הדקות והרעות"? כה שאול ישאלו המעיינים, וכן התמו.

אולם לא על זה אדבר עמך עתה, לא קראתיך הלום לשחר פניך כי תטה אזנך לי, לשמוע אמרתי על פירושי ספרי הקדש הכתובים ונאמרים בדרך השיר והמליצה, להשכילך בינה את המגרעות אשר נמצאו בפירושי הספרים ההמה, ולהודיעך איך סוללתי המסלה סקלתיה מאבן, ושמתי שם מסלול ודרך חדש ודרך הקדש יקרא לה, כי לא עת עתה ולא המקום פה לדבר על אלה, כתר לי זעיר כי עוד חזון למועד ועוד לאלוה מלים בהקדמת הספרים ההם, איש על מקומו בעתו ובזמנו, כי עתה לא באתי רק להעיר את אזנך לשמוע כלמודים, את אשר הניעני לזרוע ולטעת בחלקה הזאת אשר התבכרה ראשונה, שהוא חלק נביאים ראשונים, אשר כל דבריו באו דרך ספור והגדה במאמרים פשוטים, פן ידמה לבבך כי בם אין להוסיף על דברי המפרשים דבר, אחר שהדברים פשוטים, ומבוארים בנקל לכל תלמיד עם מבין, ומה שמץ דבר נשמע בם, לכן אתן בידך אנך פלס ומאזני משפט, ושקלת במאזני שכלך וראית, כי גם הכתובים נעו מעגלותיהם, לא תדע כונתם העלומה והחתומה, עדי תשיג דברי נר לרגלך, ופירושי אור לנתיבתך.

גם אם תערוך ותשוה ספורי דברי הימים האלה, אל ספורי חול, כתבו חכמים יודעי העתים בדור דור, קורות עם ועם משנות עולמים, כבר יתראה לעיני הקורא כי נגרע ערך הספרים הקדושים האלה, לפי פי' המפרשים, מערך ספרי חכמי לב המושכים בשבט סופר מהיר בכמו אלה ועומדים לעומתם בשפל המדרגה בכל פרטיהם, כי כל כותב זכרון דברי הימים, מתנאי שלמות הספר ויפיו: א] שהכותב ישים לנגד עיניו תכלית מיוחד, הוא יהי לו למטרה אשר על פיהו יסדר דברי ספוריו, והוא, אם שיקשר את הספורים והקורות אשר יעלה על ספר, ביחוס הסבות ומסובביהם, וישמור בזכרון הדברים, להקדים לכל מסובב את הסבות אשר הניעו את התולדות לצאת לרגלם, ואם שיצייר תהלוכות התולדות לפנים או לאחור, בקשר שלשלת העת והמקום והמקרים

אשר התנענעו ברתוקות חבל התולדה, והמון עמים ולאומים, אקלימים ומדינות, והתהפוכות אשר תחת מסבותיהם התהפכו, ואם שישים מטרתו לצייר מצב העמים, המוסרי, או המדיני, לפי הקורות אשר התילדו מן המצב הזה, לחסד או לשבט. וצריך הכותב לשמור חק ולא יעבור, שכל פרטי הדברים אשר יעלה בספוריו, יכונו יחד עם המטרה, אשר אליה שם מגמתו. ב] צריך הוא לשמור סדר הדברים, בל יקדים המאוחר בזמן או בסבה ובל יאחר את המוקדם, ואף כי שלא יהיו דבריו מעורבבים ומבולבלים. ג] ישקול דבריו במאזני צדק, לא יגרע שיחה לפני הקורא ולא ירבה דברים ללא ענין. ד] יבחר לשון ערומים צח ונקי, ודברים ערבים ונעימים לאזן שומעת. וכאשר נבחון את דברי הספרים הקדושים האלה, כפי פי' המפ', במצרף הבחינה הלזו, נראה: א] הנה התכלית אשר אליו כוונו הכותבים בספוריהם, מבואר נגלה שהיתה מטרתם להראות, איך נלוה השגחת ה' התמידית אל עם קרובו בכל משך הדורות האלה, ואיך עלו או ירדו, הצליחו או דללו, לפי מעשיהם לטוב או לרע, ואיך היה כל עניני הנהגתם בענין פלאיי נסיי אלהיי, (חוץ מדברי מוסר והנהגה, דברים תורנים ואמוניים, אשר ארג וטוה בתוך ספוריו) ובכל זאת נמצאו במשך הספורים ענינים רבים יחטאו את המטרה הזאת, ומעורב במו ספורים רבים לא נודע תכלית זכרונם, לא למוסר ולא להנהגה, לא לתורה ולא לאמונה. ב] רוב הדברים באו מעורבים ובלי סדרים להקדים את המאוחר ולאחר את המוקדם, ולפעמים מדלג מענין אל ענין, ובאמצע יתפוס ענינים אחרים בלתי שייכים אל ענין זה כלל, או יתפוס ענין קודם לענין המדובר, וכן ישוב יהפוך ידו כל היום?. ג] יכפיל דברים וענינים ללא צורך, ובאו בם רוב דברים ומעט ענין?. ד] ידבר במליצה מוזרה ולשון לא נבחר, ולפעמים יאחז ענין וינחהו, יתחיל ולא ישלימהו, וכהנה פליאות רבות אשר תראה בכל פרשה ופרשה, אם תקרא את השאלות אשר ערכתי בכל ענין וענין, מחלון השאלות תשקיף במחזה, ולבבך יבין לדעת, כי מים עמוקים עצה נסתרה בעומק הספורים האלה, ואיש תבונות ידלם, ודלית מים חיים זכים קרים נוזלים, ממקור הבאור אשר קרתי, והשבעת כל עצי ה' ארזי אל בעדן גן אלהים, והשקית מדבר ציה וערבה ותפרח כחבצלת, והרוית נפשך העיפה, והיתה כגן רוה וכמוצא מים אשר לא יכזבו מימיו, ומלאת ברכת ה', גם תברכני נפשך, כי אחרי באתי במשפט על כל נעלם, הנה פירושי ערוכה בכל ושמורה, בו שמתי העקוב למישור והרכסים לבקעה, אין כפל ואין חסרון אין ערבוב ואין חסרון סדר, כי כל הכתובים מלאים חכמת לב ותבונה רבה, והדברים מעידים על עצמם כי הם דברי אלהים חיים, הנאמרים ברוח אלהים ע"י אנשי הרוח, והלוחות מעשה אלהים המה.

וסדרתי דברי הפירוש בקיצור נמרץ ובלשון קל, למען ירוץ כל קורא בו המבין דבר לאשורו, אם יקרא את דברי בשום שכל, ולבו אל ימהר, ופניתי אל המפרשים אשר פירשו המקרא אחרי הקמחי, המה הגבורים אשר מעולם אנשי השם, ואין איש מתחזק להפיח רוח חיים בכתובים בדרך הפשט, זולת השר מהרי"א ואחוזת מרעהו אשר חיו בדורו, והוצאתי פנינים ממצולות דבריהם, במקום אשר עלו דבריהם לפני רצון, ואספתים ביתה בשמם, כי המפרשים זולתם פנו אל דרך הדרוש אשר אין אנו עוסקים בו עתה, והמבארים בדור אחרון אין בפיהם כל חדש, ויש מהם נשא אותם רוח הקדים וירעו רוח. כחתמי לדבר, אפרוש כפי אל ה', שלח עזרך ממרום ומקודש תסעדני, נחני באמתך, ורוח נדיבה תסמכני, פניך האר בעבדך ותורתך חנני, וגם עד זקנה ושיבה אלהים אל תעזבני, עד אגיד זרועך לדור לכל יבא דברות קדשך, ואודה את שמך, על חסדך על אמתך.
חותם כ"ו תמוז תרכ"ו לונטשיץ, מאיר ליבוש מלבים

פרק א

פסוק א

השאלות

(א) למה תאר את משה בשם עבד ה', ואת יהושע בתואר משרת משה פה יותר מבמקום זולתו?

ויהי. ר"ל כי כ"ז שהיה משה חי לא היה אפשר שיהושע יעבור את הירדן משני טעמים: א] לא היה אפשר שיהושע יהיה המצביא את הצבא בחיי משה. ב] לא היה העברת הירדן אפשרי מפני השבועה שלא יעבור משה את הירדן. אולם אחרי מות משה נסתלקו ב' המניעות האלה, ולכן **ויאמר ה' אל יהושע**. ובאר כי יהושע זכה בין לנבואה בין להנהגת העם מצד שהיה משרת משה וגדולה שמושה יותר יותר מלמודו (ברכות ז ב). וקרא את משה בשם עבד ה' לאמר שגם אחרי מותו נקרא בשם עבד ה', כמ"ש חז"ל (סוטה יג ב) מה כאן עומד ומשמש אף שם עומד ומשמש, ר"ל כי הצדיק העוסק רק להשלים את עצמו תופסק עבודתו בעת מותו, אבל העוסק לשלמות הדור והדורות הבאים, הוא זוכה ומזכה לדור אחרון. והעבודה המתמדת בסבתו גם אחרי מותו תקרא על שמו כמ"ש (תהלים קיא, ג) וצדקתו עומדת לעד, וז"ש שגם אחרי מות משה היה עבד ה':

פסוק ב

השאלות

(ב) למה א"ל משה עבדי מת והלא ידע זאת? וכפל להם לבני ישראל, הוא זרות בלשון:

משה עבדי מת. וא"כ נסתלקו ב' המניעות הנ"ל. א] תחלה לא היה העברת הירדן אפשרי ועתה קום עבור את הירדן. ב] תחלה לא היה אפשר שאתה תהיה בראש, ועתה קום עבור בראש וכל **העם הזה** אחריך (כי מבואר הוא שכ"מ שכפל את הכנוי הוא עקר את במאמר): **אל הארץ**. אומר הגם שאתה תהיה שר הצבא ודרך כל כובשי ארצות שהארץ הנכבשת תקרא ע"ש שר הצבא או המלך הכובש ולו תהיה לחלק ולעשות בה כרצונו, הנה לענין הארץ הזאת לא יהיה כן, רק **אל הארץ אשר אנכי נתן להם**, ומבאר **לבני ישראל**, שהכנוי הבא כפול לפני השם מורה לבני ישראל דוקא לא לך:

פסוק ג

כל מקום. פסוק זה כבר נזכר בפ' עקב (דברים יא, כד), ובארו חז"ל (ספרי שם) שר"ל שגם אם תדרכו בכ"מ שהוא בארצות שבח"ל לכבשם יהיה שלכם וינהוג בה קדושת הארץ. אבל **מהמדבר** וכו' **שם יהיה גבולכם**, שם אתם מצווים לכבוש, וח"ל רשות. וגם אין לכם רשות לכבוש בח"ל עד שתכבשו את א"י. וכבר נודע מדברי חז"ל (ספרי דברים, ז) שאם היה משה עובר וכובש לא היו נצרכים למלחמה, רק בכל מקום מדרך כף רגלם היו האויבים נופלים לפניהם חללים, ועז"א למשה כ"מ אשר תדרוך כף רגלכם, בדריכת הרגלים לבד תקנוהו ותכבשוהו ויהיה שלכם. אולם הגם שגרם החטא והוצרכו עתה למלחמה, דבר ה' לא ישוב ריקם, ואומר שגם עתה **כל מקום אשר תדרוך** כו' **לכם נתתיו כאשר דברתי אל משה**. ורק זה תלוי בתנאי אם **מהמדבר** וכו' **יהיה גבולכם**, אם תכבשו כל א"י, ושזה היה תלוי בהטבת מעשיהם, כמ"ש (שופטים ג, א) ואלה הגוים אשר הניח ה' לנסות בם את ישראל, שע"י שראה כי לבבם איננו שלם עם ה' הניח מן האומות לנסותם. ואם היה לבבם שלם עד שלא היו צריכים לנסיון ואז היו כובשים כל גבולם, אז היה שם הדבר כמו בימי משה לבל יצטרכו לחרב ולמלחמה:

פסוק ד

כל מקום. פסוק זה כבר נזכר בפ' עקב (דברים יא, כד), ובארו חז"ל (ספרי שם) שר"ל שגם אם תדרכו בכ"מ שהוא בארצות שבח"ל לכבשם יהיה שלכם וינהוג בה קדושת הארץ. אבל **מהמדבר** וכו' **שם יהיה גבולכם**, שם אתם מצווים לכבוש, וח"ל רשות. וגם אין לכם רשות לכבוש בח"ל עד שתכבשו את א"י. וכבר נודע מדברי חז"ל (ספרי דברים, ז) שאם היה משה עובר וכובש לא היו נצרכים למלחמה, רק בכל מקום מדרך כף רגלם היו האויבים נופלים לפניהם חללים, ועז"א למשה כ"מ אשר תדרוך כף רגלכם, בדריכת הרגלים לבד תקנוהו ותכבשוהו ויהיה שלכם. אולם הגם שגרם החטא והוצרכו עתה למלחמה, דבר ה' לא ישוב ריקם, ואומר שגם עתה **כל מקום אשר תדרוך** כו' **לכם נתתיו**

כאשר דברתי אל משה. ורק זה תלוי בתנאי אם **מהמדבר** וכו' **יהיה גבולכם**, אם תכבשו כל א"י, ושזה היה תלוי בהטבת מעשיהם, כמ"ש (שופטים ג, א) ואלה הגוים אשר הניח ה' לנסות בם את ישראל, שע"י שראה כי לבבם איננו שלם עם ה' הניח מן האומות לנסותם. ואם היה לבבם שלם עד שלא היו צריכים לנסיון ואז היו כובשים כל גבולם, אז היה שם הדבר כמו בימי משה לבל יצטרכו לחרב ולמלחמה:

פסוק ה

לא יתיצב. הבטיחו שני דברים. א] **לא יתיצב איש לפניך**, לתפוס שררה או לדבר דבר נגדך (דע שיש הבדל בין יתיצב לפניך בלמ"ד, שגדרו שיתיצב הקטן לפני הגדול דרך השתוות, כמו לפני מלכים יתיצב (משלי כב, כט), מי הוא לפני יתיצב (איוב מא, מב). ובין יתיצב בפניך, שהוא ההתקוממות להלחם נגדו). לא יתיצב איש בפניך (דברים ז, כד; יא, כה), הבטיחו שכל ימי חייו יהיה הוא המנהיג את העם ולא ירים ראש איש בלעדיו. ב] לענין הדבוק האלקי **כאשר הייתי עם משה אהיה עמך**, להשרות שכינתי עליך בנסים ובנפלאות כמו עם משה. ומפרש, נגד הא' אמר לא ארפך, ר"ל שאחזיק אותך ביד ימינך לחזקך תמיד, ונגד הב' אמר לא אעזבך שלא תסור רוח קדשי ממך (כי נגד החזוק הגופני הפוכו הרפיון וכמ"ש (שה"ש ג, ד) אחזתיו ולא ארפנו, ונגד חול השפע הרוחנית הפוכו היא עזיבה):

פסוק ו

השאלות

(ו – ט) למה שנה ושלש באזהרת האומץ והחוזק? ובשניה הוסיף מלת מאד? ומ"ש הלא צויתיך מה כוונתו? למה כפל אזהרותיו על שמירת התורה? ואמר תחלה למען תשכיל ואח"כ אמר כי אז תצליח ואז תשכיל?

חזק. עתה באר דבריו. נגד הא' שא"ל לא יתיצב איש לפניך, ע"ז צריך שתתחזק ותתאמץ (התחלת התעוררות הגבורה תקרא בלשון חזוק, וקיומה והתמדתה שהוא אומץ הלב תקרא בלשון אמוץ. וזה גדרם בכ"מ), כי העזר העליון יחול כפי ההכנה האנושיית. ובאר כי אתה תנחיל, ולזה צריך חזוק שלא יתיצב איש לפניך בעניני הנחלות שיפלו עליה קטטות ודינים, ובאר כי ראוי שיתחזק ואל תירא מג' טעמים. א] מצדך, כי אתה תהיה המנחיל לא זולתך. ב] מצד הנוחל, שהוא **את העם הזה** הנבחר. ג] מצד הנחלה, שהיא **הארץ אשר נשבעתי לאבותם**. ושבועתי לא תשוב ריקם:

פסוק ז

רק. נגד הענין הב' של הדבוק האלקי שעליו אמר כאשר הייתי עם משה אהיה עמך, גם ע"ז צריך שתתחזק עוד ביותר, כי עיקר הגבורה לכבוש את יצרו. וגם ר"ל כי החזוק הגופני תלוי בחזוק הנפשי בשמירת התורה. ובאר כי החזוק הזה יהיה, א] **לשמור** א"ע ממצות ל"ת. ב] **ולעשות** מ"ע. **ורק ככל התורה**, ר"ל בל תשמרם מפני הכרעת השכל, רק מפני צווי התורה, וז"ש **אשר צוך משה עבדי**. וגם לא יספיק אם תשמור חלק מה"ת, כי צריך אתה לשמור (כ)כל התורה:

אל תסור ממנו (מן הספר). ימין, על צד התוספת. **ושמאל**, על המגרעת. ור"ל לא תוסיף עליו ולא תגרע ממנו:

למען תשכיל בכל אשר תלך. באר שמצות התורה נבדלו ממצות הנמוסיות בשני ענינים. א] שמצות הנמוסיות רובם אין בם טעם שכלי אשר יפיק אל התכלית הנרצה, לא כן מצות התורה הם מצות שכליות מובילות אל מטרת האושר והשלמות, ועז"א למען תשכיל. ב] שגם הנמוסים שהם נמוסים שכליים אינם מקיפים רק על הכללים, לא על כל פרטי ההנהגות וחלקיהם, לא כן מצוות התורה שהם ילמדו ארח סלולה בכל דרכי בני אדם, לכן אמר בכל אשר תלך:

פסוק ח

לא ימוש. באר שיש עוד תנאי אחר חוץ מן המעשה, והוא העיון והעסק בתורה, א] **לא ימוש מפיך**, שהוא העסק ללמוד ולשנות הלכות התורה ומצותיה. ב] **והגית בו**, שיחשוב ויעיין תמיד בחלק העיוני שבתורה, ותכלית העיון והעסק יהיה בעבור המעשה, **לשמור** מל"ת **ולעשות** מ"ע, ורק **ככל הכתוב בו**, כי גם הענינים המקובלים בתורה שבע"פ ימצאם אחר העיון כתובים ורשומים בתורת הכתב עפ"י כללי הלשון ועפ"י המדות שהתורה נדרשת בהם:

כי אז תצליח. יש הבדל בין הצלחה והשכלה, הבוחר תמיד באמצעיים טובים המובילים אל התכלית הנרצה ע"י שכלו ותבונתו נקרא משכיל, ומי שמזלו עומד לו אשר ישיג התכלית הנרצה אצלו תמיד במקרה, נקרא מצליח. המשכיל, יש לו שכל חד וחריף לבחור תמיד הדרך הקרוב אל המבוקש. והמצליח, יש לו מזל מצליח ומערכה טובה. ואמר ע"י לימוד התורה **תצליח** כי ה' יהפך מזלך לטובה תמיד, וגם **תשכיל** ע"י השכל לבחור בטוב, וגם תצליח בענינים העולמיים ותשכיל בענינים הנפשיים:

פסוק ט

הלוא. והנה צוהו על החזוק בחלוקת הנחלות ובשמירת התורה ולא צוהו פה על החזוק בעניני המלחמה נגד האויבים, משיב **הלא צויתיך**, ר"ל ע"ז שתתחזק בענין המלחמה כבר צויתיך, כי זמ"ש (דברים לא, כג) ויצו את יהושע ויאמר חזק ואמץ. ונגד חזק אמר **אל תערוץ**, ונגד ואמץ, שהוא התמדת החזוק בלב אמר **אל תחת**, ר"ל אל תפול ממדרגתך בשום פעם:

כי עמך ה' אלהיך בכל אשר תלך. גם בלכתך למלחמה נגד האויב, ה' אלהיך עמך לתת אויבך בידך. ולכן לא אמר כי עמך אני, כי חוזר למ"ש אליו משה (שם, ח) וה' הוא ההולך לפניך הוא יהיה עמך, כי פה חזר מה שדבר ע"י משה:

פסוק י

ויצו יהושע. והנה אבאר (בפסוק יב ובפרק ב פסוק א) כי טרם בא דבר ה' אליו פחד יהושע ודבר עם בני ראובן ובני גד שילכו חלוצים לעזרו וגם שלח מרגלים חרש לדרוש ולחקור, והיה דעתו להמתין עד שוב המרגלים. ועתה כשמעו דבר ה' התחזק ולא רצה להמתין על המרגלים, רק צוה להכריז:

פסוק יא

הכינו לכם צדה לדרך. כי ביום הב' בבקר נסעו מהשטים (ג, א). והיה הכנת הצדה לטחון המן בריחים ולדוכו במדוכה:

פסוק יב

השאלות

(יב) מדוע שינה סדר הלשון והקדים השם אל הפעל? ודרך הספור לאמור ויאמר לראובני, כי כן חק הלשון:

ולראובני. הנה מדרך העבר להשתמש בפעלים העתידים עם וי"ו בראשו להפוך העתיד לעבר, **ויאמר**, **וירא**, **ויבדל**, **ויקרא**, וזה דוקא במאמרים הבאים על דרך ספור אם ישמור את הסדר בקדימה ואיחור, וזה נקרא העבר המסודר. אמנם כאשר ירצה לספר איזה ענין אשר התחיל ויהי קודם הענין שסופר לפניו, אז ישמש בפעל לבד, ויקדים תמיד את השם אל הפעל, וזה נקרא העבר המוקדם, כ"כ המדקדקים, וכן כתב רש"י (בראשית ד, א) והאדם ידע, מכבר, וה' פקד את שרה (שם כא, א) פירש"י קודם שרפא את אבימלך. וכבר דברנו מזה במקומות שונים. ולפ"ז ממה שלא אמר ויאמר יהושע לראובני ולגדי, מבואר שלא שמר פה את הסדר, רק פי' **ולראובני אמר** קודם לכן, ר"ל שכבר קודם שבא דבר ה' אליו חשב יהושע מחשבות על כבישת הארץ, ובהיותו ירא מן המלחמה אמר לראובני

ולגדי שיעברו חלוצים לפני אחיהם, וכן שלח מרגלים, וכ"ז מיראתו ופחדו, נמצא שכל המאמר (מפה עד סימן ג) היה קודם הענין הקודם שדבר ה' אליו. כי כאשר ראה ה' כי יחת בלבבו דבר אליו שיעבור את הירדן ושלא יצפה על המרגלים ששלח, ויתחזק ויתאמץ ולא יבטח על גבורת בני ראובן. ולכן תיכף אחר הדבור צוה את העם שיכינו להם צדה כי בעוד שלשת ימים יעברו את הירדן, הגם שלא ידע אז שישובו המרגלים בקרב הימים האלה. ובזה סלקנו המבוכה שיש בענין החשבון של שלשת ימים, כמו שיתבאר בריש קאפיטל הבא:

פסוק יג

השאלות

(יג – טו) הלא מרע"ה לא התנה עמהם (בפר' מטות) רק שיעברו חלוצים עד אחר הכיבוש, ולמה הוסיף יהושע שיתאחרו עד אחר ירושה וישיבה? ולמה כפל ה' מניח לכם ונתן לכם את הארץ? ומדוע אמר שנית אשר נתן לכם משה בעבר הירדן, שהם דבר מותר, ולפי כללי הלשון הי"ל ושבתם לארץ ירושתכם אשר נתן לכם משה וירשתם (כמו שביארתי כלל זה בפי' הספרא ויקרא א' בפסוק אשר פתח אהל מועד:

זכור את הדבר. כיון על מ"ש (דברים ג, יח - כ) ואצו אתכם בעת ההיא לאמר ה' אלהיכם נתן לכם את הארץ לרשתה חלוצים תעברו כו' רק נשיכם וטפכם וכו' עד אשר יניח ה' לאחיכם ככם וכו'. ר"ל כי בתנאי שהתנה עמהם (במדבר ל"ב:כ"ב) אמר ונכבשה הארץ לפני ה' ואחר תשובו (פכ"ב וכן שם פכ"ט), שלא חייבם להתעכב רק עד אחר הכיבוש, אבל במשנה תורה זכר שציום שיתעכבו שמה עד חלוקת הארץ, הגם שע"ז לא התנה עמהם אז, אמר שמן היושר יעשו זאת, וגם יש עוד טעם בזה במ"ש בפי' התורה פ' מטות שמשה התנה עמהם אז כמה פעמים שילכו חלוצים לפני ה' וכמ"ש (שם, כא) ועבר לכם כל חלוץ לפני ה' ונכבשה הארץ לפני ה', כי חשב שיהיה הכבוש בדרך נס ואז לא היו צריכים להתעכב רק עד הכבוש, ובפ' דברים ראה כי תהיה המלחמה קרובה לטבע שעז"א ואתם תעברו חמושים לפני אחיכם ולא פרט שיהיה ההעברה לפני ה', לכן הצטרכו להתעכב עד גמר החלוקה שתפסק המלחמה לגמרי. וכן באר יהושע פה, **ה' אלהיכם מניח לכם**, ר"ל אחר שאתם יש לכם שתי תועליות, א] המנוחה, כי נשיכם וטפכם יושבים במנוחה ואינם נעים ונדים עוד. ב] **ונתן לכם את הארץ הזאת** אשר בקשתם אותה. ובאר דבריו כי הלא:

פסוק יד
נשיכם טפכם ומקניכם ישבו בארץ. ולא ינועו כנשי אחיכם, ולכן מן היושר כי אתם תעברו חמושים לפני אחיכם (ולמ"ש שבמ"ש לפני אחיכם ר"ל שתהיה המלחמה טבעיית, לכן באר שיעברו גבורי החיל, משא"כ אם היה ההעברה לפני ה' במלחמה נסיית היה צריך שיעבור העם כולו לא דוקא גבורי חיל):

פסוק טו
עד אשר יניח ה' לאחיכם ככם. שתשתהו פה עד אחר חלוקת הארץ שיהיה להם מנוחה וירושה כמו שיש לכם, ונגד ה' אלהיכם מניח לכם אמר עד אשר יניח, ונגד ונתן לכם את הארץ אמר וירשו גם המה וכו':
אשר נתן. ר"ל שרק על תנאי זה נתן לכם שתירשו אותה אם לא תעזבו את אחיכם:

פסוק טז
כל. ר"ל אין אתה צריך להזכירנו צוויו של משה, כי גם צוויך מספיק לשנעשה כן, ולא לבד הדבר הזה שחויבנו עליו מצד היושר, כי גם **אל כל אשר תשלחנו נלך**, אם:

פסוק יז
רק אם יהיה ה' עמך כאשר היה עם משה. אז אתה שקול אצלנו כרבך, ולא זאת לבד כי גם:

פסוק יח
כל איש אשר ימרה את פיך יומת. כדין מורד במלכות. ואמרו כל אשר ימרה, הפך מה שנצטוה, וגם אשר לא ישמע, שלא יעשה מה שנצטוה, כי המרי הוא בלא תעשה, והבלתי שמיעה הוא בקום ועשה. ואמר **לכל אשר תצונו**, אף בדבר קטן חייב מיתה כדין מורד במלכות:
רק חזק. בלבד שתתחזק כראוי למנהיג העם. וראה כי הזכירו ג"כ שני הדברים שא"ל ה', לא יתיצב איש בפניך, כאשר הייתי עם משה אהיה עמך, ועל שניהם א"ל חזק ואמץ וכמש"פ למעלה:

פרק ב

פסוק א
וישלח. זה היה בעת שאמר ולראובני ולגדי, קודם שדבר ה' אליו וקודם שהכריז הכינו לכם צדה, כמו שהוכחתי (ס' הקודם פסוק יב). ובזה נמלטנו ממה שנבוכו המפ' בחשבון

שלשת ימים שלא יעלה עם זמן לכת המרגלים ושובם, שבאמת הלכו המרגלים איזה ימים קודם לזה:

וישלח יהושע. בא להשיב על השאלה שתפול בזה איך שלח יהושע מרגלים אחרי שראה הרע שנמשך משליחות המרגלים בימי משה, משיב כי היו חמשה הבדלים בין מרגלים של יהושע ובין מרגלים של משה. א] המרגלים ששלח משה היו עפ"י שאלת העם כמ"ש (דברים א, כב) ותקרבון אלי כלכם ותאמרו נשלחה אנשים לפנינו, ולכן כששבו והוציאו דבה סמכו העם עליהם, אבל פה שלח יהושע מדעת עצמו ולא מדעת העם. ב] משה שלחם ממדבר פארן שהיה רחוק מן הארץ והיו מסתפקים במהות הארץ ועל יכולתם לכבשה, אבל יהושע שלח **מן השטים** שהיה בגבול הארץ, בלתי מסתפק אם יכנס אם לאו, רק לדרוש המקום הנוח לכבוש. ג] משה שלח שנים עשר תרים ויהושע שלח **שנים אנשים מרגלים**. רצוני, כי כבר בארתי בפי' התורה (פ' מקץ ופ' שלח) שיש הבדל בין התר והמרגל, התר מבקש את הטוב אם טובה הארץ ואם אנשיה גבורים וכדומה, והמרגל יבקש את ערות הארץ, המקום הנוח לכבשה משם. ובארתי כי יש בזה שני מיני שליחות, אם העם שולחים תרים לראות הטובה אם רעה [שהכונה בזה אם ראוי שילחמו עליה אם לאו], ישלחו נשיא מכל שבט, כי לא יסמכו בזה על אנשים פחותים ולא יסמכו שבט על שליח שבט אחר, כי כ"א ישלח איש אשר יסמך לבו עליו כי יתור אם תהיה הארץ מוכשרת לפני שבטו ועסקיו כפי מה שהוא עובד אדמה או רועה צאן או עוסק במסחר או לחוף אניות, ועל כוונה זאת שלח משה לתור הארץ לא לרגל, ולכן שלח נשיא מכל שבט, ולכן יצא המכשול הגדול הזה משליחותם. לא כן אם שולחים מרגל, והוא אם הסכימו לכבשה ושולחים לראות את ערות הארץ מאיזה מקום יכבשוה בקל, ישלחו איש אחד או שנים מהמון עם, כי זה ישלח רק שר הצבא הרוצה לדעת מאיזה מקום ילחם, וע"ז האופן שלח יהושע רק שנים ולא י"ב, ורק אנשים מההמון לא נשיאים, ורק מרגלים ולא תרים, ולכן לא היה מקום פה להוצאת דבה. ד] שלחם **חרש**. ר"ל בשתיקה, שאיש לא ידע בדבר רק הוא לבדו. ה] **לאמר לכו ראו את הארץ ואת יריחו**, עקר השליחות היה על יריחו והארץ אשר סביבותיה, שדרך שם באו ורצו לדעת איך יכבשוה:

וילכו. ועל הכוונה הזאת הלכו:

ויבאו בית אשה זונה ושמה רחב. והיה בזה תחבולה כפולה. א] שלא יכירום כי מבני ישראל המה, באו בית אשה זונה, ונודע לתושבי כנען כי ישראל עם שונא זמה המה ולא יעלה על לבם כי שלוחי ישראל בית זונה יתגודדו. ב] ע"י שהיה שמה רחב, מפורסמת

בשמה אצל גדולי הארץ, כמ"ש (מגילה טו א) רחב בשמה זנתה, נגלו לה סתרי גדולי הארץ וסודותיהם ואצלה יחקורו כל הנעשה בארץ, ולכן לא הלכו לשום מקום רק וישכבו שמה:

פסוק ב

השאלות

(ב) איך א"ל שיעברו בעוד ג' ימים אולי יתאחרו המרגלים ימים רבים ואיך ידע שישובו מתור הארץ תיכף? ושנאמר ששלח המרגלים קודם וכדעת הרלב"ג יקשה סדר הכתובים, שאחר שהכריזו השוטרים אמר לבני ראובן ובני גד, ואח"ז שלח מרגלים - גם על גוף הדבר התפלאו כל המפ' איך שלח יהושע מרגלים, ושכח כי המרגלים גרמו בכיה לדורות בימי רבו, ואם משה לא עשה זאת עד הפצירו בו העם ועד שאל בה', איך אחר הקלקול שיצא מזה עשה זאת יהושע מדעת עצמו? - איך עזבו המלאכים מה שנשתלחו לחקור את הארץ ולחפשה ויבואו בית אשה זונה וישכבו שמה? ואיך לא השכילו עד שבלילה הא' תיכף הרגיש בם מלך יריחו?

הנה אנשים. הבינו כי מרגלים המה, מג' טעמים. א] מצד בואם העיר שהיתה סוגרת ומסוגרת אין יוצא ואין בא, וז"ש **הנה אנשים** באו. ב] שידעו שמגמת מהלכם רק ליריחו לבד, כי הם סוחרים עוברים ממקום למקום היה להם ללון לפני השער למען יוכלו ללכת כאור הבקר לדרכם, כי שערי העיר לא יפתחו בעת המצור עד נכון היום, וז"ש **באו הנה**. ג] ממה שבאו **בלילה**, שלא כדרך עוברי דרך הנכנסים בכי טוב בפרט בעת הסכנה, ומזה הוכיחו כי הם **מבני ישראל** וכי תכלית ביאתם **לחפר את הארץ** לדעת סתריה ע"י האשה הזונה. ויש הבדל בין החופר את הארץ ובין התר והמרגל, שהחופר הוא בעומק במקום אחד לדעת מחשבות אנשים וסתריהם, והם לא הלכו רק לחפור במקום אחד:

פסוק ג

השאלות

(ג) (ג) מהו הכפל הבאים אליך, אשר באו לביתך?:

הבאים אליך. ר"ל הגם שיאמרו לך כי באו אליך לזנות, דע שתכלית **אשר באו**, **לביתך באו**, והוא יען **כי לחפר את כל הארץ באו**, שרוצים לחפור בביתך תעלומות כל הארץ ועניניה, שזה גדר החופר כנ"ל:

פסוק ד

השאלות

(ד - ו) למה ספר הכתוב הטמנתם ב"פ? ותחלה אמר ותצפנו בלשון יחיד ואח"כ ותטמנם בלשון רבים?:

ותקח ותצפנו. יש הבדל בין **צפן** ובין **טמן**, **הצפון** הוא העומד במקום שאין העין רואהו (והוא ההיפוך מפעל צפה, כדרך השרשים המשמשים דבר והפוכו) הגם שאינו מכוסה באיזה מכסה או בעפר רק שעומד מן הצד, **והטמון** הוא המכוסה מלמעלה בכסוי או בעפר. והנה בבוא שלוחי המלך פתאום לא היה לה פנאי להטמינם ולכסותם בפשתי העץ, רק להצפינם, ר"ל להעמידם בקרן זוית מן הצד לבל יראום תיכף, וגם לא יכלה להעמיד שניהם במקום אחד שאם יראום שמה יכירו כי הם השנים מרגלים, לכן העמידה כ"א בקרן זוית לבדו שגם אם יראו את האחד לא יחשבו כי הוא הוא, באשר ידעו שהיו המרגלים שנים, וגם שאז עכ"פ ימלט השני. ובאשר יראה שבאם יחפשו הלא ימצאו אותם, לכן הערימה גם היא ותספוק כפיה לאמר כי באמת היו בזה מרגלים וכי זה רגע יצאו וברחו, למען ימהרו לצאת מביתה ולרדוף אחריהם, וז"ש **כן באו אלי האנשים**, ר"ל כדבריכם כן הוא וכן באופן זה שאמרתם באו האנשים, כי תיכף בבואם חקרו ודרשו כדרך המרגלים. (ראיה ב') **ולא ידעתי מאין המה**, כי אם לפעמים יבואו אנשים נודעים ויחקרו על עניני הארץ יש לתלות שהיה זה אצלם במקרה, לא כן אנשים נכרים שלא נודעו מאין המה ומה להם לדרוש עניני הארץ הזאת, וגם ממה שהעלימו שם מקומם ולא הגידו מאין המה מבואר כי מרגלים הם:

פסוק ה

(ראיה ג') **ויהי השער לסגור**. שיצאו ונעלמו בעת שרצו לסגור השער, כבורחים. (ראיה ד') שיצאו **בחשך** ואפלה **ולא** הוליכו אבוקה בידיהם, כי נסו וימלטו. (ראיה ה') **ולא ידעתי אנה הלכו**, כמו שהעלימו המקום שמשם באו כן העלימו המקום שאליו הלכו, וכ"ז סימנים מובהקים שהם מרגלים, לכן **רדפו מהר אחריהם**, כי, א] ראוי לרדוף אחריהם אחר שהם בודאי מרגלים. ב] אחר שבודאי **תשיגום**, וא"כ אין להתעצל מלרדוף ולהשיג: (ו) **והיא**. אחר שע"י חכמתה פטרה השלוחים מביתה אז מחשש פן ישובו לבקשם שנית, **העלתם אל הגג ותטמנם** (שהטמנה הוא ע"י כסוי), שכסתה אותם **בפשתי העץ הערוכות**, שהיו מסודרות שם מכבר עד שלא ירגיש איש כי איש טמון תחתיהם. ופשתי העץ פי' המפ' בעצי פשתן, כמו תולעת שני ושני תולעת. וי"ל שכבר נחבטו הקנים רק לא נופצו והיו מעורבים עם העץ, ולכן אמר הערוכות בלשון נקבה כי הפשתה

הוא שם נקבה. וי"מ שהוא מין פשתה הגדלה על העצים הנקרא צמר גפן בלשון המשנה (בוים וואללע), ופשתים סתם שיש בם משום שעטנז גדלים על האדמה, והצמר גפן קרוי פשתי עץ:

פסוק ז

השאלות

(ז) מלת אחריהם האחרון מיותר, שכבר אמר רדפו אחריהם? וגם לא בא מי סגר השער כי אם רחב סגרה מדוע הורידה אותם בחבל היה לה לפתוח להם השער:

והאנשים רדפו. בתוך כך, אחריהם, לפי דעתם בדרך הירדן:

והשער סגרו. שיעור הכתוב, **והשער סגרו** אחריהם אחרי כאשר יצאו הרודפים, ומלת אחריהם כמו (בראשית יט, ו) והדלת סגר אחריו, הרודפים אחרי אשר יצאו סגרו את הדלת אחריהם מצד האחר כדי שאם עדן לא יצאו מן העיר לא יוכלו לצאת משם:

פסוק ח

והיא עלתה עליהם. כי היו טמונים תחת הפשתים ועלתה עליהם להסיר המכסה ולדבר עמם:

פסוק ט

השאלות

(ט - יא) כפל הדברים וכי נפלה אימתכם, וכי נמוגו ונשמע וימס לבבנו?:

ידעתי. תחלה אמרה דרך כלל, **ידעתי** כי נתן ה' לכם את הארץ. ועתה בארה דבריה מאין ידעה זאת, שזה משני טעמים. א] **כי נפלה אימתכם עלינו** (גדר האימה והבדלה מיתר לשונות המורים על המגור והפחד, כי האימה תהיה תמיד מפני ציור רוממות העצם המאוים ועזוזו, לא מפני אפשריות הרע אשר יוכל להשיג ממנו), ר"ל שנפלה עלינו אימה מפני גדולתכם ורוממותם. ב] **וגם נמוגו כל יושבי הארץ**, מפני יראת הרע שיגיע להם על ידם. ומפרש מ"ש כי נפלה אימתכם עלינו שהיא יראת הרוממות, היא:

(י) **כי שמענו את אשר הוביש ה' את מי ים סוף מפניכם**. ומ"ש כי נמוגו כל יושבי הארץ היא כי שמענו **אשר עשיתם לשני מלכי האמורי אשר החרמתם אותם**, ולא החייתם כל נשמה:

פסוק יא

ונשמע. ר"ל כי הדרך הוא בעת יעלה גוי מירכתי ארץ להחריב ארצות, תחלה לשמע שמעו יפחדו וייראו מפניו, אבל בעת יקרב הגוי אל גבול ארצם יתעוררו יושבי הארץ ואיש את רעהו יחזקו להלחם נגדו. אבל פה לא כן הוא, כי בין בעת אשר **ונשמע** אז

וימס לבבנו מפני השמועה, ובין גם עתה שקרבתם אל גבול ארצכם **לא קמה עוד רוח** גבורה **באיש** לעורר את העם לקראת נשק, כי נואשו כולם מלהלחם, יען יודעים **כי ה' אלהיכם הוא אלהים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת**, ומי ילחם וינצח את האלהים האדירים האלה:

פסוק יב

השאלות

(יב - יד) מה שכפלה עם בית אבי חסד ולי אות אמת, והם אמרו ועשינו עמך חסד ואמת, ומה הבדלם? ומה שאמרו אם לא תגידו את דברנו אם כמפ' שהוא האות של חוט השני, הלא עדיין לא נתנו לה האות הזה?:

ועתה. אמרה הגם כי אחר שתעברו את הירדן לא תחיו כל נשמה, עתה השבעו טרם עברתם את הירדן, שהיה להם רשות לקבל גרים המשלימים עמם, כמ"ש חז"ל (ירושלמי שביעית פ"ו ה"א) שלש פרוזדוגמאות שלח יהושע וכו' הרוצה להשלים ישלים, ובשגם שהתגיירה וקבלה מלכות שמים כמ"ש כי ה' אלהיכם הוא אלהים וכו'. ופרטה בתנאי השבועה ג' דברים. א] **השבעו לי**, שהנשבע על דעת חברו אין לו התרה. ב] **השבעו בה'**, שהיא שבועה חמורה יותר בהיותה בשם המפורש. ג] **כי עשיתי עמכם חסד**, והנשבע על דעת חברו בשביל טובה שעשה לו אין לו התרה:

ועשיתם. ר"ל עקר השבועה אני מבקש בעבור בית אבי, כי עמהם תעשו חסד, כי להם לא חויבתם תשלומי גמול, אבל להחיות את נפשי זאת חויבתם ולא יקרא חסד רק אמת, ואיני מבקש מכם רק שתתנו אות אמת, שיהיה אות ביני וביניכם שתכירו ביתי בעת הכיבוש. עתה פרשה מהו החסד שיעשו עם בית אבי אביה?

פסוק יג

והחייתם את אבי. א] שיחיו אותם ולא יהרגום. ב] **והצלתם את נפשותינו ממות**, שמוטל עליכם להציל אותנו לבל נהרג ע"י אחרים, וגם רמזה שיצילו נפשותיהם ממש ממות הרוחני במה שיגיירו אותם:

פסוק יד

נפשנו. אמרו לה שגם זה חויבו מצד הדין למסור את נפשם למות תחתם:

אם לא תגידו את דברנו זה. ר"ל שבעבור זאת שלא תגידו דברנו, שהודענו לכם כי מרגלים אנחנו ואתם לא הגדתם בית המלך, וא"כ הצלת נפשכם הוא בכלל אמת, אבל והיה בתת ה' לנו את הארץ ועשינו עמך חסד ואמת, אמת במה שנחיה אתכם, וחסד במה שניתן לכם מתנות רבות וכבוד:

פסוק טו

כי ביתה בקיר החומה. ר"ל חוץ מהחומה וקיר החומה הוא קיר ביתה, ועז"א כי ביתה בקיר בחומה, וגם היה כנוס בהחומה עד שהיתה החומה מקיפה משלש רוחות ובזה היה לה חלון פתוח לרווחה אל החוץ, ועז"א ובחומה היא יושבת. ובזה יובן מדוע לא נפל ביתה עם נפילת החומה כמו שיתבאר (לקמן ו, כ), כי אז דרו בבית אשר בקיר החומה חוץ לחומה:

פסוק טז

ואחר תלכו לדרככם. ר"ל לא תצטרכו לעקם הדרך, רק תרדו מן ההר אל הדרך הישר ובו תלכו:

פסוק יז

השאלות (יז - כ) המאמר הזה כולו היה להם לדבר עמה על הגג בצנעה ובעת השבועה, לא אחר שהורידה אותם בעד החלון שהיה חשש פן ישמעו הדברים ואזנים לכותל? גם מה זה שאמרו נקיים אנחנו משבועתך, שמורה שאין השבועה חלה עליהם, ואיך יהיה זה והלא נשבעו תחלה בלא תנאי ואיך יכלו להטיל אח"כ תנאי בשבועתם? בשגם שאם כפי' המפ' הול"ל אנחנו רוצים להיות נקיים, לא מאמר מוחלט שהם נקיים שמורה שהשבועה לא חלה כלל?

נקים אנחנו. יען ששבועתם היתה בלי שום תנאי ובזה האופן אם יתערבו משפחתה בין אנשי העיר יצילו את כל בני העיר, אמרו לה דעי כי משבועתך הקודמת אנו נקיים יען **אשר השבעתנו**, ר"ל ששבועה זו היתה בהכרח כי היינו בידך, ושבועה שנשבעים לאונסין אינה שבועה, ובכ"ז אנו נשבעים לך עתה (שאין אנו אנוסים) שנית על תנאי, שלא תחול רק על בני ביתך אשר ימצאו בביתך ולא יצא החוצה, כי בצאתו החוצה אנו נקיים, ורק אם תקשרי תקות חוט השני שנכיר את הבית ע"י הסימן. וכן רק באופן שלא תגידי את הסימן, שאז כ"א יקשור חוט השני ואז נקיים אנחנו משבועה הראשונה שהיתה בלי תנאי, יען אשר השבעתנו והיינו אנוסים, כנ"ל. והנה בראשונה אמרו אם לא תגידו את דברנו בלשון רבים, שכללו גם את בני ביתה שידעו שהם מרגלים ולא הגידו בית המלך, ופה שכוונו על הגדת האות שלא ידעה בו רק היא לבדה אמרו אם לא תגידי בלשון יחיד, ומבואר אצלנו שמדרך המליצה לציין עצמים חזקים בסימן הזכרות, ולכן אמר משבועתך הזה תחת הזאת, והשבעתנו בקמץ תחת החיר"ק, להראות שהשבועה עצמה והמשביע היו עליהם בתוקף ובאונס ובהכרח, שזה ציון לשון זכר, שלכן נקיים המה ממנה כדין שבועת אונסין:

פסוק כא
ותקשור. תיכף, לבל ירגישו אח"כ בדבר:

פסוק כג
המצאות. יש הבדל בין קורות ובין מוצאות, הדבר שסבתו בלתי ידועה או בלתי רגילה הוא מקרה, והדבר שסבתו קרובה קרוי מוצאות, ולכן אצל יעקב אמר (בראשית מב, כט) ויגידו לו את כל הקורות אותם, כי שם לא היה ראוי שיתן אותם כמרגלים, ופה קראם מוצאות כי מן הרגיל שירגישו במרגלים החופרים את הארץ וסבתו קרובה וראויה:

פסוק כד
ויאמרו. ותכלית ספורם היה **כי נתן ה' להם את הארץ**. ממה שראוי שהצילם בדרך נס: **וכי נמוגו כל יושבי הארץ מפניהם**. ממה שראו איך התירא מלך יריחו ודרש אחריהם וממה שנודע להם מפי רחב:

פרק ג

פסוק ב
מקצה. בט' ניסן כנ"ל, כי מ"ש בעוד שלשת ימים פי' בסוף שלשה:

פסוק ג
כראותכם. כי תמיד נסע הארון אחר שני דגלים ותמיד נשאוהו הלוים, ועתה **כראותכם** ב' שנוים, א] **את ארון** וכו', ר"ל שנוסע תחלה, ב] **והכהנים נושאים אותו**, אז לא תתנהגו כמו תמיד שתחלה התחילו שני דגלים לנסוע, רק **ואתם תסעו** לבסוף:

פסוק ד
השאלות

(ד) מ"ש למען אשר תדעו את הדרך כי לא עברתם בדרך וכו', אינו מובן, שזה היה נכון אם היה אומר כי לא עברתם בדרך הזה, אבל לא יצדק לומר שלכן צריכים מורה דרך מפני שלא עברו בשום דרך מתמול שלשום? ועוד שהיל"ל כי לא עברתם בדרך ימים רבים?: **אך רחוק**. פי' הרלב"ג מפני שהיה מראה הדרך היה צריך להיות מרחוק כדי שיראוהו כולם וידעו ללכת אחריו, משא"כ בשיהיה קרוב אליהם לא יראוהו כולם, וז"ש **למען אשר תדעו את הדרך וכו'**. וכן מבואר מדעת בעל הטעמים שהניח האתנחתא על מלת במדה, שלפי' רש"י שמ"ש למען אשר תדעו מוסב על והלכתם אחריו, היה צריך להניח האתנח על מלת אליו. ומ"ש **כי לא עברתם בדרך מתמול שלשום**, נראה פי' כי בעת רצו ליכנס בימי משה כתיב (במדבר י, לג) וארון ה' נוסע לפניהם דרך שלושת ימים לתור

להם מנוחה, ולפרש"י שהיה זה הארון שבו שברי לוחות, היה כן תמיד. ולפי' הרמב"ן שארון אחד היה, היתה נסיעה זו רק אז שרצו ליכנס לארץ, והלך הארון דרך שלשה ימים לפניהם כגבור היוצא לפני המחנה להחריד את האויבים, והיה א"כ תכלית נסיעתו לא להראות הדרך (כי היה להם אז עמוד הענן), רק לכבוש הארץ, לכן הלך דרך ג' ימים. לכן באר שתכלית הליכתו עתה הוא להראותכם הדרך, לא לכבוש כבימי משה, והמופת לזה **כי לא עברתם בדרך מתמול שלשום**, שאם היה הולך לכבוש היה צריך להקדים ללכת בדרך (עם הלוים שעמו) **מתמול שלשום**, ר"ל דרך שלשת ימים. ואחר שמהלכו עתה להראות הדרך, צריך בל תקרבו ובל תתקרבו כאלפים אמה במדה:

פסוק ה

השאלות

(ה - ו) מאין ידע יהושע שיעשה ה' נפלאות וה' לא גלה זה עד אח"כ? ואם ידע מזה למה א"ל אח"כ היום הזה אחל גדלך וכבר ידע זאת מכבר?:

ויאמר יהושע וכו' **התקדשו**. ממה שראה יהושע כי היום ישאו הכהנים את הארון, ידע כי יעשה להם נפלאות, וכמ"ש חז"ל (סוטה לג ב) בשלשה מקומות נשאו הכהנים את הארון, כשעברו את הירדן, וכשסבבו את יריחו, וכשהחזירוהו למקומו (לבית קה"ק בימי שלמה). ובכל אלה היו נסים גלויים, מנפילת חומת יריחו, ומהורדת האש בימי שלמה, וחשב יהושע כי הנסים האלה יעשו באמצעות ישראל, וז"ש **יעש ה' בקרבכם נפלאות**, ולכן צוה להם להתקדש למען יוכלו להעשות הנפלאות בזכותם ובכחם. וה' הודיע לו (פסוק ז) כי הנפלאות יתהוו בכחו ובאמצעות ארון הברית:

פסוק ו

ויאמר. זה היה בעשרה בניסן:

שאו. ציוה, א] שהכהנים **ישאו** לא הלוים, ב] שיעברו לפני העם כנ"ל (פסוק ג):

פסוק ז

היום הזה אחל גדלך. ה' הודיע לו **כי** הנפלאות לא יעשו באמצעות ישראל, רק עוד טרם יתקרבו אל הירדן, יסוב לאחור מפני ארון הברית ויהושע, ומזה ידעו גודל זכותו:

כי כאשר הייתי עם משה וכו'. כמו שקריעת ים סוף היה באמצעות משה ובכחו. כי לא הוצרך להעשות נס לצורך העברתם, כי הירדן אינו נהר גדול כ"כ לשלא יוכלו לעבור בו בלא נס, ויעקב אמר (בראשית לב, י) כי במקלי עברתי את הירדן, והמרגלים עברו בו בלא נס:

פסוק ח

ואתה. לכן תצוה את הכהנים נושאי ארון, שבבואם לקצה מי הירדן יעמדו שמה ולא יעברו את הירדן, כי המים לא ישובו אחור רק מפני הארון ובצאתו מן הירדן ישובו המים למקומם. ופי' שיעמדו בקצה המזרחי כמו שיתבאר (ד, יא):

פסוק ט

השאלות

(י - יג) מ"ש בזאת תדעון, אם מוסב עמ"ש הנה ארון הברית עובר לפניהם בירדן, יקשה איך ידעו מזה כי יוריש לפניהם את הכנעני, והלא גם עד עתה עבר ארון ה' בראשם? ואם נמשך עמ"ש והיה כנוח כפות רגלי הכהנים, והיינו שמן הנס הזה תדעו כי יעשה לכם נסים אחרים בירושת הארץ, א"כ מדוע הפסיק באמצע במ"ש ועתה קחו לכם שנים עשר איש, שחותך את המאמר לגזרים? - והנה המפ' פי' שמ"ש ועתה קחו לכם שנים עשר איש, הוא עצמו מה שצוה לו ה' (לקמן ד, א - ב), וזה קשה מאד, א] שא"כ מ"ש לקמן (שם) ויאמר ה' אל יהושע, מקומו פה, ולמה בא שלא במקומו? ומה שנדחקו לפרש וכבר אמר ה', אינו כפי חוקי הלשון, שבזה הי"ל וה' אמר אל יהושע כמ"ש למעלה (א, יב), ועוד שמ"ש ועתה קחו לכם היה לו לכתוב בסוף המאמר, כי הוא ענין מופרד בפ"ע: "**ויאמר**" כו' **גשו הנה** וכו' "**ויאמר**" וכו' **בזאת תדעון**. אמר להם בשם ה' כי בזאת, ר"ל במה **שארון הברית אדון כל הארץ עובר לפניכם בירדן**, תדעון כו', משני טעמים, א] ממה **שארון הברית עובר לפניכם** תדעו, **כי אל חי בקרבכם והוריש יוריש** וכו', כי דומה כמלך ההולך לפני עמו לכבוש הארץ לפניהם. ב] ממה **שאדון כל הארץ עובר בירדן**, שזה סימן שהוא אדון הארץ, וכמו שהשוערים יפתחו דלתים ושערים לא יסגרו לפני אדוני המדינה כן יפתח הירדן שערי הארץ ויבא בם מלך הכבוד, מזה תדעו ג"כ **כי הוריש יוריש**, אחר שהארץ שלו (וחז"ל (ויק"ר י, ט) אמרו שצמצם את כולם בין שני בדי הארון, וא"ל בזאת, ר"ל ממה שאתם רואים שכולכם מצומצמים כאן, תדעו כי אל חי בקרבכם. ויש בזה ענין מושכל. כי חול השכינה בישראל יהיה בשני מדרגות, א] שיהיה ה' בתוכם במדרגת הלב שהוא בתוך הגוף, מוקף מכל האיברים. ב] שיהיה במדרגת המוח הנתון בראש הגוף ומקיף את כולו הקפה שכליית. וכבר באר המורה (ח"א פע"ג) בדמותו את העולם הגדול עם העולם הקטן, כי בעולם הגדול כל החשוב מחברו מקיף על הפחות ממנו, והארץ השפלה מכולם מוקפת מכולם. ובאדם יהיה בהפך, שהחשוב יותר נתון באמצע ומוקף מכולם. והנה עת יהיה ה' במדרגת הלב מוקף בתוכם, ינהיג בהנהגה נסתרת עפ"י אמצעים טבעיים, והשגחתו מוקפת מן העולם וטבעיה הסוככים

עליה. ועת יהיה במדרגת המוח מקיף על הטבע ומנהיג אותה, אז ינהיג הנהגה שכליית בחירית לא טבעית, רק הנהגה נסיית נפלאה. וזה ההבדל בין ממלא כל עלמין וסובב כל עלמין שזכרו המשכילים. ואז תבוטל הטבע והחומריות ותנאיה לגמרי. לכן פה שהלך מלכם בראשם לא מוקף בתוכם, צמצם את כולם בין שני בדי הארון והיו כולם מוקפים ממנו, והמקום שהוא מתנאי הגשם לא חצץ בעדם, וא"ל בזאת תדעון כי אל חי בקרבכם המחיה את הכל בשפעו הרוחני, והוא יוריש הכנעני בדרך נס ומופת. והראיה, כי עובר לפניכם, בהיותו אדון כל הארץ המנהיג הכל לבדו):

פסוק יב

ועתה. אחר שהנס יהיה באמצעות הארון:

קחו לכם שני עשר אנשים. למען יהיו עדים על הנס:

איש אחד לשבט. ר"ל כל אחד יהיה תחת שבטו, שיהיה מנשיאי השבט עד שמעמדו שם ידמה כמעמד כל השבט:

פסוק יג

והיה כנוח וכו' **נושאי ארון ה'**. ור"ל בכח הארון וקדושתו **מי הירדן יכרתון**, ר"ל שיהיה כריתה והבדלה בין המים, כי יכרתון, רק **המים היורדים מלמעלה** שהם ישובו אחור נצבו כמו נד, וזה הפך טבע המים, לא כן המים היורדים משם במורד שהם ילכו כפי טבעם למטה, וז"ש **ויעמדו נד אחד**, כי בקריעת ים סוף היה הנס בשני הצדדים והמים עמדו כשתי חומות, כי מי הים הלכו בשוה, משא"כ מי הירדן שהלכו מלמעלה למטה לא הוצרך שינוי טבע המים רק בצד הגובה, ועז"א (תהלים קיד, ג) הירדן יסוב לאחור:

פסוק יד

ויהי בנסוע. ספר כי בהגיעו הכהנים אל הירדן כבר נסעו אז כל העם מאהליהם עד שנושאי הארון היו לפני כל העם בעת שנסעו העם מאהליהם:

הארון הברית. לפעמים נקרא ארון הברית, על שבו מונחים הלוחות שהם הברית. ולפעמים יקרא הארון ברית ה' (לקמן יז), על שהוא עצמו ברית ה', וכן מ"ש הארון הברית ר"ל שהוא עצמו הברית והיה נס להתנוסס:

פסוק טו

וכבא נשאי הארון וכו' **נטבלו בקצה מים**. (הגם שדרך **הירדן** שהוא **מלא על כל גדותיו כל ימי קציר**, בכל זאת:

פסוק טז

ויעמדו. ר"ל שהיה הנס כפול. א] **שהמים היורדים מלמעלה** פסקו מלירד ועמדו **נד אחד** (כנ"ל יג). ב] **הרחק מאד**. ר"ל שלא התפשטו אל הצד שנגד הרוחב שהיה שם עיר ששמה צרתן, ואם היו המים מתפשטים כפי טבעם אל הרוחב היו שוטפים אדם של העיר הזאת. והיה הנס גם בצד רוחב הירדן, שהיה הנד **רחוק מן בני אדם של העיר היושבת בצד צרתן**, ולא הוזקו בני העיר:

והמים היורדים תמו. ממילא, ע"י **שנכרתו** ונבדלו מן המים שבגובה לכן תמו ממילא כטבעם:

פסוק יז

ויעמדו. ספר כל פרטי הנס. **שהכהנים עמדו בחרבה הכן**, ר"ל שהגם שלפי הטבע גם אם חרבו תהומות לא ימלט ישארו מים בגומות ובמחילות ותהיה הקרקע מרופשת, ופה היה הנס שנחרבו לגמרי עד שעמדו הכן ועמדו בחרבה. ב] שגם ישראל עמדו בחרבה. ג] שנמשך הנס עד שתמו כל הגוי וכו'. (ואל תטה אזניך לדברי הרלב"ג שכתב פה וז"ל, וראוי שנחקור בכאן בהיתר ספק אינו מעט יקרה בזה המופת, והוא שכבר השרישו ז"ל שלא יתחדש במופתים דבר חדש, ולזה הוקשה לרבא (נדרים לט ב) מ"ש (במדבר טז, ל) ואם בריאה יברא ה', והא אין כל חדש תחת השמש (קהלת א, ט), והתיר הספק במה שאמר שזה המופת היה למהר פתיחת הארץ פיה, ובאור זה, כי זה יהיה לארץ בארך הזמנים כשיעצר בבטנה אד מה עשני כמו שנתבאר בספר האותות, והמופת היה לעשות בזולת זמן מורגש מה שיעשה הטבע בזמן ארוך. וכן הענין בהתהפך המטה נחש. אבל לא יחדש ה' דבר חדש אצל הנמצאות כולם, ולזה לא יתכן שיעשה שיהיה מטה ונחש גם יחד, או יעשה דבר מה שיהיה מציאותו סותר עצמו כאילו תאמר עשיית מרובע הקוטר שוה לצלעו, או עשיית משולש מקוים ישרים שיהיו זויותיו פחות או יותר משתי זויות נצבות, או עשיית אש קר וכדומה. ובהיות הענין כן, והיה מטבע המים כשיהיו מים בפועל, שיהיו מבקשים הדבר השפל, הנה ידמה שהיה המופת בדברים אשר לא ייוחס לה' לעשות זה המופת בכמו זה האופן? והשיב שכבר ידמה שנאמר שאין הנחת המים בלתי נגרים דבר חדש, כי כבר יקרה כן למים כשיהיה להם דבר מונע מהתנועה, ואפשר שחדש השם במופת באויר סמוך למים ההם גשם ספיריי עב מונע המים מהירידה, או אפשר שחדש הש"י רוח חזק ידחה המים למקום ההוא ולא יניחם לרדת, עכ"ד. והנה השוה דברים הבלתי שוים, כי זה אמת שלא נתאר את השם שיעשה דבר הסותר א"ע כמו מרובע עגול, ושיהיה דבר אחד שחור גם לבן בפעם אחד, וכן הסכימו שאין כל

חדש, ופי' דבריהם שאחר הבריאה הראשונה המוחלטת שברא יש מאין לא יברא עוד יש מאין רק יוציא יש מיש ע"י המרת הצורות, כמו שבארנו זאת בכ"מ. ולכן שאל רבא עמ"ש אם בריאה יברא ה', כי לשון בריאה גדרו על הוצאת הדבר יש מאין, כמבואר אצלנו בפי' בראשית, אולם שינוי טבע העצם הנמצא זה אינו הוצאה יש מאין, רק שינוי הטבע היש ומקריו, וזה יעשה ה' תמיד בעת הצורך, ונקרא נס על שישנה בו טבע העצם המורגל, בנפלאותיו יקרר האש, יעמיד השמש, יעמדו כמו נד נוזלים, וכ"ז רק שינוי טבע העצם באיכות או בתנועה שהם מקרי העצם, לא עצמו. וחוץ מזה לא השכיל בזה המקום גם לפי שטתו, כי ירידת המים במורד אינו טבע מתעצם במים עצמם כמו שהחום והשריפה טבע מתעצם ביסוד האש עצמו, כי סבתו היא דחיקת האויר שמכביד על המים ומורידם למטה, והלא המים יעלו באדים וישימו עבים רכובם, ויהיו תלוים ועומדים בכלי שפיה סתום למעלה שאין האויר דוחק מלמעלה, והרי שזה שהמים יורדים יבא מסבה חיצונית לא מטבעם, ואם הורק האויר המרחף על פני המים במקום שנכרתו המים יחוייב שיתיצבו כמו נד נוזלים כמו שיעלו אל הקנה שהורק האויר ממנה ע"י הלופט פומפי, ואיך לא יעמדו מפני אדון כל הארץ, והכתוב באר כי לא ברוח עצר בעד המים שא"כ היו מתפשטים לצד הרוחב אל אדם העיר אשר בצד צרתן, ולא בגשם עב ספיריי, כי היה סמוך לרגלי הכהנים והיו מרגישים בו, והכתוב אומר (קהלת ז, טז) אל תתחכם יותר למה תשומם):

פרק ד

פסוק ב

השאלות

(א - ב) כבר בארתי שפשטות המאמר ויאמר ה' משמע שעתה א"ל, ויקשה איך לקח יהושע תחלה י"ב אנשים מדעת עצמו? - תחלה (ג, יב) אמר לשבט בלמ"ד, ופה אמר משבט במ"ם?

קחו לכם. מלבד הי"ב אנשים שלקח יהושע (למעלה ב, יב) להיות עדים על הנס, צוה לו ה' לקח י"ב אנשים. והנה יהושע לקח איש אחד לשבט, ששימוש הלמ"ד מורה שכ"א יהיה במקום שבטו והיה מוכרח לבחור נשיא השבט כנ"ל, וה' אמר **קחו לכם מן העם**, שא"צ שיהיו נשיאים כי צריך **איש אחד משבט**, שימוש המ"ם יורה שכ"א יהיה משבט מיוחד, ולא שיהיה כמורשה במקום שבטו בכלל (ולכן למעלה אמר איש ופה אמר אנשים, כי שם היחיד מורה על השתוותם בנשיאות וגדולה, כמ"ש בפי' התורה בכ"מ):

פסוק ג

וצוו אותם לאמר שאו לכם מזה. ר"ל שיראום באצבע המקום שמשם יקחום שיהיו בו ב' תנאים, א] **מתוך הירדן**, לא מן הצד שאצל השפה. ב] **ממצב רגלי הכהנים**, ר"ל מתחת רגליהם, וצוה שיעבירום עמהם את הירדן ושיניחו אותם במלון:

פסוק ד

ויקרא. ואחר שכבר הכין יהושע י"ב אנשים מדעת עצמו, קרא אליהם שיעסקו גם במצוה זאת, אחר שהיה כ"א משבט, ר"ל משבט מיוחד כדבר ה':

פסוק ה

עברו. כי עמדו בשפת הירדן א"ל ש**יעברו** אל צד הארון השני אל תוך הירדן (ובודאי הראה להם שיקחו מתחת מצב הכהנים):

והרימו לכם. בדברי ה' שאמר שאו לכם שתים עשרה אבנים נוכל לפרש שיקחו כולם את הי"ב אבנים ביחד וישאום במוטות, שבזה יוכלו לשאת אבנים כבדות יותר (כמ"ש בסוטה (לד א) גמירי כל טונא דמדלי איניש על כתפוי וכו'). ויהושע באר הדברים שכ"א ירים אבן מיוחד וישאהו על כתפו (עי' באורי על תו"כ בפסוק (ויקרא א, ב) תקריבו את קרבנכם). ובאר הטעם, שיהיו י"ב במספר השבטים, שכל שבט הוא ענין בפ"ע:

פסוק ו

השאלות

(ו - ז) מדוע כפל למען תהיה זאת אות בקרבכם, והיו האבנים האלה לזכרון לב"י עד עולם? גם משמע שהאות יהיה בקרבכם והיינו בדור הזה, והזכרון יהיה עד עולם? ולמה כפל יהושע את הדברים האלה שנית (פסוק כא - כג)? פה אמר כי ישאלון בניכם מחר, משמע שישאלו אתכם בדור הזה, וכן אמר מה האבנים האלה לכם, ובפסוק כ"א אשר ישאלון את אבותם, משמע לדורות הבאים ולא אמר מלת לכם - פה אמר ואמרתם להם ובפסוק כ"ב והודעתם? פה אמר אשר נכרתו המים מפני ארון ה' ושם אמר אשר הוביש וכו' מפניכם, ולא אמר שהיה מפני הארון. - שם ספר המעשה באורך ביבשה עבר ישראל וכו' ופה קצר בדבריו?

למען. גם הוסיף לבאר תכלית לקיחת האבנים כדי שיהיו לאות. והנה מאמר זה כפול (בפסוק כא - כב), ושם אמר **אשר ישאלון בניכם מחר את אבותם לאמר מה האבנים האלה והודעתם את בניכם לאמר ביבשה עבר ישראל את הירדן הזה**, והם שני מאמרים מפורדים, כי פה אמר **אשר ישאלון בניכם מחר**, משמע שבני הדור הזה ישאלו אתכם, וכמ"ש **מה האבנים האלה לכם**, מבואר שפה מדבר על שאלת הדור הזה. ולקמן מדבר

על שאלת הדורות הבאים, ע"כ לא אמר מלת לכם. והוא, כי האבנים האלה היו מורים אות וזכרון, **האות** הוא שיהיה לסימן אל דור הזה, **והזכרון** הוא שיזכרוהו לדור אחרון, כי בדור הזה שראו הנס בעיניהם לא היו צריכים זכרון רק אות, ר"ל בל יחשבו שהיה קריעת הירדן בכחם ובזכותם, באו האבנים שלוקחו מתחת מצב רגלי הכהנים נושאי הארון, לאות שנקרע הירדן בכח הארון וקדושת לוחות הברית אשר בו. וז"ש **אשר ישאלו בניכם מחר לאמר מה האבנים האלה לכם**, כי אתכם ישאלו למה לכם זכרון הלא ראיתם זאת בעיניכם:

פסוק ז

ואמרתם להם. (פה לא אמר והודעתם (כמ"ש לקמן כב) כי הם והבנים ידעו הענין, רק) תאמרו להם שצריכים לאות שנדע כי **אשר נכרתו מי הירדן**, לא היה מפנינו, רק **מפני ארון ברית ה'** ובכחו. והראיה, כי **בעברו בירדן נכרתו מי הירדן**, וזה אות כי מפניו היה זה. וחוץ ממה שיהיה בדור הזה לאות **והיו האבנים לזכרון לבני ישראל עד עולם**, חוץ מזה יהיה עד עולם, ר"ל בדורות הבאים שלא ראו הנס יהיה לזכר אל הנס עצמו (ודבר זה השני שהוא שיהיה לזכרון בדורות האחרונים באר יהושע (לקמן כא, עד סוף הסימן) כמו שית' שמה):

פסוק ח

השאלות

(ח) מדוע כפל כאשר צוה יהושע, כאשר דבר ה' אל יהושע?

ויעשו כן. יען היה שינוי בין הלשון שצוה ה' אל יהושע ובין מה שצוה יהושע אל העם, כי בדברי ה' לא נזכר בבירור שישא כל איש אבן אחת ביחוד, ובדברי יהושע לא נזכר שיעבירום עמם אל המלון, לכן אמר **שעשו** "**כאשר**" **צוה יהושע וישאו שתי עשרה אבנים**, ר"ל שנשאום באופן שצוה יהושע איש אבן אחת על שכמו, וכן עשו **כאשר דבר ה' אל יהושע** וכו' **ויעבירום עמם אל המלון**:

פסוק ט

ושתים עשרה אבנים. אחר ששמטו האבנים מתחת רגלי הכהנים הקים אחרים תחתם וגם הם נשארו לזכרון במקום שהיה בו הנס:

פסוק י

והכהנים עומדים. ר"ל שנשארו עומדים בשפת הירדן המזרחי עד תום כל הדבר, נראה שהוא מה שנ' (דברים לא, יד ולהלן) קרא את יהושע והתיצבו באהל מועד וכו' ויאמר ה' אל משה הנך שוכב עם אבותיך, וכל הפרשה, וצוה ה' אל יהושע לדבר זאת אל העם:

פסוק יא
השאלות

(יא - יח) - אחר שאמר ויעבור ארון ה' והכהנים וגמר הענין איך שב שנית ואמר צוה את הכהנים ויעלו מן הירדן והלא כבר עברוהו? ועוד אחר שמשמעות הכתובים שהכהנים עמדו בשפת הירדן המזרחי כמ"ש כבואכם עד קצה הירדן בירדן תעמודו, וכן אמר (ג, טו) בפירוש, א"כ היל"ל ויעברו את הירדן, שגדר העליה אם עולה מן המקום ששם עומד אל השפה שאצלו, וגדר ההעברה שעובר מקצה לקצה [ומפני זה אמרו חז"ל (סוטה לה א) שבאמת צוה להם לעלות לשפת המזרח, ומ"ש תחלה ויעבר ארון ה', זה היה אח"כ בנס שפרחו באויר, ולפ"ז יש בזה מוקדם ומאוחר, ואנחנו רצוננו לשום העקוב למישור ע"פ הפשט]. אחר שהזכיר שעברו כל העם עם הארון איך שב לספר שעברו בני ראובן ובני גד שהלכו לפני העם? - כפי הלשון מורה שמ"ש (פי"ח) נתקו כפות רגלי הכהנים אל החרבה הוא נשוא המאמר, ר"ל שאז נתקו (שאל"כ היל"ל ויהי בעלות וכו' וינתקו וכו' שבו מי הירדן) ואיך יתפרש הכתוב?

ויעבר ארון ה'. אז עבר הארון מצד השפה המזרחית שעמד שם עד הנה אל השפה המערבית (כי לשון העברה יפול על העובר מקצה לקצה, הגם שלא יצאו משם עד אח"כ כמ"ש בפסוק ט"ז ויעלו מן הירדן, שזה היה אח"כ שעלו מן השפה המערבית). ומ"ש לפני העם, פי' לעיני העם:

פסוק יב
ויעברו. עד עתה היו בני ראובן ובני גד נוסעים כסדר הדגלים, ומעתה התחילו לעבור לפני העם בראשם, כמו שאמר חלוצים תעברו לפני אחיכם (דברים ג, יח). ושם חמושים, מצד שהיה דרכם להתחלק לגדודים של חמשים חמשים איש ושר חמשים בראשם, ושם חלוצים על שנחלצו מן יתר אחיהם ללכת למלחמה, כי לא הלכו כולם, שבני ראובן וגד לבדם היו מספרם יותר מן פ"ג אלף:

פסוק יג
לפני ה' למלחמה. כי גם זה היה מן התנאי (שהתנה בפ' מטות) שיעברו לפני ה', ר"ל לשמו, ולא כבוטחים על גבורתם, כמ"ש בפי':

פסוק יד
גדל ה'. כי ראו שעקר הנס היה בשביל יהושע (כנ"ל ג, ז):

פסוק טז

ויעלו. ר"ל שעלו מן שפת הירדן המערבי אל היבשה, לכן אמר **ויעלו** לא ויעברו. והטעם, כי אחר שא"ל בירדן תעמדו לא היה להם רשות לצאת מעצמם בלא רשות:

פסוק יח

ויהי כעלות. ספר ג' נסים שנעשו בזה, א] כי יש הבדל בין חרבה ובין יבשה, שחרבה יאמר או בבחינת שהיו שם מים תחלה הגם שעתה נתיבשו לגמרי, כי מ"ש וכל ישראל עוברים בחרבה (הגם שהירדן נתיבש לגמרי, וכמ"ש (פכ"ב) ביבשה עבר ישראל את הירדן) הוא בבחינת חורב המים שהיו בו תחלה. או גם מקום שלא היה בו מים נקרא חרבה, אם אינו יבש לגמרי רק לח ומרופש. והנה הירדן שבו נעשה הנס נתיבש בהחלט, אבל שפת הירדן שהוא ג"כ לח תמיד ובו לא נעשה נס היה שם חרבה, ר"ל מקום לח, וז"ש **ויהי כעלות הכהנים וכו' נתקו כפות רגלי הכהנים אל החרבה**, ר"ל בעלותם נתקו מן היבשה שהוא אמצע הירדן שהיה יבשה, אל שפתו שהיתה חרבה ולחה קצת. ב] שתיכף בעלותם שבו מי הירדן למקומם. ג] **וילכו כתמול שלשום**. ר"ל כי אחר שנערמו המים כפין על כפין יחויב שבעת פסק הנס ישטופו בפעם אחד ויתפשטו גם ברוחב חוץ מגדותיו, והיה נס שירדו בהדרגה עד שהלכו כתמול שלשום:

פסוק יט

והעם. ספר ג"כ כי נס זה היה ביו"ד ניסן. והנה הכתובים האריכו לשון בבאור מקום וזמן הנס וכל פרטיו, להוציא מלב המכחישים אשר יאמרו שהיה עת חורב המים, או שידע יהושע לכוין עת עליית המים ונפילתן, הנקרא (עבבע אונד פלוהט), לכן מודיע הזמן שהיה הנס בעשרה בחדש שאז דרך הירדן להיות מלא, והמקום הניכר עוד היום ע"י האבנים, ששם לא יוחרבו המים לעולם ולא יעלו ולא יפלו עם עליית וירידת הירח. גם הוכיח זאת מצד המשך הנס שהיה ברגע מצומצם כנוח כפות רגלי הכהנים, ונפסק ברגע זה ממש, ולא נוכל לאמר שכיון עת ששהו הכהנים בירדן דהא אמר וימהרו העם ויעבורו, הרי הקדימו העם לעבור ובכ"ז נתכוין הכל ברגע מצומצם, מזה ידעו כי יד ה' עשתה זאת:

ויחנו בגלגל. לדעת חז"ל (סוטה לו א) הלכו בו ביום מהלך ששים מיל:

פסוק כ

השאלות

(כ - כד) מ"ש הקים יהושע בגלגל בלתי מובן, שכבר אמר (פסוק ח) ויניחום שם? ויתר השנוים בין פה ובין מ"ש יהושע למעלה (פסוק ה - ז) הזכרנו למעלה שם:

הקים יהושע בגלגל. בפסוק ח' ספר כי נושאי האבנים הניחו אותם במלון הנחה בלי סדר, ופה ספר כי יהושע הקים אותם זע"ז בגובה וירם אותם מצבה. וכבר בארנו כי היה באבנים האלה אות וזכרון, אות לדור זה שידעו הנס, וזכרון לדורות הבאים שיזכרו הנס, כמ"ש (פסוק ו - ז), והנושאים הניחום לצורך האות, ויהושע הקים אותם לזכרון לדורות

פסוק כא

ויאמר. ר"ל מלבד שיהיה לאות בדור הזה, הוא לזכרון **אם ישאלון בניכם מחר**, לדורות הבאים:

פסוק כב

והודעתם. ע"י הזכרון תודיעום כי עבר ישראל את הירדן (ופה לא בא לדקדק על סבת המופת (כמו בפסוק ו - ז) רק לזכר הנס בעצמו, שהגם שהיה בזכות הארון בכ"ז היה בעבור ישראל):

פסוק כג

אשר הוביש. שכמו שהוביש מי ים סוף מפנינו (ור"ל מפני יהושע שהיה מיציאת מצרים), כן הוביש מי הירדן מפניכם אתם באי הארץ, ששניהם היו בדרך פלא ושניהם היו לבעבור שני תכליות. א]:

פסוק כד

למען דעת. שיכירו העמים יד ה' וייראו מפניו יראת העונש. ב] שיכירו ישראל נפלאותיו וייראו יראת הרוממות. וגם ר"ל לכן הוכפל הנס בירדן, הנס שכבר היה בים, א] שגם גויי הארץ הזאת שלא ראו קריעת ים סוף ידעו יד ה'. ב] למען יראתם כל הימים, ולכן יוסף ידו ועזוזו בכל דור ודור. ומלת יראתם בקמץ הרי"ש שלא כמנהג. ולהרד"ק במכלול בא לגזרת פעל והוא עבר במקום עתיד:

פרק ה

פסוק ב

עשה לך חרבות צורים. תרגם יהונתן אזמלין חריפין, ונסמך התואר על המתואר כמו מי המרים (במדבר ה, יח), בני שלשים (בראשית נ, כג). ובב"ר (לא, ח) פי' גלבין דטינרא, ופי' צורים כמו ותקח צפורה צור (שמות ד, כה), ור"ל דאחר שאז הזה עליהם ג"כ לטהרם מטומאת מת כמ"ש חז"ל (יבמות עא ב), לכן לא יכול למולם בחרב ברזל שהוא כלי וחרב הרי הוא כחלל ויחזור ויטמא, כמבואר ברמב"ם (פ"ה מה' ט"מ), לכן מלם בצור שאינו כלי:

ושוב מול כו' **שנית**. שכבר מלו אותם ביציאת מצרים קהל גדול יחד, ועתה שנית. ולמה שנבאר ששבט לוי לא בטלו את המילה לא במצרים ולא במדבר, אמר שנית כי רק אלה שמלת בראשונה תמול שנית, לא לשבט לוי:

פסוק ד

השאלות

(ד - ז) איך יצויר שהיו כל ישראל ערלים כמשמעות הכתובים פה, והלא שבט לוי וכן אותם שהיו פחות מבן עשרים בעת חטאו המרגלים, הם נכנסו לארץ והם היו מולים? והלא במדרש אמר ששבט לוי שמרו ברית מילה גם במדבר? - מדוע לא כפו אותם ב"ד של משה להמול, ואם מפני שלא נשבה להם רוח צפונית, הלא אמרו דהאידנא דדשו בה רבים שומר פתאים ה'. ואם מפני שלא ידעו מתי יסעו, מדוע לא הודיע להם משה בזמן שישבו ימים רבים במקום אחד, כי עתה עת להמול? ועוד דא"כ איך מלו שבט לוי כל אותם הימים? וכן הכתובים בעצמם מכופלים ומיותרים ולא יתפרשו בלא כובד ודוחק?:

וזה הדבר. ר"ל זה היה הסבה שמל יהושע, ורק לאלה שנולדה בם סבה זאת מל, ר"ל כי א"א לומר שהיו כולם ערלים, דהא אותם שהיו פחותים מבן כ' בעת שלוח המרגלים שהיו מולים נכנסו לארץ, וכן על שבט לוי לא נגזרה הגזרה, וגם מבואר במדרש (במ"ר ג, ו) ששבט לוי לא בטל את המילה במדבר, כמ"ש (דברים לג, ט) ובריתך ינצורו, וא"כ לא הוצרך למול רק הבנים שהוקמו תחת אבותם, ר"ל שאבותם מתו במדבר בחטא המרגלים. והטעם, כי האמתלא שהיה לדור הזה לבטל את המילה כתבו המפ' מפני שהיה נעים ונדים בדרך ולא ידעו יום נסיעתם התיראו מלמול מפני סכנת הולד, כמ"ש (נדרים לא ב) אמול ואצא סכנה היא לולד, וחז"ל (יבמות עב א) אמרו מפני שלא נשבה להם רוח צפונית, ושבט לוי וכן הצדיקים שביניהם לא שמו לב על חששות אלה ומלו את בניהם, דאי משום רוח צפונית אמרו בגמ' (שם) דהאידנא דרשו ביה רבים שומר פתאים ה', ואי משום חולשא דאורחא היו נשארים חוץ לענן עד חיותם, וסמכו על השגחת ה'. ומשה ע"ה נענש על שלא מל בנו כמ"ש (שמות ד, כד) ויהי בדרך במלון, וצפורה מלה אותו בדרך, רק אלה שלבם לא היה שלם עם ה' חפשו עלילות ולא מלו בניהם, וב"ד של משה לא יכלו לכוף אותם ע"ז באשר היה להם אמתלא. וזה שבאר פה את מי מל ולמה מל, כי **כל העם היוצא ממצרים כל אנשי המלחמה** (ר"ל אלה שהיו יותר מבן עשרים) **מתו בדרך**, וסבת מיתתם היתה **בצאתם ממצרים**, כי עוד לא הטהרו מטומאת מצרים ודעותם הנפסדות:

פסוק ה
כי מלים. כל היוצאים היו מולים (ומהם לא מל מי שנכנס מהם לארץ שהם שבט לוי ופחות מבן עשרים):
וכל העם הילודים כו' **לא מלו**. ר"ל אבותם **לא מלו** אותם (כי פעל מל בקל הוא תמיד פעל יוצא):

פסוק ו
כי. למה לא מלו את בניהם ולמה לא כפו בית דינו של משה אותם על המילה, אומר הב"ד לא יכלו לכופם, **כי** ארבעים שנה הלכו וכו', והיו נעים ונדים תמיד במדבר והיה להם אמתלא לבטל המילה משום חולשא דאורחא. והגם שאם היו ישרים בלבותם לא היו שמים לב לזאת כמו ששבט לוי מלו, הלא סבת הנעתם במדבר היה **עד תום כל הגוי** וכו' **אשר לא שמעו בקול ה'**, ולא היו צדיקים. והראיה, **אשר נשבע ה' להם לבלתי הראותם את הארץ**, כי ידע שאין זכאים לכך:

פסוק ז
ואת בניהם. שנולדו להם במדבר, אשר אותם **הקים תחתם**, כמ"ש (במדבר יד, לא) וטפכם אשר אמרתם לבז יהיה והבאתי אותם וכו', **אתם מל יהושע כי ערלים היו**, **כי** אבותם **לא מלו אותם בדרך**, ר"ל כי היה להם אמתלא בסבת הדרך שנעים ונדים בו. אבל את שבט לוי ובנים אשר נולדו לאלה שהיו בזמן הגזרה פחותים מבן עשרים שהיו צדיקים לא הוצרך יהושע למול:

פסוק ח
וישבו תחתם. באשר הם חשו עד עתה לסכנת הדרך לא זזו עד שנתרפאו:

פסוק ט
היום גלותי. כי מה שנתרשלו במצות מילה היה מצד כי עוד לא הטהרו מגלולי מצרים, ששם היו ערלים, כמ"ש (לעיל ה) בדרך בצאתם ממצרים, **והיום גלותי** חרפה זו מעליכם, והערלה היתה חרפה כמ"ש (בראשית לד, יד) לאיש אשר לו ערלה כי חרפה היא לנו, ור"ל שנחלתם חרפה זו ממצרים:

פסוק י
ויעשו את הפסח. כי בעוד היו ערלים לא יכלו לעשותו:

פסוק יא
השאלות
(יא - יב) מה שפירש"י ע"פ דברי חז"ל (קידושין לח א) שאכלו מעבור הארץ היינו

מן החדש, ממחרת הפסח שהוא ששה עשר בניסן אחר הקרבת העומר, לא יסכים עם הפשט, שמחרת הפסח בכ"מ בתורה הוא ממחרת שחיטת הפסח שהוא יום ט"ו? ועוד מדוע אמר תחלה מעבור הארץ ואח"כ אמר מתבואת ארץ? ועוד דא"כ הול"ל וישבות המן באכלם מעבור הארץ ומלת ממחרת מיותר? וגם יהיה אריכת הלשון, כי לפ"ז הול"ל וישבת המן ממחרת הפסח ויאכלו מצות וקלוי מתבואת ארץ כנען? וגם מ"ש בשנה ההיא אינו מדויק כי הלא כן אכלו מעתה ועד עולם?

ויאכלו מ"עבור" הארץ. לפי הפשט יש הבדל בין **עבור** ובין **תבואה**, **עבור** הוא יבול הארץ משנה העברה (ונקרא **עבור** על שעברה הארץ עליה פריה עוד הפעם), ו**תבואה** היא תבואת השנה ההיא שהביאה הארץ בשנה הזאת. ומחרת הפסח בכל התורה הוא יום ט"ו בניסן שהוא מחרת שחיטת הפסח, כמו (במדבר לג, ג) ממחרת הפסח יצאו ב"י, ופי' שביום ט"ו בניסן אכלו **מצות** לצאת ידי **מצות** היום, **וקלוי** לפרפראות, **מעבור הארץ**, שהוא מתבואה הישנה, כי לא יכלו לאכול מתבואה החדשה מפני שלא נקרב העומר (ואגב יודיע שכ"ז שהיה בידם מן לא אכלו תבואה, רק באותו יום לצורך מצות מצוה ומעט קלוי לפרפרת, וז"ש **בעצם היום הזה**:

פסוק יב

וישבת המן ממחרת. וע"י שהתחילו לאכל מעבור הארץ נשבת המן ממחרת אותו היום, ר"ל ביום ששה עשר בניסן, ואחר שלא היה להם מן וגם שנקרב העומר **ויאכלו מתבואת ארץ כנען בשנה ההיא** (מלת בשנה ההיא תואר אל התבואה), ר"ל שאכלו מן התבואה שגדלה בשנה ההיא ר"ל תבואה החדשה (וזה כפיר"ת שהביאו התוס' קדושין (לז ע"ב) ר"ה (יג ע"א), וכן פי' הגמ' שם בשלמא למ"ד מושב כ"מ שאתם יושבים משמע היינו דכתיב ויאכלו מעבור הארץ ממחרת הפסח, ממחרת הפסח אכיל מעיקרא לא אכיל, אלמא אקריב עומר והדר אכיל, אלא למ"ד מושב לאחר ירושה וישיבה, ניכול לאלתר, לא הוי צריכי דהוי מסתפקי ממן שבכליהם. וקושית הגמ' אינו ממ"ש ויאכלו מעבור הארץ ממחרת הפסח, רק ממ"ש וישבות המן ממחרת (שהוא בט"ז ניסן) ויאכלו מתבואת ארץ כנען, וז"ש ממחרת הפסח אכיל מעיקרא לא אכיל, כי מחרת הפסח שבלשון הגמ' הוא ששה עשר, ור"ל בששה עשר אכלו לא מעיקרא, דהא בקרא כתיב ויאכלו מעבור הארץ ממחרת הפסח שביום מחרת הפסח (שבלשון תורה הוא יום ט"ו) אכלו מעבור מן הישן, רק למחרתו, בששה עשר שהוא מחרת הפסח בלשון הגמ' אכלו מתבואת ארץ כנען (ומפרשי הש"ס הבינו שמ"ש ממחרת הפסח אכיל מוסב על מחרת הפסח דכתיב בכתוב, ובאמת הוא לשון חכמים דקרי לששה עשר בשם מחרת הפסח. ומיושב

ק' התוס' שם על פי' ר"ת). וכן יתפרש מ"ש בירושלמי (חלה פ"ב ה"א) עמ"ש ר"י דחדש אינו נוהג רק לאחר ירושה וישיבה התיב ר' בון בר כהנא ויאכלו מעבור הארץ ממחרת הפסח לא בששה עשר, התיב ראב"י והכתיב ממחרת הפסח יצאו ב"י מארץ מצרים לא בט"ו יצאו, עכ"ל. ור"ל שניהם מקשין על דברי ר' ישמעאל, ר' בון מקשה הכתיב ויאכלו מעבור הארץ (מהישינה) ממחרת הפסח (בט"ו) ולא בששה עשר (שאז אכלו מהחדש, כמ"ש וישבת המן ממחרת (בט"ז) ויאכלו מתבואת ארץ כנען). וראב"י מותיב לחזק קושיית ר' בון בל תאמר דמחרת הפסח דקרא הוא ט"ז ניסן כמו שהוא בלשון חכמים, וא"כ לא משתמע מידי מכתוב זה, לכן מביא ראיה דמחרת הפסח שבלשון הכתוב הוא הוא יום ט"ו:

פסוק יג

השאלות

(יג - טו) יפלא מאד אם נתגלה האיש אליו בדרך הנבואיי עד שידע שזה התגלות מלאך ה', איך הסתפק שיהיה עוזר לצרי ישראל והלא ה' הבטיח לו שיהיה עמו ולא ירפהו ולא יעזבהו? ואם נתגלה אליו שלא בדרך הנבואיי ולא הכיר בו שהוא מלאך ה', א"כ איך הלך אליו יהושע לבדו ולא שלח אחד מאנשיו לשאול אותו על צורך ביאתו? ואיך יאמר לאיש יחידי הלנו אתה וכו' מה יושיעהו זה? ואיך השתחוה לו תיכף שאמר אליו כי מלאך הוא אולי מרמה ומצחק בו? גם מה היה תכלית המראה הזאת בכללה?:

ויהי בהיות יהושע ביריחו. כשהלך לכבוש את יריחו והיה סביב ליריחו (וחז"ל אמרו (נדרים נו ב) מכאן לעבורה של עיר שהיא כעיר, טרם התגלה אליו דבר ה' (כמ"ש ו, ב) ויאמר ה' אל יהושע) ראה את המלאך שהוא אמצעי תמיד בהגעת הנבואה אל הנביא, א] בדמות איש, ב] שראה שאוחז חרב שלופה בידו, ג] ראה שעומד לנגדו. והנה יהושע הכיר שהוא מלאך, שכן היו מכירים המלאך הנראה אליהם בחזון, וגם ידע מדוע התגלה בחרב שלופה, שזה מורה שהנבואה הבאה תהיה מעניני מלחמת יריחו שיכבשוה בחרב, אולם לא ידע מדוע עמד לנגדו, כי אם בא ללכת בראשם להלחם עם האויב צריך להיות פניו נגד האויב לא נגד ישראל. והנה העזר האלהי שיגיע אל ישראל במלחמתם יהיה בשני פנים, א] עזר מעט, בענין שהם יצטרכו להלחם בחרבם ובקשתם והשם יחזקם ויאמצם בל ירך לבבם ויתן להם כח לעשות חיל. ב] עזר גדול, בענין שהם לא יצטרכו להלחם כלל רק ה' ילחם להם והם ירדפו לפשט את החללים. ואם היה יהושע רואה פני המלאך נגד האויב היה יודע כי יעשה להם תשועה רבה שהוא בעצמו ילחם בעבורם נגד האויב, אבל ע"י שראה פניו נגד יהושע חשב כי לא בא להלחם עם האויב רק לחזק ידי ישראל

הלוחמים, וזה משענה קטנה, וזה ששאל לו **הלנו אתה**, ר"ל אם באת רק לנו בעבורנו לחזקנו שנלחם אנחנו, **אם לצרינו**, או אם באת להלחם עם צרינו:

פסוק יד

ויאמר לא. השיב אל תסתפק בזה, כי באמת **אני שר צבא ה'**, ר"ל לא באתי יחידי רק יש ויש אתי רבבות מחנות צבא עליונים היוצאים להלחם עם האויב ואני שר הצבא ההולך בראשם, ומה שראיתני עומד ופני נגדך הוא מצד כי **עתה באתי** בפעם הראשון, כי עוד לא נשקה המלחמה רק באתי להודיעך איזה ענין נבואיי, ולכן נפל על פניו בשראה כי דבר לו אליו ושאל מה אדוני מדבר אל עבדו:

פסוק טו

ויאמר וגו' **של נעלך**. ר"ל מהר יגלה דבר ה' אליך, וצריך שתפשוט בגדי החומר מעליך, להיות מוכן אל הנבואה אשר באתי להגיעה אליך ולהכינך אל קבלת השפע הנבואיית. וחז"ל אמרו (ב"ר צז, ג) עתה באתי אבל בימי משה רבך באתי ולא חפץ בי, כי בין נבואת משה ובין נפלאותיו היו שלא ע"י אמצעי מלאך או שליח כנודע:

פרק ו

פסוק ב

ויאמר. ואז אמר ה' אליו שבכ"ז יתן יריחו בידו וגם את מלכה וצבאיו הגם שהם גבורי חיל, ולא בכח תגבר רק בדרך נס:

פסוק ג

השאלות

(ג) מדוע כפל והסבותם הקף?

וסבתם. ולא שיסב הארון עם יהושע לבד רק **כל אנשי המלחמה**יסובו:

הקף(יש הבדל בין סבוב ובין הקף, שסבוב יאמר גם על הסבוב הבלתי שלם, **והקף**לא יבא רק על הסבוב השלם מכל הד' רוחות, כמ"ש בפי' התורה (ויקרא א':ה' פסוק ה על המזבח סביב). מוסיף שיקיפו אותה מארבע רוחותיה:

פסוק ד

ושבעה. החלוץ הלך לפני הכהנים והכהנים בשופרות אחרי החלוץ לפני הארון, כמ"ש בפסוק ט':

והכהנים יתקעו. ר"ל בכל ז' ימים. והנה ביום שמחה היה דרכם לתקוע וביום מלחמה על הצר היה דרכם להריע, כמ"ש (במדבר י, ט - י) וכי תבואו מלחמה וכו' והרעותם וכו' וביום שמחתכם וכו' ותקעתם וכו', הודיעם שעתה יתקעו הכהנים לאות שמחה ונצחון:

פסוק ה

במשוך, **בשמעכם**. ר"ל תיכף עם התקיעה הגדולה יריעו העם עד ששני הקולות יתערבו ויהיו תכופים, ובזה תבין הפסוק לקמן (טז):

פסוק ו

ויקרא. כבר כתבתי כי בעת בא דבור זה אליו היה עם הארון והעם לפני יריחו כי רצה להתחיל במלחמה, ועד עתה נשאוהו הלוים וצוה שהכהנים ישאוהו, כי אחר שיעשה נפלאות על ידו ראוי שישאוהו הכהנים (כמ"ש למעלה ג, ה):

פסוק ז

השאלות

(ז) מהו עברו וסובו אנה יעבורו?

עברו. כי תמיד הלך הארון בראש העם (כנ"ל ג, ב), ועתה נצטוו שילכו העם לפני הארון (כנ"ל ד), לכן (אמור) [אמר] **עברו** לפני הארון. והנה עד עתה הלך החלוץ שהם בני ראובן ובני גד לפני ב"י (כנ"ל ד, ב), ועתה נתהפך הסדר שהחשוב יהיה באחרונה, הלך הארון ולפניו החלוץ, ולפניהם העם כולו, וז"ש והחלוץ יעבור לפני ארון ה', ויהיה ממוצע בין העם והארון. ובאשר היה אפשר שהעם יעמדו על עמדו והחלוץ ישוב לאחריו לילך אחר העם ואח"כ ישוב הארון לאחרי החלוץ, אך אין זה כבוד להארון וצוה שהארון והחלוץ שאחריו יעמדו ותחלה עברו העם, עד שבאו בראש ואח"כ עברו החלוץ ויעמדו בין העם ובין הארון והארון היה באחרונה. וטעם הסדר הזה להראות כי הנצוח יהיה ע"י הארון, וצריך שיהיה החלוץ קרוב אליו, כאשר יחנו הכרתי והפלתי סביב שר הצבא, וגם כי היה התנאי כן כמ"ש (במדבר לב, כא) ועבר לכם כל חלוץ לפני ה' למלחמה. וזה מבואר יותר במ"ש למעלה סימן א' פסוק י"ג, שתחלת התנאי שהתנה עמהם משה היה שילכו חלוצים לפני ה', כי חשב שתהיה המלחמה כולה בדרך נס, ואז לא היו הולכים לפני בני ישראל רק לפני הארון שהוא הלוחם והכובש, ואח"ז ראה שתהיה המלחמה קרובה אל הטבע ובדרך כבוש והיה צריך שילכו לפני ב"י שהם הלוחמים והכובשים. אבל במלחמת יריחו שהיה הכבוש ניסי נתקיים מ"ש ועבר(ו) לכם כל חלוץ לפני ה', ולא הלכו לפני ב"י רק לפני הארון:

פסוק ח
השאלות
(ח) מ"ש ויהי כאמור יהושע חסר הבנה, כי חסר נשוא המאמר מה היה אז? ופי' המפ' דחוק למה כפל עברו ותקעו הלוך ותקוע?

ויהי כאמר יהושע, וכו' **עברו ותקעו**. ר"ל בל תחשוב שבעת עמדו הכהנים והארון והמתינו עד עברו כל העם והחלוץ לפני הארון (כנ"ל ז) לא תקעו, כי לא נצטוו לתקוע רק בעת יסבבו את העיר, לכן באר **כי בעת שאמר יהושע אל העם**, (בעת שאמר להם הציווי שבפסוק ז' עברו וסבו את העיר) ואז כבר עמדו שבעה הכהנים הנושאים שבעה שופרות לפני ה', בעת ההיא **עברו ותקעו**, ר"ל העם עברו אז לפני הארון והכהנים תקעו כל הזמן שעברו העם עד שבעבור העם בא הסדר שארון ברית ה' הלך אחריהם, ר"ל אחרי העם:

פסוק ט
והחלוץ הולך לפני הכהנים. ממוצע בין העם והארון (כנ"ל ז). ולא תאמר שכל הכהנים היו סמוכים אל הארון, רק ז' הכהנים **תקעי השופרות**, כי יתר הכהנים הלכו עם שבט לוי בין העם:

והמאסף. שהוא שבט דן היה אחרי הארון, כי יתר השבטים כולם היו לפניו לפני החלוץ:

הלוך ותקוע. וגם בעת הליכתם לא הפסיקו מלתקוע (כי בפסוק הקודם דבר ממה שתקעו בעת עמדו עד עברו העם):

פסוק י
לא תריעו. תרועת שמחה. ואף **לא תשמיעו את קולכם**, בצעקה. ואף **לא יצא מפיכם דבר**, בלחש:

עד יום. ביום השביעי:

פסוק יא
ויבואו המחנה. שבו לגלגל ששם היה המחנה (כמ"ש לקמן ט, וא"ו. יו"ד, וא"ו. ובכ"מ):

פסוק יב
השאלות
(יב - יג) מדוע השכים היום ולא ביום הראשון? ומדוע ספר שנית שנשאו הכהנים ושבעה כהנים נושאים ז' שופרות הול"ל בקיצור שנעשה כמו ביום הראשון, וכן כפל הלוך ותקעו הלך ותקוע?

וישכם. ביום הראשון לא הוצרכו להשכים כי היו בתחום יריחו (כנ"ל ה, יג; וא"ו, א):

וישאו הכהנים. עתה נשאוהו הכהנים תיכף מגלגל עד יריחו מה שלא היה כן ביום הראשון, שעד יריחו נשאוהו הלוים כי הדבור בא בהיות יהושע ביריחו (כנ"ל וא"ו):

פסוק יג

ושבעה הכהנים. גם בזה נשתנה היום מיום הראשון, שמגלגל עד יריחו לא נשאוהו הכהנים ולא הלך בסדר הזה שילך החלוץ לפני הכהנים, ועתה התחיל סדר זה תיכף מצאתם מן המחנה. וכן היה שינוי מה שהיו **הולכים הלוך ותקעו בשופרות**, ר"ל תיכף בלכתם מגלגל התחילו לתקוע, וכן כל משך מהלכם לא הפסיקו מלתקוע, ועז"א שנית **הלוך ותקוע בשופרות**:

פסוק טו

השאלות

(טו) בפסוק זה יש כפל מבואר?

כמשפט הזהוכו'. ר"ל כי מה שקצב אל כל המעשים שנעשו בענין ההוא מספר השביעיות, שבעה כהנים ושבעה שופרות ושבעה ימים ושבעה הקפות, היה בכונה אל מספר השביעי, שהוא קדש בימים ובחדשים בשנים ובשמיטות וכל דבר כידוע. ופה היו בהקפות שני שביעיות, א] בימים, שהקיפו ז' ימים בכל יום הקף אחד, וזה נשלם בהקפה ראשונה של יום השביעי, ועז"א ויסבו את העיר כמשפט הזה, ר"ל הקפה אחת, ואז היו שבע פעמים עם הקפות הקודמות בימות החול. ועתה צרפו הקפה זאת אל חשבון הקפות שלאחריו למספר שבעה שהיו רק ביום ההוא, מצד שהוא יום השביעי שהוא קדש, ועז"א **רק ביום ההוא סבבו שבע פעמים**:

פסוק טז

השאלות

(טז - כ) מ"ש תקעו הכהנים ויאמר יהושע הריעו משמע שתקעו תקיעה גדולה, ולמה אמר אח"כ (פסוק כ) שנית וירע העם ויתקעו, ואמר שלישית, ויהי כשמוע העם את קול השופר ויריעו?

ויהי, תקעו הכהנים בשופרות. (אין פי' שתקעו התקיעה גדולה, דא"כ היו מחויבים להריע תיכף (כנ"ל ה), רק פי') הכהנים תקעו עדיין כמו עד עתה, ולא משכו עוד בקרן היובל, ויהושע שהיה רוצה לרמוז לכהנים לתקוע תקיעה גדולה שהוא סימן לגמר התקיעות והנצחון ובזה היה צריך שיריעו העם, והיה צריך להקדים להודיע להם איך יתנהגו עם העיר ועם שללה (כי אחר שתפול החומה יעלו איש נגדו ולא יהיה אז עת

לצוות ולהזהיר), הקדים לאמר להם **הריעו**, ר"ל בא עת שתריעו לסימן כי נתן ה' לכם את העיר:

פסוק יז

והיתה. ויען שהכבוש יהיה בנס ע"י ה', ראוי ששללה יהיה הקדש לה' הכובש:
רק רחב הזונה. אינה בכלל העם והשלל ע"י שהחביאה המלאכים (והנה פה לא אמר מפני שנשבעו לה, כי העם לא נשבעו, ושבועת המרגלים לא תחייב העם כולו, רק להמרגלים עצמם אמר (כב) כאשר נשבעתם לה, כי הם מחויבים מפני השבועה). והנה רחב בעצמה היתה ראויה להנצל גם מצד עצמה אחר שנתגיירה בפני המרגלים וקבלה אמונת ה', כמ"ש למעלה, וזה היה קודם שעברו את הירדן שלכ"ע היו מחויבים לקבלה (כנ"ל ב, יב), רק שבכ"ז היה צריך להחרים רכושה שהיה בכלל חרם יריחו, וכן להחרים את משפחתה, ולכן אמר שע"י שהחביאה את המלאכים תחיה היא וכל אשר אתה, וזה כולל גם רכושה שורה וחמורה וכל אשר לה. ולכן אמר ורק אתם שמרו מן החרם, הגם שלא חל החרם על רכוש רחב, חל על יתר הדברים ואתם אינכם בכלל ההיתר:

פסוק יח

ורק אתם שמרו. א"ע ואת אחרים (שלכן לא אמר השמרו בנפעל). ובאר שתשמרו א"ע פן תחרימו אתם, ושישמרו את אחרים כי ימשך נזק להכלל כולו, וז"ש **ושמתם את מחנה ישראל לחרם**:

פסוק יט

וכל כסף. ר"ל החפצים הבלתי ראוים לאוצר ה' יוחרמו, **וכל כסף** וזהב שהם ראוים להקדש יבא לאוצר ה':

פסוק כ

וירע ויתקעו. בדבר יהושע זאת הריע העם ותקעו הכהנים התקיעה הגדולה, כי שניהם היו תכופים זל"ז (כנ"ל ה). ובאר איך היו, כי תיכף כשמוע העם את קול השופר תקיעה הגדולה תיכף ויריעו, עד שהתערבו הקולות יחד:
ויעלו העם, איש נגדו. כי נפלה החומה סביב סביב, ובכ"ז לא נפל בית רחב, שהיה חלק ממנה חוץ מן החומה (כנ"ל ב, טו) ולא היה בכלל החומה:

פסוק כא

ויחרימו. תחלה ספר מה שעשו עם כל אשר רוח חיים באפיו, אדם ובהמה החרימו חוץ מרחב:

פסוק כב
השאלות
(כב - כה) למרגלים אמר שיחיו את רחב מטעם השבועה ויהושע (פסוק יז) אמר כי החבאתה את המלאכים ואמר שלישית (פסוק כה) החיה יהושע כי החביאה את המלאכים וכבר אמר זה?
באו בית האשה הזונה. כי עליכם החיוב כי נשבעתם, וגם תעשו כפי פרטי השבועה ותנאיה:

פסוק כג
הנערים. באו כנערים בזריזות וקיימו כפי שבועתם:

פסוק כד
והעיר. עתה ספר מה שעשו עם יתר הדרים, העיר וכל החפצים שרפו, והמתכיות נתנו לאוצר בית ה':

פסוק כה
ואת רחב. יען יהושע לא היה מחוייב לקיים שבועת המרגלים ספר כי החיה אותה ויותר מזה, שישבה **בקרב ישראל**שנתנו לה מעון ומחיה וקבלוה בדת ישראל יען שהחביאה את המלאכים:

פסוק כו
אשר יקום ובנה. פי' הרמב"ם שהיה לזכרון הנס שכל הרואה חומת העיר החרבה יזכור **את** הנס, וכמ"ש (ברכות נד א) הרואה חומת יריחו שנבלעה במקומה חייב לברך:
את העיר הזאת. פי' חז"ל (סנהדרין קיג א) לא יריחו ע"ש עיר אחרת ולא עיר אחרת ע"ש יריחו, כי הקפידה חלה בין מצד שהיא עיר הזאת, ובין מצד שמה יריחו:
בבכורו. שתחת כי יבנה חרבות לו לזכר שמו כמ"ש (תהלים מט, יב) קרבם בתימו לעולם וכו' קראו בשמותם, לא ישארו לו שם ושאר נין ונכד:

פסוק כז
ויהי ה'. שהסכימו בב"ד של מעלה לחרמו, כמו שהיה בחיאל [בית] האלי (מ"א טז, לד):

פרק ז

פסוק א
וימעלו. מודיע, א] כי כל ישראל קשורים כגוף אחד, עד שכל איש ואיש מהם יחוסו אל הכלל כיחוס אבר אחד מן הגויה אל הגויה, וכמו שע"י חולי או הפסד אבר אחד יתהוה

חולי או מום בגוף כולו, כן במה שלקח עכן מן החרם נחשב כאילו מעל העם כולו, וז"ש וימעלו בני ישראל ויקח עכן. ב] שיש הבדל בין העונש הבא בפועל ובין העונש הבא ע"י סילוק השגחה, שעת יעניש ה' בפועל לא יעניש את הבלתי חוטא בעבור החוטא, כמו שהיה אח"כ שנסקל עכן לבדו, לא כן העונש המסובב במקרה ע"י שיסלק ה' את השגחתו, זה יחול על הכלל כולו, שבהיות ביניהם חוטאים יסתיר ה' פניו מהם כולם, כמ"ש (לקמן כב, כ) הלא עכן מעל בחרם ועל כל עדת ישראל היה קצף, וכולם עלולים למקרה ופגע עד שלפעמים יוכה הבלתי חוטא כשהיה במקום סכנה והחוטא שלא נמצא שם לא נפגע, כמ"ש (שם) והוא איש אחד לא גוע בעוונו. וז"ש **ויחר אף ה' בבני ישראל**, ר"ל שסלק השגחתו מהם, וכן פי' מהרי"א:

פסוק ב

השאלות

(ב - ג) למה האריך להודיע מקומות הסמוכים לעי? מ"ש ויאמר אליהם עלו ורגלו מיותר, כי הלא ידענו זה ששולחים את המרגלים לרגל - הוא אמר לרגל את הארץ, והם רגלו רק העי. מלת האנשים מיותר. למה כפל אל יעל כל העם ואל תיגע שמה כל העם?:

וישלח. ספר איך שלטה בם יד המקרה תיכף (ותשליכם) [ותכשילם] עצתם, כי יהושע שלח מרגלים **מיריחו העי אשר עם בית און**, ספר סימני העיר להוכיח כי באמת היה ראוי שילכו שמה כל ישראל, כי הגם שהיתה עיר קטנה הלא היתה סמוכה לבית און ולבית אל, ונקל הדבר שיצאו אנשי בית אל ובית און לעזרתם כמו שהיה באמת בפעם הב' שכתוב (לקמן ח, יז) ולא נשאר איש בעי ובית אל אשר לא יצאו אחרי בני ישראל, ויהושע הלא אמר להם **עלו ורגלו את הארץ**, כי לא שלחם לרגל עי לבדה רק את הארץ שהיא המדינה כולה, עי ומקומות אשר סביבה, ואם היו מרגלים כפי פקודתו היו רואים כי ערים רבים שכנים לשם, ולא היו אומרים אל יעל שם כל העם. אבל הם שינו פקודתו **ויעלו האנשים**, ר"ל מדעת עצמם, **וירגלו את העי**, לבד לא את הארץ כולה, ולכן: (ג) **וישובו, ויאמרו אל יעל כל העם**. וכפלו דבריהם, א] דרך תשובה על שליחותם לאמר שא"צ שיעלו כל העם, ב] דרך עצה, אחר שא"צ א"כ אין ראוי ליגע העם בחנם:

פסוק ד

ויעלו, וינסו. לא ערכו מלחמה, רק תיכף התחילו לנוס, הגם שבפעם הזאת לא עזרו אנשי בית בית אל, נסו מפני אנשי העי לבד:

פסוק ה

כשלשים. הכ"ף כ"ף האמיתית, וחז"ל דרשו (ב"ב קכא ב) זה יאיר בן מנשה ששקול כרובה של סנהדרין, ר"ל שהכו ל"ו איש וא' היה ביניהם ששקול **כשלשים** וששה איש הנופלים:

וירדפום. וגם ערבו לבם לרדפם עד השברים, וגם נמס לב העם:

פסוק ו

השאלות

(ז - ט) תפלה זאת בלתי מסודרת, ומה זה שאמר ולו הואלנו? מהו בי אדוני מה אומר אחרי? שנלחצו המפ' בבאורו?

ויקרע. על אלה שנהרגו:

ויפל על פניו. להתפלל:

ויעלו עפר. לאמר הרי אנו חשובים כעפר:

אהה ה' אלהים. אחר שראה כי לא יצא אלהים בצבאותם, ועזבם שילחמו כפי הטבע והמקרה, טען ע"ז משתי פנים, א] על העבר, כי העם אשר ילך לרשת משכנות לא לו, יהיה בשני פנים, אם בשיודעים בבירור כי ינצחו כי חזקים הם ואז ילכו לכבוש (הגם כי יש להם ארץ מושב), להגדיל מלכותם ולהרחיב גבול ארצם. או בשאין להם ארץ לשבת בה שאז יסתכנו להלחם לנצוח או להנצח. עפ"ז שאל **למה העברת העביר את העם הזה** כו' **לתת אותנו ביד האמורי**, אחר שחשבת **לתת אותנו ביד האמורי**, ר"ל לעזבנו אל המקרה כפי שתעלה המערכה, שיש צד ג"כ שינצח האמורי ונהיה בידו להאבידנו, למה העברת אותנו לפה להסתכן במלחמה, וכי לא היה לנו ארץ נושבת, **הלא לו הואלנו**, ר"ל הלא היינו מרוצים לשבת בעבר הירדן ולא היה לנו דבר מכריח להשליך נפשנו להלחם אחר ששם היה לנו מקום מושב:

פסוק ח

בי אדוני. עתה טוען, ב] על העתיד, שגם אם חשבת כי נוכל לנצח בדרך הטבע כי חזקים אנחנו מגויי הארץ (ומה שנפלנו בעי היה מפני שלא יצאו רק ג' אלפים איש, וכזה וכזה תאכל החרב ומה בכך שנפלו ל"ו איש, כן דרך המלחמה), זה היה נכון עד עתה שנפל פחדנו על תושבי הארץ ולא קם עוד רוח באיש לערוך נגדנו מלחמה, היינו נוצחים בקל גם במלחמה טבעית. לא כן עתה, מה אומר עתה **אחרי אשר הפך ישראל עורף**, שעתה סר פחדם ויתחזק לבם להתקשר נגדנו, וא"כ מעתה הלא:

פסוק ט

ישמעו הכנעני כו' **ונסבו עלינו**. כולם באגודה אחת:

והכריתו את שמנו. שיצא לנו עד עתה בגבורה, ובמה שיכרת שמנו הלא יתחלל שמך הגדול, (שע"כ) [שע"י] שיצא לנו שם נודע שמך למשגב:

פסוק י

קום לך. למה תטעון, אחר שיש סבה שגרמה סילוק ההשגחה צריך שתסיר הסבה הזאת, והוא מי:

פסוק יא

חטא ישראל. פי' שהיה החטא כפול, א] מהות החטא, כי **גם עברו את בריתי**, שהוא חילול שבת, כי הוציאו והביאו מר"ה לרה"י, ויום כבוש יריחו היה בשבת, ועל השבת נכרת ברית כמ"ש (שמות לא, טז) לעשות את השבת לדורותם ברית עולם:

וגם לקחו מן החרם. עברו על שבת ועל חרמי שמים. ב] ענין החטא, **וגם גנבו**, שלא לקחו בפרהסיא רק בגניבה והסתר, ובזה **וגם כחשו**, מכחישים בהשגחה ועשו עין שלמעלה כאילו אינה רואה. ג] בתכלית החטא, כי לא יבוזו לגנב כי יגנוב למלא נפשו כי ירעב, אבל הוא לא נצרך לגניבה, **כי גם שמו בכליהם**, שהטמינו בארץ, כי אין לו צורך בה:

פסוק יב

השאלות

(יב - יג) למה כפל ולא יוכל לקום וכו' כי היו לחרם, לא אוסיף להיות עמכם אם לא תשמידו החרם? ומדוע אמר יהושע לא תוכל לקום עד הסירכם החרם, ולא אמר ג"כ שלא יהיה ה' בקרבכם עד ישמידו החרם?

ולא. ולכן **לא יוכלו בני ישראל לקום לפני אויביהם**. ובאר שזה יהיה משני צדדים, כי לא יקומו לא מצד הטבע כי **ערף יפנו**, יען **כי היו לחרם**, שסגולת החרם להטיל מארה בכחם ולהחלישם גם בטבע. וכן לא יקומו ע"י ההשגחה, כי **לא אוסיף להיות עמכם אם לא תשמידו החרם**, גם התנה כי לשיקומו לפני אויביהם דהיינו שתחזור גבורתם הטבעיית די אם לא יהיה החרם בקרבם ר"ל שישרפו מה שנגנב מן החרם, וכמ"ש (פסוק שאח"ז) לא תוכל לקום לפני אויביך עד הסירכם החרם. אבל לשיהיה ה' עמכם צריך שישמידו החרם מקרבם, והוא להשמיד האיש שעבר על החרם, ולא די במה שלא יהיה החרם במציאות כי צריך להשמיד את העובר על החרם מעל פני האדמה:

פסוק יג

לא תוכל לקום, עד הסירכם החרם. לא הזכיר להם התנאי השני שלא יהיה ה' בקרבם עד שישמידו החרם, שהוא להשמיד המועל בחרם כנ"ל פסוק הקודם, כי לא (רצו) [רצה] שידעו שיתחייב העובר מיתה, כי אז לא ירצה החוטא להודות, לכן הודיע (לכם) [להם] רק תנאי הא' הנ"ל:

פסוק טו

ישרף באש. שמצד העברת החרם שהיה עומד לשרוף דינו בשריפה:

כי עבר. ר"ל שחטא נגד המקום שעבר בריתו, ונגד ישראל שעשה נבלה בישראל כי נענשו ע"י. ופירש שמצד העברת החרם ראוים לשרפה, ובכ"ז הוא נסקל מצד שחלל שבת וחייב סקילה, כדין מי שחייב שתי מיתות שנדון בחמורה, ועי"כ סקלו גם שורו וחמורו בל יוקל מיתתם מבעליהן:

פסוק יז

השאלות

(יז) הול"ל ויקרב את שבט יהודה למשפחותיו כמ"ש בכולם? מדוע אמר וילכוד את משפחת הזרחי ובכולם אמר וילכד בנפעל?

ויקרב את משפחת יהודה. לא אמר פה ויקרב את שבט יהודה למשפחות כמ"ש בכולם, וכן בכולם אמר וילכד בנפעל ופה אמר וילכוד. כי אלה כולם לכדם הארון, ר"ל שהקריב ראובן שמעון ולוי, ויהודה נלכד מן הארון, ואז לא הקריב יתר השבטים שאחריו, לז"א ויקרב את ישראל לשבטיו ר"ל שבט אחר שבט, כי לא גמר להקריב כולם. לא כן במשפחות שמשפחת הזרחי היתה באחרונה, והקריב כל משפחות יהודה ולא קלטם הארון, ומשפחת הזרחי שנשארה באחרונה לא הצריך להקריב לפני הארון כי עליו נפל הגורל וילכוד יהושע אותו:

פסוק יט

שים נא כבוד לה'. בל תכחיש הגורל שהיה עפ"י ה', שזה חלול כבודו ית':

ותן לו תודה. התודה על יתר עבירות. ומפרש נגד שים כבוד:

הגד לי מה עשית. ונגד ותן לו תודה, אמר **אל תכחד ממני** יתר עבירות שעשית:

פסוק כ

אמנה אנכי חטאתי. בחרם זה:

וכזאת וכזאת עשיתי. בחרמות אחרים בימי משה. והנה בא להצדיק א"ע מכמה טעמים, א] שכבר היה רגיל בעבירה זו ונעשה לו כהיתר, ועז"א וכזאת וכזאת עשיתי:

פסוק כא

ב] **וארא בשלל**. יען חשבתי אחר שהוא שלל מותר לקחתו, וכן אמרו חז"ל (תנחומא מסעי, ה) ראיתי מ"ש בתורה (דברים כ, יד) ואכלת שלל אויביך. ג] שהיתה **אדרת שנער**, של מלך בבל, שהוא ממדינה אחרת, וחשב שלא החרים יהושע רק ממון יריחו לא של בן מדינה אחרת. ד] **טובה**, ויצרו השיאו לחמוד אותה. ה] **ומאתים שקלים כסף ולשון זהב**. וחשב כי המתכיות אינם בכלל, אחר שבלתי עומדים להשרף רק אוצר ה' יבוא, ועבר רק על לאו דמעילה. ו] **והנה טמונים באהלי**, ולא השתמש ולא נהנה מהם, ובזה לא מעל ג"כ כי בזהב שאינו נפגם אינו מועל עד שיהנה בש"פ (כמבואר ברמב"ם ה' מעילה פ"ו) ופה לא נהנה ולא פגם, וז"ש והכסף תחתיה, תחת האדרת מכוסה ולא נפגם. ובמאמר זה ראינו ג"כ איך הצטדק יהושע שהענישו בלא עדים, כי היו כל הסימנים, א] ממהות הדבר שנגנב, שהיו בו ג' מינים. ב] ממשקלם, משקל הזהב והכסף. ג] ממקומם, טמונים בהאהלי. ד] מהנחתם, והכסף תחתיה. ובא במילת בהאהלי, כינוי עם ה' הידיעה, שהיה לו אהל מיוחד חלוק מבני ביתו, והיו בו שני חדרים א' גדול ועקר, וציין בכינוי אהל שלו לא של ב"ב, ובהה"א ציין אהל הגדול שלו הידוע:

פרק ח

פסוק ב

ועשית. לשרוף העיר ולהרוג כולם:

רק שללה. שביריחו נתנו לאוצר ה':

ובהמתה. ששם החרים אותם, עתה **תבוזו לכם**, כי פה לא יהיה הכבוש כולו נסיי כמו שהיתה נפילת חומת יריחו שלכן הקדישו השלל, רק יהיה ע"י תחבולת מלחמה, ולכן **שים לך ארב לעיר**:

פסוק ג

השאלות

(ג) למה שלח אורב זה שני ימים קודם לאורב השני?:

ויקם. כמו שצוהו ה', א] הוא בראשם, ב] **וכל עם המלחמה**: **ויבחר**. לקיים מ"ש שים לך ארב:

וישלחם לילה. זה היה שני ימים לפני הכבוש כמו שיתבאר הטעם בפסוק ט':

פסוק ד

ראו אתם ארבים לעיר. ר"ל כי נמצא כמה מיני אורבים, כאשר תראה במעשה דאבימלך (שופטים ט':מ"ג). א] אורב על אנשי העיר ליפול עליהם פתאום כשיצאו משער העיר, והאורב הזה צריך לעמוד לפני העיר לא מאחריה, היינו בצד שבו השער, להיות מוכן על העם היוצאים מן השער. ב] האורב בשדה, כמו (שם, כה) וישימו לו בעלי שכם מארבים על ראשי ההרים ויגזלו כל אשר יעבר עליהם בדרך, וזה צריך להתרחק מן העיר מאד, שלא ישובו הנעשקים ויודיעו בעיר וישמרו מפניהם. ג] האורב על שניהם יחדיו, כמו (שם, מג - מד) שהחצה אבימלך את עמו לג' ראשים, ושני ראשים ארבו על העם היוצא בשדה, וראש אחד עמד פתח שער העיר בל ישובו העירה, ובזה יעמדו האורבים לפעמים גם אחרי העיר אם השדה ששמה יתאספו העם הוא מאחרי העיר, וכן אם מקום האסיפה רחוק מן העיר יארבו שם, אבל בזה לא יהיו כולם נכונים, כי רק האורבים בשדה נכונים לארוב, אבל הקרובים הם יעמדו על הפרק להסגיר הפלטים לבד. והנה בכל ג' אופנים אלה אינם אורבים על העיר עצמה רק על אנשי העיר, לכן אמר **ראו אתם אורבים לעיר**, ר"ל לעיר עצמה לא על אנשי העיר ככל ג' האופנים הנזכרים, ולכן תארבו, א] **מאחרי העיר**, לא כהאורב על אופן הראשון. ב] **אל תרחיקו מן העיר מאד**, לא כהאורב על אופן הב'. ג] **והייתם כולכם נכונים**, לא כהאורב על אופן הג':

פסוק ה

ואני. אהיה נגד היוצאים אל שדה המערכה:

כאשר בראשונה. ר"ל אחר שבראשונה יצאו כל שכן שיצאו עתה:

פסוק ו

השאלות

(ו - ח) מה טעם כי יאמרו כי נסים הם, וכפל ונסנו לפניהם? ומה טעם ראו צויתי אתכם?

כי יאמרו. ר"ל בוודאי כי לא ירגישו כי בערמה אנו נסים, כי יתלו אחר שנסנו בראשונה נמוג לבבנו מפניהם ולכן אנו נסים עתה שנית. וסדר דבריו בצלעות מקבילות, שמ"ש עד התיקנו אותם מן העיר, עונה עמ"ש **ונסנו** לפניהם, ומ"ש כי יאמרו נסים לפנינו הוא עונה עמ"ש ויצאו אחרינו:

ונסנו. ואנחנו נהיה נסים והולכים גם כשיהיו מועתקים מן העיר עד נעתיקם אל המדבר, כדי שיהיה להאורב עת להצית העיר ולהסגיר לפניהם הצד הדרומי כמו שיתבאר:

פסוק ז

ואתם תקומו. בעוד שאנו נסים, ע"י שתראו סימן הכידון:

מהאורב. ר"ל ממקום המארב:

פסוק ח

ראו צויתי אתכם. ר"ל בל תאמרו אחר שהתיר ה' לבוז שללה, כמ"ש רק שללה ובהמתה תבוזו לכם, תקדימו להציל השלל טרם תשרפו העיר, לכן אמר ראו כי צויתי אתכם, ומלמדכם כונת דבר ה':

פסוק ט

השאלות

(ט) איך אפשר שישבו מים לעיר ולא פגעו בם אנשי בית אל שבאו לעזרת עי מן המערב? ועוד הלא אמר (פסוק יד) שארבו מאחרי העיר והוא בדרום, כי פני העיר היה בצפון כמ"ש (פסוק י"א)?

וישלחם. הטעם ששלח את האורב הזה שני ימים קודם יום המלחמה, כי עם המלחמה חנו מצפון לעי, והאורב עמד מרחוק מעי בצד דרומית כמו שיתבאר, ולהגיע לשם מבלי שירגיש אדם בלכתם היו צריכים להקיף דרך רחוק כמה פרסאות מן העיר בשדות ומדבריות בל יתראו:

וילן. להיות מוכן ליום מחר:

בין בית אל ובין העי. א"א לאמר שישבו בצד מערב העיר בשטח שבין בית אל **ובין העי**, דא"כ איך לא ראום אנשי בית אל שבאו לעזרת עי, כמ"ש (פסוק יז). ועוד, הא האורב הזה ישב מאחרי העיר כמ"ש (פסוק ד ופי"ד), שהוא בצד הדרומי, דאחרי ששער עי היה בצד צפון כי שם חנו המחנה כמ"ש (פי"א), ממילא אחרי העיר הוא בדרום, וע"כ כי האורב ישב במקצוע דרומית מערבית שמצד שנמשך לצד דרום היה אחרי העיר ומצד שנמשך למערב ג"כ היה לים העיר, ולכן לא פגעו בם אנשי בית אל שהלכו ביושר, כי האורב היה להם מן הצד:

פסוק י

ויפקד. **הוא** היה שר צבא הפוקד ומצביא את העם בפעם ההיא:

ויעל, כפי שני התנאים שא"ל ה', א] **הוא** בראשם:

פסוק יא

השאלות

(יא - יב) מה היה האורב השני אשר שם, ופשטות הכתוב מורה שהיה ג"כ מים לעיר ושם הלא עמד האורב הראשון ולא ידענו מה היה עבודת השני? - מ"ש וישימו העם וכו'

אין לו באור? ולמה קרא לאורב הזה בשם עקבו, וכן כינוי עקבו משמע של המחנה? למה הלך יהושע תוך העמק?

ב] **וכל העם עלו: ויבאו נגד העיר**. פתח שער העיר היה בצפון, ולכן חנו מצפון לעי: **והגי**. עמק היה מפסיק ביניהם ובין המדינה:

פסוק יב

ויקח כחמשת אלפים איש. היה הבדל גדול בין אורב זה ובין האורב הראשון, כי האורב הראשון עמד במקצוע דרומית מערבית רחוק מן העיר (הגם שלא היה רחוק מאד כמ"ש אל תרחיקו מאד), והיה נחבא מבני העיר (כנ"ל פסוק ט). לא כן אורב זה עמד אצל המחנה שעמדה מצפון לעיר, רק שנמשך לצד מערבי, עד שעמדה המחנה בצד צפון עם האורב שיצא מצדה לצד מערב כמין דל"ת הפוכה, לכן קרא לאורב הזה בפסוק שאח"ז בשם עקבו, המעקב הוא המסבב, שתכלית המעקב הזה היה לסבב את האויב משתי צדדיו, כדרך המלחמה, ואורב זה לא נחבא כלל כי אנשי העיר ראוהו כי היה אצל המחנה קרוב לעיר, וז"ש:

פסוק יג

וישימו העם. ר"ל שהכינו לתפוש את העיר את המחנה אשר מצפון, ואת עקבו שהם החמשת אלפים שהעמידו לסבב את האויב, שעמדו אצל המחנה מים לעיר במקצוע צפונית מערבית, נמצא עמדה המחנה שתי שורות, שורה בצפון ושורה יוצאת אצלה מה' אלפים איש בצד מערב ח כזה /במקור יש שרטוט/, וזה היה בגלוי לפני אנשי העי. ותראה אח"כ התחבולה הגדולה שעשה בסדר הזה:

וילך יהושע. ר"ל הגם שביום חנו לפני העמק, בלילה התחיל יהושע ואנשיו ללכת בתוך העמק שהיה בין המחנה ובין העי כדי שיראו אנשי העי שמתקרבים אל העיר, וז"ש:

פסוק יד

השאלות

(יד) למה לא ראם מלך העי עד יום שלאחריו? ומהו למועד? ולמה הלך לפני הערבה ולא לפני שער העיר או העמק?

ויהי כראות. כאשר ראה מלך העי שהתקרבו והלכו בעמק:

וימהרו וישכימו ויצאו לקראת ישראל. ולא המתינו עד שיעלו מן העמק ויתקרבו עד לפני השער כמו בפעם הראשון, אחר שגם בפעם הראשון הכום במורד היינו בהעמק הזה חשבו שגם עתה יכום שמה:

למועד. יהושע קבע זמן מוגבל עם האורב ששלח לפני שני ימים כי ביום השלישי בשעה פלונית ישים על העיר, למען יהיו מוכנים אז, ובמועד הזה נשקה המלחמה:
לפני הערבה. היא ערבות יריחו שהיתה במזרח, כי אחר שמחנה ישראל עמדו כמין ג"ם בצד צפון ומערב, לא היה אפשר להם להתקרב לצד ההוא לבל יהיו מוקפים משתי רוחות, והוכרחו לנטות אל הקרן המגביל כנגדו לצד המזרח, ויהושע הבין כי בהכרח יתיצבו שם, ושם ילכדם בחכמתו כמו שית':
והוא לא ידע כי אורב לו מאחרי העיר. שהגם שראה את האורב שהיה לפני העיר ונשמר מפניו לנטות לצד מזרח, לא ידע מן האורב הראשון של שלשים אלף שעמד מאחרי העיר:

פסוק טו

וינגעו. עשו א"ע כאילו המה מנוגעים, וי"ל שהוא מבנין התפעל כמו (ויקרא יח, כד) אל תטמאו בכל אלה, להראב"ע, ומורה על הפעולה המדומה, כמו מתעשר, מתרוושש:
וינוסו דרך המדבר. הוא מדברה בית און הנזכר (לקמן יח, יב), שהיה בין יריחו ובין בית אל נגד העי בצד הצפוני (כי עי היה אצל בית און, למעלה ז, ב), נמצא חזרו מחנה ישראל לאחוריהם לצד צפון ביושר ג"כ כמין ד' הפוכה:

פסוק טז

ויזעקו. ואז גם העם שנשארו בעיר לשמרה רדפו אחריהם, וגם אנשי בית אל, והעיר עזבו פתוחה:

פסוק יח

בכידון. לסימן אל האורב שעמדו במקצוע דרומית מערבית ומשם לכדו העיר:

פסוק כ

השאלות

(כ - כב) אחר שאמר והעם הנס נהפך אל הרודף למה כפל שנית ויהושע וכו' וכל ישראל וכו' וישובו וכו', ויפלא איך היו לישראל בתוך הלא לא היו מוקפים רק מצד צפון ומצד דרום ועדיין היו יכולים לברוח לצד מזרח או לצד מערב?
ויפנו וכו' **ולא היה בהם ידים** וכו'. תחלה בעת נטה יהושע ידו בכידון עמדו הבורחים ופנו פניהם נגד האויב, והאויב נבהל כי ראה עשן העיר מאחריו והמחנה לפניו, ועמדו נבהלים מבלי יודעים מה לעשות, ואחר זמן מה כששער יהושע כי יוכל האורב לצאת מן העיר להסגיר את האויב בל יפלט לו פליט, **וישובו**, והתחיל להכות את אנשי העיר:

פסוק כב

ואלה. ואז יצאו האורב לקראתם, כי הם רצו לנוס אל העיר:

ויהיו לישראל בתוך, נמצא עתה היו מוקפים מכל ארבע רוחותם, כי מחנה יהושע הקיפה אותם מצד צפון ומצד מערב כמין ג"ם, והאורב בא כנגדם מצד דרום, וצד מזרח הפתוח היה נגד יריחו שכבר היה תחת ממשלת ישראל. ובזה תראה חכמת יהושע, כי זה היסוד בתכסיסי מלחמה להקיף את האויב מכל עבריו:

פסוק ל

השאלות

(ל - לב) במצוה הזאת יש שלש שטות לחז"ל, וכולם קשים להסכימם עם פשט הכתובים, כי באשר צותה התורה (פ' תבא) שביום עברם את הירדן יקימו אבנים וישידו אותם בשיד ויבנו מהם מזבח ויכתבו עליהם את דברי התורה, ובספר יהושע נזכר בסימן ד' שהקים האבנים בגלגל, ופה נזכר שבנה המזבח בהר עיבל, לכן יש דעה אחת (משנה סתמית בסוטה לב א) כי בו ביום שעבר את הירדן באו להר עיבל ובנו מזבח, וכתבו התורה על האבנים וקפלו את הסיד, וחזרו בו ביום ולנו בגלגל. ועל זאת הרבה הרי"א שאלות. א] שא"כ היה מעשה נסים ללכת ולשוב ששים מיל ביום א' ולכתוב ביום ההוא כל דברי התורה ולבנות המזבח, ולמה לא הזכירו הכתובים נסים האלה? ב] מדוע לא נזכר ספור זה במקומו?. הדעת השנית הוא בירושלמי (שם פ"ז ה"ג) דעת ר"א ששני גבשושית היו אצל גלגל, שקראו לאחד בשם הר גריזים ולשני בשם הר עיבל, וגם ע"ז יפלא מדוע לא כתב מעשה זו במקומו בפרט במקום שנוכל לטעות שעשה שלא כתורה שצותה שבנין המזבח וכתיבת התורה יהיה תיכף ביום עברם?. הדעה הג', בסנהדרין (דף מד) אמר רב שילא א"ל ה' ליהושע קום לך, אתה גרמת לך, אני אמרתי והיה ביום אשר תעברו את הירדן והקמות לך אבנים גדולות ואתם רחקתם ששים מיל, בתר דנפק אוקי רב אמורא עליה ודריש כאשר צוה ה' את משה כן עשה יהושע, לפ"ז לדעת רב שילא היה מעשה זו ימים אחרי העברת הירדן ומיושבים כל הקושיות רק שיקשה איך עבר יהושע על דברי משה, ויפלא איך שם רב העקוב למישור במה שדרש כאשר צוה וכו' כן עשה יהושע והלא לא כן עשה, והו"ל לבאר דבריו שהיה נס כדעה א' או גבשושית כדעה ב'?

אז יבנה. כפי הפשט עשה מעשה זאת אחר מלחמת העי, וכפי סדר הכתובים. והנה בתורה אמר (דברים כז, ב - ח) והיה ביום אשר תעברו את הירדן כו' והקמות לך אבנים גדולות ושדת אותם בשיד, וכתבת עליהן את כל דברי התורה הזאת בעברך וכו', והיה בעברכם את הירדן תקימו את האבנים האלה אשר אנכי מצוה אתכם היום בהר עיבל ושדת אותם בשיד, ובנית שם מזבח לה' אלהיך מזבח אבנים וכו', והעלית עליו עולות

וכו', וכתבת על האבנים את כל דברי התורה הזאת. ויש להבין מדוע כפל הציווי מהקמת האבנים ושוד אותם בשיד ומכתיבת דברי התורה שני פעמים; ובתחלה אמר ביום אשר תעברו ואח"כ אמר והיה בעברכם; תחלת אמר והקמות לך, ולא באר שיקימום בהר עיבל, ואחר כך אמר שיהיו בהר עיבל; ומדוע אמר וכתבת עליהן את כל דברי התורה הזאת בעברך, שמלת בעברך מיותר. וכפי זה מבואר שהם שני צוויים בשני (זמנינו) [זמנים] מחולפים, תחלה אמר והיה ביום אשר תעברו את הירדן והקמות לך אבנים גדולות, הוא ציווי א' שנצטוו לעשות באותו יום שיעברו את הירדן ולא יאחרו, וכן עשה יהושע שהקים אבנים גדולות בגלגל באותו יום כנזכר (למעלה ד, ח ושם כ) והיו לאות ולזכרון אל הנס שנעשה להם בירדן. ואמר להם ושדת וכו' וכתבת וכו' בעברך, ר"ל ואח"כ בעברך (לא ביום עברך רק בעברך), ימים אחר שתעבור תעשה מצוה אחרת באבנים האלה שתשוד אותם בשיד ותכתוב עליהם את דברי התורה. ויען שזה בא דרך אגב, קצר, ואח"כ באר המצוה השנית איך יעשוה, וז"ש שמה שאמרתי וכתבת וכו' בעברך, כן תנהוג, והיה בעברכם את הירדן (ר"ל איזה ימים אח"ז, כי פה לא אמר ביום עברכם) אז תקימו את האבנים בהר עיבל, שתקחום מן המקום שהקמותם במלון ותקים אותם בהר עיבל ושם תקיים המצוה השנית ופרטיה לשוד אותם בשיד ולבנות מהם מזבח ולכתוב עליהם את דברי התורה ושיהיה (הכתובה) [הכתיבה] באר היטב. ולפ"ז לא הפיל יהושע דבר ממצות רבו, כי מ"ש תחלה ביום אשר תעברו אינו מוסב רק על הקמת האבנים, ומ"ש ושדת וכתבת, ר"ל שיהיו האבנים ראוים אל שתוכל לכתוב עליהם את התורה בעברך שהוא אח"כ, ופירושנו עולה עם דעת ר' שילא בסנהדרין (מד א) שספור זה היה אחר מלחמת עי, וכדעת רב (שם) שדרש שיהושע לא שינה מדברי משה, וכיון למה שכתבנו (ולא כדברי תוס' (ד"ה ואתם) שם):

פסוק לא

כאשר צוה משה. ר"ל ששד אותם בשיד ושהיה המזבח מן האבנים שהקים במלון כמו שצוה משה, ור"ל שצוה בספר דברים שנתיחס למשה:

ככתוב בספר תורת משה. מוסב למטה שהיו אבנים שלמות, שזה נזכר גם בספר תורת **משה**, ר"ל בסדר ואלה שמות סוף פ' יתרו (כ, כב):

פסוק לג

לברך את העם. כפי דעת הראב"ע בפי' התורה, היו ששה שבטים שבהר גריזים אומרים הברכות וששה שבהר עיבל אומרים הקללות, והלוים שעמדו למטה אמרו רק הארורים הכתובים שמה, וכן אמר (דברים כז, יב - יד) אלה יעמדו לברך וכו' ואלה יעמדו על

הקללה וכו' וענו הלווים, לכן אמר שישראל עמדו נגד הכהנים הלוים (שהלוים פתחו בארור, ולא הוצרך להודיע זה פה, כי נודע כי כתורה עשו). ושעור הכתוב **ישראל לברך את העם בראשונה**, ישראל הם הקדימו הברכה בראשונה, שלא כלוים שפתחו בקללה, ומלת ישראל קאי על המברך, ושעורו לברך את העם היו ישראל בראשונה (דלפי' המפרשים זרה פה ה"א הידיעה של העם, וגם מוזר לאמר עם ישראל). ומ"ש והחציו עם הכינוי, שהיה החצי הידועים בתורה שהיו מיוחדים לאמר הקללות, כי חציו סתם יפול על מחצית סתם, מה שיהיה:

פסוק לד

ואחרי כן קרא. הברכות והארורים שבפרשה (שם כו) והיה אם שמוע תשמע וכו' והיה אם לא תשמע, זה קרא יהושע בעצמו:

פסוק לה

לא היה דבר. כל המצות עשה ול"ת:

פרק ט

פסוק א

ויושבי גבעון. הם שמעו ג"כ מה שעשה (ל)יהושע ליריחו ולעי שלא פתח להם בשלום ולא החיה כל נשמה וחשבו ג"כ שלא יקבלום ישראל. והנה לפי דעת הרמב"ם (פ' ששי מה' מלכים ה"ד) נצטוו ישראל גם במלחמת מצוה שהיא מלחמת ז' עממים לקרא אליהם לשלום, וקבלת השלום תלוי אם יקבלו שלשה דברים, מס ועבדות ושבע מצות ב"נ, ואז מחויבים להשלים עמהם, כמ"ש (דברים כ, יא) והיה אם שלום תענך והיה כל העם הנמצא בה יהיו לך למס ועבדוך. ובכ"ז אסור להם לכרות להם ברית דרך אהבה, כמ"ש (שם ז, ב) לא תכרות להם ברית. ולכן התלוננו על הנשיאים שקבלו את יושבי גבעון, מפני שכרתו להם ברית. ומה שלא פתח יהושע בשלום ביריחו ועי, מפני שקודם שעבר את הירדן שלח שלשה פרוזדיגמאות, הרוצה להשלים ישלים (ר"ל לקבל מס ועבדות וז' מצות), ובזה פתח בשלום כללי לכל בני המדינה, וראייתו ממ"ש (לקמן יא, יט) לא היתה עיר אשר השלימה את ב"י בלתי החוי כי מאת ה' היתה לחזק את לבם לקראת המלחמה, מבואר שאם היו רוצים להשלים היו מוכרחים לקבלם (והגם שרש"י בפי' התורה והראב"ד בהשגות חולקים ע"ז, הכתובים פה מתפרשים יפה כפי דעתו, וכ"ד הרד"ק כהרמב"ם). ולפ"ז הוצרך לבאר פה מדוע הוצרכו יושבי גבעון להערים הוא מפני ששמעו מה שעשה ליריחו ולעי וטעו שאין מקבלים בשלום:

פסוק ד

ויעשו גם המה. כמו שכל המלכים עשו מעשה להנצל, עשו הם ערמה:
ויצטירו. (יש הבדל בין ציר ובין שליח או מלאך, שהציר הוא ההולך בשליחות להביא מענה בחזרה כמ"ש בפי' ישעיה סי' יח). הראו עצמם כאילו הם שלוחי מדינתם הצריכים להשיב שולחם דבר:
ויקחו שקים בלים. שידמה שבאו מארץ רחוקה:

פסוק ו

ויאמרו אליו ואל איש ישראל וכו'. הנה כריתת ברית בין עם לעם יתהוה בג' פנים. א] עמים השכנים זל"ז, יכרתו ברית בל יעבר איש גבול רעהו להזיק לו בנזקי שכנים, והברית הזה יתהוה בין העמים עצמם בל ירע איש לרעו שכן לשכנו. ב] בין עם לעם הבלתי שכנים, יתהוה כריתת ברית שיעזרו זל"ז נגד הצר הצורר בצבא וגדוד ורכב וסוס, או שיהיה להם חירות לסחור א' בגבול חברו, כברית שבין חירם ושלמה, וברית כזה לא יכרתו העמים עצמם רק המלכים זה עם זה, כי הם דברים נוגעים אל הכלל, וכן ברית כזה לא יהיה בין שתי מדינות הרחוקות זה מזה מקצה הארץ עד קצה הארץ שא"א שיעזרו בעת צר ויסחרו את הארץ. ג] יתהוה כריתת ברית בענין הדת והאמונה, שעם אחד יקבל דת ואמונת עם השני ויכרתו עמם ברית להביאם במסורת ברית דתם ואמונתם, וברית כזה יהיה ג"כ עם העמים עצמם לא בין המלכים, וכן יצוייר גם בין מדינות הרחוקות מאד כי הוא ענין נפשיי לא יפרידהו רב הדרך ואיים רחוקים. והנה הצירים האלה באו תחלה אל כלל העם כמ"ש ויאמרו אליו ואל כל איש ישראל, ואמרו **מארץ רחוקה באנו ועתה כרתו לנו ברית** (שהוא האופן הא'), ולכן לא האמינו להם, כי ברית בין העמים לא יצוייר בארץ רחוקה שאין בם נזקי שכנים, רק בין המלכים, וע"כ:

פסוק ז

ויאמר איש ישראל. היה תשובת העם בטוב טעם אולי בקרבי אתה יושב (מבואר אצלי שגדר מלת אולי הוא במקום שהדבר קרוב שהוא כן ויותר נוטה אל החיוב מאל השלילה), ר"ל הלא הסברה נותנת כי בקרבי אתה יושב שאל"כ למה תכרות ברית עם הגוי כולו, וא"כ **איך אכרת לך ברית**, והלא אנו מוזהרים בלאו לא תכרות להם ברית:

פסוק ח

ויאמרו אל יהושע. כאשר ראו שנוקשו בדבריהם, פנו אל יהושע לבדו ויאמרו **עבדיך אנחנו**, ר"ל אליך לבד באנו לכרות ברית בינך ובין מלך ארצנו (שהוא האופן השני), וברית כזה בין המלכים יצויר גם בארץ רחוקה, שיעזרו זל"ז בעת צר:

ויאמר אליהם יהושע. אחר שגם בצד זה ע"כ אינם רחוקים מאד מגבול ארצו שא"כ א"א שיבואו לעזרתם, לכן שאל אותם **מי אתם ומאין תבואו**, כי לפעמים העם נודעים בשהם עם מפורסם ע"ז שאל מי אתם ולפעמים שם העם בלתי מפורסם אבל שם מדינתם נודעת וע"ז שאל מאין תבואו, וכוונתו אחר שאתם שלוחי מלככם, בהכרח שאדע שם העם או המדינה שאכרות ברית עם מלכם, שאדע שכרתי ברית עם מלך של עם או מדינה פלונית. והנה בזה נלכדו שנית, כי לא היה אפשר שיבדו לעצמם שם בדוי שאז לא יחול הברית ע"ש מלך גבעון:

פסוק ט

ויאמרו אליו. לכן מצאו ערמה חדשה, לאמר שבאו על אופן השלישי מכריתת ברית, אמרו לא נוכל לאמר אליך שם העם והמדינה כי **מארץ רחוקה מאד באו עבדיך**, שהיא רחוקה מאד במרחק רב עד שלא תדע מי הם, ואם תשאל למה לנו לברית מארץ הרחוקה מאד, דע כי הכריתות ברית ומה שבאנו הוא **לשם ה' אלהיך**, שאנו רוצים להקים ברית הדת והאמונה לקבל אלהותו ותורתו, כי שמענו שהוא בורא העולם ומחדשו ומנהיגו ואת אשר עשה במצרים ששדד הטבע כרצונו, וכן במלחמת סיחון ועוג. וקריעת הירדן לא הזכירו, אחר שאמרו שבאו מארץ רחוקה:

פסוק יא

ויאמרו אלינו זקנינו וכל ישבי ארצנו. ואל התכלית הזה אנו שלוחים בין מן כלל העם בין מן הזקנים המנהיגים, והם אמרו אלינו **לכו לקראתם ואמרתם אליהם**, ר"ל אל כלל העם, אחר שהוא ברית דתיי, ובענין זה **עבדיכם אנחנו**, ע"י שתקבלונו בדת אמונתכם ותורתכם, ובזה כרתו לנו ברית:

פסוק יב

זה. אחר שהצליח בידם להסיר החשד ולהוציא הספק שהיה בלב ישראל עליהם, הוסיפו להביא ראיה מחייבת על היותם מארץ מרחק, אמרו **זה** לחמנו, מעיד על הדבר. ואל תחשבו שכבר היה יבש בעת צאתנו, כי **חם הצטידנו אותו**, וזה היה **ביום צאתנו ללכת**. וכן יעידו נאדת היין ושלמותינו:

פסוק יד

ויקחו האנשים. לקחו הראיה שהאמת עמם **מצידם** היבש, ובראיה זאת האמינו להם. והגם שהיו יכולים לברר האמת ע"י האורים ותומים, **את פי ה' לא שאלו**:

פסוק טו

ויעש. הנה הגם שהיו מחויבים לקבלם גם אם היו יודעים שהם מז' עממין אחר שקבלו עליהם ז' מצות, ובכ"ז לא עשו כדין, א] כי היו צריכים לקבל עליהם מס ועבדות (כנ"ל ג) וזאת לא קבלו בפירוש, ויהושע עשה להם שלום בלי תנאי. ב] שכרת להם ברית, שזה אסור בל"ת, ובכ"ז נשמר יהושע שלא כרת להם ברית רק **לחיותם**, שלא להרגם, ועל הברית הזה נשבעו להם נשיאי העדה, ולא קבלו עליהם ענינים אחרים שלא להשתעבד בהם וכדומה רק להחיותם:

פסוק טז

השאלות

(טז) כפל קרובים אליו ובקרבו הם יושבים:

ויהי וכו' **אחרי אשר כרתו**. ולא היה אפשר לחזור בהם:

ובקרבו הם ישבים. לא כגרגשי שהיה קרוב תחלה ופנה והלך לו לאפריקי, ר"ל מצד שהם קרובים היה אסור לכרות להם ברית, ומצד שהם יושבים בקרבו היו צריכים לקבל מס ועבדות:

פסוק יח

השאלות

(יח - כב) אחר שהיתה תלונת העדה על שבועת הנשיאים מה השיבו הנשיאים אנחנו נשבענו להם וכו' והלא ע"ז היה התלונה? מ"ש זאת נעשה להם והחיה אותם, כפל מבואר? וכן מ"ש שני פעמים ויאמרו הנשיאים, וכן מה שכפלו שלישית יחיו. ומ"ש כאשר דברו להם הנשיאים אין לו טעם ואיך שינו שבועתם ויתנום לחוטבי עצים?:

ולא הכום. ר"ל ישראל באו אל עריהם ורצו להרגם, שאחר שלא קבלו עליהם מס ועבדות בפירוש הם מוזהרים עליהם בלאו דלא תחיה כל נשמה, ושבועת הנשיאים אינה חלה על כלל ישראל בשגם שהיתה בטעות והיתה לבטל מצות התורה, ובכ"ז לא הכום מצד **כי נשבעו נשיאי העדה בה' אלהי ישראל**, ולא הניחום הנשיאים מפני שיהיה חילול השם, ולכן **וילנו כל העדה על הנשיאים**:

פסוק יט

ויאמרו כל הנשיאים. אמרו א"א שתהרג אותם אחר **כי אנחנו נשבענו להם**, והשבועה היתה בה', ויהיה חילול השם בדבר, בשגם כי העם צריכים לשמור מה שהתקשרו נשיאי העדה:

פסוק כ
זאת נעשה להם. בכ"ז אחר שהשבועה היתה רק להחיותם ולא שלא נטיל עליהם מס ועבדות, א"כ נוכל לקיים את השבועה ובכ"ז נעשה כמצות התורה, כי נקיים השבועה, **והחיה אותם**, שרק ע"ז נשבענו, ובכ"ז **לא יהיה עלינו קצף על השבועה אשר נשבענו להם**, ר"ל לא יקצוף ה' על זאת, ופירוש דבריהם בפסוק הבא:

פסוק כא
ויאמרו אליהם הנשיאים. עתה בארו דבריהם איך יקיימו את השבועה, ואת מצות התורה:

יחיו. ובזה נקיים השבועה:

ויהיו חוטבי עצים. ובזה נקיים מצות התורה, כי במה שנשבעו להחיותם לא נכלל רק שלא ימיתום, לא שלא יטילו עליהם מס ועבדות. וגם לא תחשבו שעכ"פ נהיה בזה כעוברי ברית, שהרי כרתנו ברית אהבה עמם ואיך נכבשם לעבדים, עז"א **כאשר דברו להם הנשיאים**, הלא הנשיאים אמרו להם תחלה אולי בקרבי אתה יושב ואיך אכרת לך ברית (שמש"ש ויאמר איש ישראל, בודאי נשיאיהם היו המדברים), וא"כ בארו להם אז שעם הכנעני היושב בקרבם אין כורתים ברית, והם כזבו ובריתם כוזב, והשבועה לא היתה רק להחיותם. ומ"ש ויהיו חוטבי עצים בלשון עבר, ר"ל שמעצמם נהיו חוטבי עצים, וזה נכלל במ"ש שדברו להם הנשיאים שא"ל אולי בקרבי אתה יושב, מבואר שעל צד זה מחויב לקבל מס ועבדות:

פסוק כב
ויקרא להם יהושע. כי רצה להודיעם שהם הפרו ברית תיכף בתחלתו במה שכחשו להם, באשר הודיעו אותם שאינם כורתים ברית עם הקרובים, וז"ש **למה רמיתם**

פסוק כג
ועתה ארורים אתם. ואין ארור כורת ברית עם ברוך והשבועה היה רק להחיותם, אבל אני מתנה תנאי שתקבל מס ועבדות:

ולא יכרת מכם עבד. הוא העבדות:

וחטבי עצים וכו' **לבית אלהי**. הוא המס. והנה הנשיאים אמרו שיהיו חוטבי עצים לעדה לכלול בזה עבדות ומס, אבל יהושע שהתנה עבדות ביחוד לכן לא הצריכם שיהיו חוטבי עצים לכל העדה רק לבית אלהים לבד, וזה יהיה המס:

פסוק כד
ויענו את יהושע. שלא עשו כלל הערמה הזאת כדי להפטר מחיוב מס ועבדות, רק להציל את נפשותם, כמ"ש **ונירא** וכו' **ונעשה את הדבר הזה**, כי חשבו שהיה הציווי להשמיד את כל יושבי הארץ ושלא לקבלם בשום אופן:

פסוק כה
ועתה וכו'. הננו מוכנים לעשות כאשר ישר בעיניך:

פסוק כו
השאלות

(כו) מ"ש שהציל אותם מיד ב"י והלא אמר (פי"ח) שישראל לא הכום בעבור שבועת הנשיאים? ומ"ש (פכ"ד) שנתנם חוטבי עצים לעדה ולמזבח, סותר מ"ש (פכ"ג) שנתנם רק לחוטבי עצים למזבח לבד?

ויצל אותם מיד כו'. כי אם לא היו מקבלים עליהם מס ועבדות היו העם הורגים אותם, כי חשבו ששבועת הנשיאים לא חלה עליהם בזה הענין (כנ"ל יז יח):

פסוק כז
ויתנם. ויען עתה לא היה בית ה' במקומו נתנם ביום ההוא טרם יתכונן המקדש יהיו חוטבי עצים להעדה העוסקים במלחמה בשבע שכבשו ושחלקו, ואח"כ יהיו חוטבי עצים למזבח ה' (וזה נמשך עד היום הזה שנכתב בו הספר):

אל המקום אשר יבחר. בעת יבחר מקום לשבתו:

פרק י

פסוק א
ויהי כשמוע. הנה למעלה (ריש סי' ט) ספר שנתקבצו כל המלכים להלחם עם ישראל, וה' הניא מחשבותם והטיל מהומה ביניהם באופן שלא באו כולם כאחת, כי יושבי גבעון שגם מלכם היה עם הועד של המלכים הנזכר (כי שם נזכר החוי) הם התיעצו להשלים עם ישראל, ועי"כ עלה חמת חמשה המלכים הנזכרים פה ויעלו להלחם עם גבעון, ונפלו בידי יהושע בהיותם נפרדים מן הקבוץ הנ"ל בסימן הקודם:

כי לכד. א] שמע **כי לכד**ה ע"י ערמה ותחבולות מלחמה, וזה חזק לבבו לקבץ את רעיו ולהלחם אחר שכחם תלוי רק בערמה ותחבולה. ב] שמע כי **כאשר עשה ליריחו כו' כן עשה לעי**. ר"ל שאם היה מחרים יריחו לבד, זה מנהג כל כובשי ארצות להחרים העיר הראשונה להטיל מוראו. אבל אחר שהחרים גם עי, מבואר שדעתו להחרים את כולם,

וזה עורר לבבם לבל יחרישו. ג] **וכי השלימו יושבי גבעון**. ובזה הביאו מורך בלב כולם, כי יאמרו אם גבעון יראה מהלחם איך נעמוד אנחנו. ד] **ויהיו בקרבם**. ואחר שישראל קבלו אותם ימצאו רבים שישלימו אתם ויהיו למס כדי (שיהיו) [שיחיו] אותם. וגם שבמה שישבו בקרבם מצאו ערי מושב אשר יספיקו להם צדה ומזון ומחסה ומסתור:

פסוק ב

וייראו מאד. כי כולם יקחו ראיה מגבעון:
כי עיר גדולה גבעון. ר"ל, א] שהיא גדולה באיכות, שהיא בחשיבות והנהגה **כאחת ערי הממלכה**. ב] היא גדולה בכמות יותר מן העי. ג] בגבורה, כי כל אנשיה גבורים:

פסוק ד

ונכה. כי אחר שכל המלכים התקבצו ויסכימו להלחם הנה פרעו חק המדינה ומזיקים אל הכלל שיתנו עזר לאויביהם:

פסוק ו

והושיעה לנו ועזרנו. מבואר ההבדל בין עזר ותשועה, המושיע יעשה את הכל, והעוזר עוזר קצת עד שהנעזר יהיה הפועל העקרי. ועז"א הושיעה, או עכ"פ עזרנו עזר קצת ואנו נלחם: (**כי נקבצו**. ובפסוק ה' אמר ויאספו, כי האסיפה הוא אחר הקבוץ (כמ"ש בפי' ישעיה סי' יא), והמלכים כבר נתקבצו למעלה סימן ט', ופה היה צריך רק אסיפה נגד ישראל. אבל הגבעונים שדברו בבחינת שבאו עליהם שזה תחלת ההסכמה נגדם, אמרו כי נקבצו):

פסוק ח

כי בידך נתתים. מכבר, כי עקר בואם היא נסבה מאתי למסרם בידך: (**לא יעמד איש**. יש הבדל בין לא יתיצב איש בפניך, שבא תמיד על תחלת מצבו להלחם, ובין לא עמד שפי' הגם שהתיצב, כי פה התיצבו לקראת המלחמה אבל לא עמדו, ר"ל לא נשארו עומדים כי כרעו ונפלו):

פסוק ט

כל הלילה עלה מן הגלגל. ועי"כ בא עליהם פתאום:

פסוק י

וה' השליך וכו' עד עזקה. הנה שיפלו אבני אלגביש על מקום אחד ויהרגו אדם ובהמה, זה דבר טבעי. אבל פה היה דבר נסיי, שהם ברחו עד עזקה וישראל רדפו אחריהם, ואבני האלגביש לא פגעו בישראל הרודפים, שבאו תמיד אל מקום שעמדו האויבים, רק רדפו מלמעלה על האויבים וסרו מן המקום שהגיעו ישראל שמה:

פסוק יב
השאלות

(יב - יד) מ"ש ביום תת ה' וכו' מיותר שכבר אמר אז ידבר שהוא אז בעת ההיא? מ"ש בכפל וידום השמש ויעמד השמש, ואמר באמצע עד יקום גוי אויביו, והול"ל ויעמד השמש והירח בחצי השמים עד יקום גוי אויביו? מה הוא הספר הנקרא ספר הישר? למה עמד השמש כ"ד שעות בצמצום? מ"ש ולא היה כיום ההוא וכו' הלא חז"ל אמרו (ע"ז כה א) שעמדה חמה למשה, וכבר שמע ה' תפלת הנביאים ועשה אותות ומופתים על ידיהם בכל דור ודור? ומה שסיים כי ה' נלחם שמשמעותו שלכן נשתנה יום ההוא מימים הקודמים והבאים, והלא גם לפנים וגם אח"כ נלחם ה' לישראל בעת שהיו ראוים? והנה יפלא מה היה צורך הנס הזה ולאיזה תכלית והלא כבר כבשו את האמורי והכוהו ולמה בקש יהושע הנס הזה בחנם?

אז ידבר. הנה בפרשה תשא (שמות לד, ט) התפלל משה אם נא מצאתי חן בעיניך ה' ילך נא ה' בקרבנו וכו' (ר"ל שבקש שתתגלה השגחת ה' עליהם ותהיה השגחתו דבוקה עמהם בלי אמצעי, עד שלא תהיה מלחמתם טבעיית ע"י מלאך רק נסיית). והשיב לו ה' (שם, י), ויאמר הנה אנכי כורת ברית נגד כל עמך אעשה נפלאות אשר לא נבראו בכל הארץ ובכל הגוים וראה כל העם אשר אתה בקרבו את מעשה ה' כי נורא הוא, הודיעו כי ימלא שאלתו, והודיעו כי יפלה אותם בג' דברים. א] שהנפלאות שיעשה עמם יהיו גלוים ונודעים לכל העם, וז"ש נגד כל עמך אעשה נפלאות. ב] שיהיו נפלאות שלא היו דוגמתם עד הנה, וז"ש נפלאות אשר לא נבראו. ג] שלא לבד שיתהוו נגד כל עם ישראל ר"ל במעמד כולם, כי יתפרסמו אח"כ בכל הארץ ובכל הגוים עד שכולם ידעו את מעשה ה'. ושם אמר (שם, יא - יב) שמר לך את אשר אנכי מצוך היום הנני גורש מפניך את האמורי וכו' השמר לך פן תכרת ברית וכו' (למדנו שהנפלאות האלה יעשו בעת כבוש הז' אומות שהראשון מהם הוא האמורי), ושם אומר (שם, כז) ויאמר ה' אל משה כתב לך את הדברים האלה כי ע"פ הדברים האלה כרתי אתך ברית ואת ישראל, ופירושו שהשם צוהו שיכתוב פרשה זאת, כי עפ"י הדברים האלה כרת אתו ברית, ור"ל מ"ש לו הנה אנכי כורת ברית נגד כל עמך אעשה נפלאות, הוא עפ"י הדברים האלה, שאם לא יקיימו הדברים האלה לא יעשה להם נפלאות האמורים, ומשה כתב זאת בספר, וספר זה קרא פה בשם ספר הישר, כי בו הישירם ללכת באור ה'. ועפ"ז שים שכל והבין במקראות האלה, עת ראה יהושע כי ה' נלחם להם באמורי, רצה שימלא ה' את הברית שכרת עם

משה אשר נכתב בספר הישר, לעשות להם נס גלוי ומפורסם, וז"ש **אז ידבר יהושע לה'**, דבר והזכיר את הברית שכרת:

ביום תת ה' את האמרי לפני ב"י. שהוא הראשון מן העמים שחשב שם בספר הישר. ונגד התנאי הראשון שא"ל נגד כל עמך אעשה נפלאות, **ויאמר לעיני ישראל**, אמר יהושע זאת בקול רם שישמעו כל ישראל. ונגד שני תנאים האחרים, אמר **שמש בגבעון דום**, שבזה יתקיים נפלאות אשר לא נבראו, כי נס כזה בנמצאים העליונים לא נעשה עדיין, וכן יתקיים בכל הארץ ובכל הגוים, כי נס זה יודע ממזרח שמש עד מבואו. והנה לא שאל רק העמדת השמש והירח לבד, לא העמדת הגלגל היומי בכלל, שזה לא היה פלא גדול כ"כ, ויותר יהיה פלא אם הגלגל המניע את הכל לא סר ממשטרו וכל הכוכבים סבבו על מעגלותיהם, רק שני המאורות דממו ויעמודו. שהראשון היה דומה כמעמיד גלגל הריחים ע"י שסותם את המים הנוזלים ומניעים את האופנים, שזה מלאכה קטנה. אבל זה השני דומה כגבור הבא ואוחז בידו את גלגלי הריחים בעוד שהמים מניעים אותם ויתעצם בתקפו נגד כח המניע ויעצור בעד תנועתם, שזה גבורה גדולה ועוצם רב. וזאת עשה יהושע שעצר בעד תנועת השמש והירח, הגם שהאופן היומי הניע ומשך אבירים בכחו וגבורתו, והשמש עמדה אז נגד גבעון והירח נגד עמק אילון וצוה שידומו מתנועתם. וחז"ל במליצתם אמרו (תנחומא אחרי, ט; ראה שוחר טוב תהלים יט) דום מלאמר שירה, ואמרו אז ידבר יהושע לה' שאמר שירה תחת שני המאורות. כי פעולת הנבראים כפי טבעם היא השיר שלהם, בפעולתם הטבעיית יספרו כבוד אל אשר כנן טבע זאת בקרבם ויעמידה לחק בל תמוש, ושביתת פעולתם הטבעיית הוא הדממה מן השירה הזאת. אבל אחר כי השביתה הזאת לא היתה מקריית רק בחיריית ע"י יהושע וישראל משרתיו עושי רצונו להראות כי על ידם ישדד המערכת בהשגחתו, א"כ היה זה שירה נפלאה יותר משיר הטבעי, ושיר זה שר יהושע:

פסוק יג

[**וידם השמש וירח עמד**]. מאמר זה מוסגר (ולכן בא מלת עמד בקמץ שמורה על ההפסק, ללמד שהוא מאמר מוסגר, כנודע בכללי הלשון). שיעור הכתוב **ויאמר יהושע שמש בגבעון דום וירח בעמק אילון עד יקום גוי איביו הלא היא כתובה על ספר הישר**, כ"ז אמר יהושע, ומ"ש וידום השמש וירח עמד, הוא דברי כותב הספר, שנעשה כדבר יהושע, ושלא נתעכב הנס עד שגמר כל דבריו, רק בעת שאמר שמש בגבעון דום, ברגע זו דמם השמש, ובעת שאמר וירח בעמק אילון ברגע זאת דממה הירח. וזה באור דבריו, יהושע אמר שמש בגבעון דום עד יקום גוי מאויביו, שידומו השמש והירח עד גמר הנקמה, ונתן

טעם לשאלתו הלא היא כתובה על ספר הישר, ר"ל הלא כן כתוב בספר הישר ששם כרת ברית נגד כל עמך אעשה נפלאות, שהבטיח לעשות נס גלוי כזה בעת מלחמת האמורי, ולכן אבקש שמש בגבעון דום:

ויעמד השמש. תחלה אמר **וידום השמש**, שהדממה הוא הפסק התנועה, שבא לספר שעם רגע שיצא זאת מפי יהושע בעוד לא כלה יהושע לדבר הפסיק **השמש** תנועתו, עתה בא להגיד באיזה מקום עמדה **השמש** אז וכמה נתארך זמן עמידתה, אומר **ויעמד השמש**, ר"ל שנשאר עומד **בחצי השמים**, ר"ל בנקודת נכח הראש אשר באופק ההוא, ונמשך **כיום תמים**, כ"ד שעות. ור"ל דאף שלענין זמן הנקמה לא היה צריך זמן רב כ"כ, בכ"ז לא אץ מעצמו לבא, כי אחר שרק השמש והירח קמו עמדו וכל צבא השמים סבבו כדרכן, אם היה השמש עומד פחות מכ"ד שעות היה מתהוה מבוכה גדולה במערכת השמים ושינוי סדר, כי כל הככבים יש להם מצב מיוחד לכ"א בנקודה אחרת נגד השמש, ולא ישנו מצבו זה ומרחקו מן השמש לעולם, ואם היה השמש אץ לבא אחר י"ב שעות למשל, היה מתקרב נגד הככבים שעומדים רחוק ממנו כרחוק מזרח ממערב, ומתרחק בשיעור הזה נגד הככבים שעמדו סמוך לו, והיה נשאר שינוי זאת לעולם שהוא שינוי מתמיד בסדר הנמצאים, שזה א"א. ובהכרח עמדה השמש עד ששבו הככבים אל הנקודה שעמדו בה יום אתמול בעת דממה השמש, ואז התחילה ללכת כפי הסדר הקבוע במשמרותם. ולפ"ז מוכרח ג"כ כי השמש והירח לא דממו רק ממהלכם היומי, שמתנועעים ממזרח למערב, אבל מהלכם השנתיי שמתנועעים ממערב למזרח לא נשבת אז, שאם היה כן היתה מוכרחת לעמוד שנה תמימה עד תשוב המערכת שהלך ביום ההוא ושינה סדרו ומצבו נגד השמש והירח אל מקומו הראשון, ואחר שהשמש עם עמדה אז מתנועה המזרחיית בכ"ז הלכה מהלך מעלה א' למערב, הוכרחה לעמוד מעט יותר מכ"ד שעות עד באו הככבים אל מקום שנטתה למערב כנודע למעיין בתכונה, ועל כן אמר כיום תמים, בכ"ף הדמיון:

פסוק יד

ולא היה. ר"ל שהיה דבר חדש בנס הזה, אשר לא היה כמוהו. א] במי שסבב את הנס, כי כל הנסים נעשו או ע"י רצון ה', או אם נעשו ע"י נביא הוצרך לתפלה ובקשה, לא שיעשה הנביא הנס דרך גזרה כמו שעשה יהושע שגזר על השמש והירח וידומו. וז"ש שלא היה **כיום ההוא** כו' **לשמוע ה' בקול איש**, שלא היה פה תפלה וחנינה, רק קול, שנתן יהושע בקולו, צוה על השמש וה' שמע. ב] בתכלית שבעבורו נעשה הנס, שבכ"מ שנעשה הנס ע"י רצון ה' היה לפעמים להגדיל שמו הגדול, ולפעמים להגדיל מעלת ישראל, אבל

בכ"מ שבא הנס ע"י תפלת הנביא היה או לכבוד השם, או להציל את ישראל מני צר, אבל לא שאל הנביא אות ופלא מעולם שיהיה תכליתו רק להודיע שה' נלחם לישראל, כי בכ"מ שהיתה ההצלה קרובה עפ"י טבע לא היה מבקש נס, ופה שכבר נצולו עפ"י טבע או נס קרוב אל הטבע, ומה שגזר יהושע על העמדת השמש היה רק להודיע כי ה' נלחם לישראל, נס כזה ע"י נביא לא היה לפניו ואחריו. ושיעור הכתוב, שלא היה כיום ההוא שישמע ה' בקול איש, מה שאיש נתן בקולו וגזר שרוצה להודיע ולפרסם כי ה' נלחם לישראל, וה' ישמע קולו וגזרתו שהוא על התכלית הזה, דבר כזה לא היה מעולם:

פסוק טו

השאלות

(טו - כא) פה אמר ששב לגלגל ובפסוק כ"א מבואר שנשארה המחנה במקדה ומשם לחמו עם אויביהם מסביב ולא שבו תיכף לגלגל?

וישב. אז לא מצאו המלכים תוך ההרוגים, וחשבו שנמלטו אל עריהם ושם יאספו חיל שנית ויצטרכו ללכת אל עריהם ולכן חשב יהושע לשוב לגלגל ולחדש המלחמה שנית אחר שינוחו מעט. וכבר בארתי באילת השחר (כלל יו"ד) שיש פעלים שמורים על שחשב הפועל לעשות הפעולה אע"פ שלא עשאה:

פסוק טז

וינוסו. אבל היה בהשגחת ה' כי המלכים שנסו לא שבו אל עריהם רק התחבאו במערה במקדה אצל מחנה יהושע ונודע הדבר ליהושע:

פסוק יז

נמצאו. כי עד עתה בקשו אותם ולא מצאום (כנ"ל טו):

פסוק יח

ויאמר. מזה ראה יהושע כי הוא בהשגחת האל ית' שיגמרו המלחמה עתה אחר שמלכיהם נפלו, טרם יקימו להם מלכים אחרים כמו שעשו אנשי חברון (לקמן פסוק לז), ולכן חזר מדעתו (למעלה טו) שרצה לשוב לגלגל וצוה שיגולו אבנים ושלא יעמדו רק ירדפו:

וזנבתם. ר"ל קצצו גם זנב המחנה שהיא הפלטה הנשארת, כי כבר נראה שנתנם ה' בידכם:

פסוק כ

ויהי. אחרי שהכו את כולם (ורק שרידים מעטים נמלטו אל ערי המבצר) אז שבו כל העם מקדה בשלום:

לא חרץ כו' **לאיש**. גם **לאיש** אחד מב"י **לא חרץ** את לשונו: (כד - כה) **שימו את רגליכם**. היה זה לסימן שכן יפלו כולם תחת רגלם ולחזקם בזה כמ"ש חזקו ואמצו (וה"א ההלכוא במקום אשר, כמו ההקדיש שמואל (דהי"א כו, כח), והא' שבסוף תוספת, כמו (ישעיה כח, יב) ולא אבוא שמוע):

פסוק כח

השאלות

(כח) מדוע לא לחמו במקדה תיכף עד שמצאו את המלכים?

ואת מקדה. תחלה שחשב שהמלכים חיים התירא להלחם במקדה בל תהי לו המלחמה פנים ואחור (כי המערה שבה נחבאו המלכים היתה חוץ למקדה), ועתה לכד את מקדה:

פסוק כט

השאלות

(כט - לו) מדוע כתוב וילחם עם לבנה ובלכיש כתוב וילחם בה ואח"כ כתוב וילחמו עליה?

וילחם עם לבנה. יש הבדל בפעל לחם בין כשבא אחריו מלת עם, [א]ו מלת על, או מלת בו. לחם שאחריו מלת עם, מורה ששני הצדדים מתגרים מלחמה זה בזה, וזה היה בלבנה, כי עתה רדף יהושע אחר חמשת המלכים ולא היה דעתו להלחם בלבנה. רק אנשי לבנה יצאו לקראתו בעברם שמה כמ"ש ויעבר יהושע לבנה, ויתגרו בם מלחמה, ונלחמו זה עם זה. בלכיש כתיב וילחם בה, גדרו שעובר עד תוך העיר ולוחם בתוכה, ובכולהו כתוב וילחם עליה, כי היו ערי חומה, וילחם עליה לתפוש את המבצר:

פסוק לז

השאלות

(לז - לט) והלא לקמן (סימן י"ד) אמר שכלב לכד את חברון? ובשופטים שעתניאל לכד את דביר שהוא קרית ספר?

וילכדוה. הנה לקמן (פרק יד) מבואר שכלב לכד את חברון בחמישי' לכניסתם לארץ. וכן מ"ש אח"כ שיהושע לכד את דבירה סותר מ"ש (שופטים א, יג) שעתניאל בן קנז לכדה. וצ"ל שיהושע לכד את עיר חברון, וכלב כבש מגרשי העיר וחצריה, כי מבואר שם שרק שדה העיר וחצריה נתנו לכלב, וחברון עצמה היתה עיר הלוים כמבואר לקמן (סי' כא), וכן צ"ל בדביר. וגם י"ל שהסיפור שנזכר לקמן סימן י"ד מקומו כאן, שבעת שבא יהושע לפני חברון הזכיר אותו כלב הבטחת משה ונתן לו יהושע את חברון וילחם על העיר ויכרות את הענקים, ונתיחס ליהושע כי נעשה תחת ידו ופקודתו, וכן אז הכה עתניאל בן

קנז את דביר, ויחסה ג"כ ליהושע מטעם זה. וסמך על מה שיבואר אח"ז בענין הנחלות תוכן הכבוש איך היה. ומ"ש פה שהרג את מלכה הגם שכבר נזכר שנהרג במלחמת גבעון, פי' הרד"ק שבתוך כך המליכו מלך אחר. או י"ל ששני מלכים היו שמה:

פסוק לט

וכאשר עשה ללבנה. כי במ"ש כאשר עשה לחברון יש לטעות שתפס מלכה חי ותלה אותו כמו שעשה לחברון, לכן אמר כן עשה לדבירה (בענין החורבן דמתה לחברון), **ולמלכה** כאשר עשה ללבנה ששם נהרג מלכה בין ההרוגים, כמ"ש (פסוק ל) כאשר עשה למלך יריחו, פירוש שלא נתפס חי:

פסוק מ

את כל הארץ. כולה בגבול הדרומי:

ההר והנגב. ר"ל הארץ הנגובה והיבשה, והפך ההר **השפלה**, והפך הנגב **האשדות**, ר"ל אשד הנחלים:

פסוק מא

ויכם. במלחמה זאת:

מקדש ברנע ועד עזה. הוא השטח הדרומי ממזרח למערב שהוא מצר ארץ יהודה:

ואת כל ארץ גשן. בהר הכה מארץ גושן שהיה בחלק יהודה בהר (לקמן טו, נא):

עד גבעון. שבחלק בנימין:

פסוק מב

ואת כל המלכים. שבשטח הזה הדרומי:

לכד יהושע פעם אחת. לאפוקי המלכים שביתר חלקי הארץ לא כבש בפעם א' כמ"ש בסימן שאח"ז:

פרק יא

פסוק ב

ואל המלכים אשר מצפון. כי בצד דרום כבר נכבשו, ומלת מצפון בא בשו"א שלא בסמיכות, ועקרו בקמ"ץ:

פסוק ג

הכנעני. ר"ל והיה בצד פאת מזרח של צד הצפונית **הכנעני** ממזרח, וכן ממערב, וז"ש **ומים**. וכן אשר באמצע, וז"ש **והאמורי והחתי** וכו', **והחוי** היושב תחת הר חרמון בעמק:

פסוק ד
ויצאו. הם לא ערב לבם עוד ללכת יחידים כמו הקודמים, וגם היה עמהם סוס ורכב שלא היו להקודמים, כי הם רצו ללחום על שדה המערכה:

פסוק ה
ויועדו. קבעו זמן ומועד לקיבוץ המלכים, ויחנו על מי מרום:

פסוק ו
אל תירא. כמ"ש (דברים כ, א) וראית סוס ורכב וגו' (אל) [לא] תירא מהם:
תעקר. לבל יבטחו ישראל עליהם במלחמתם, וכבר נצטוה המלך (שם יז, טז) בל ירבה לו סוסים:

פסוק יא
לא נותר. מבואר אצלי כי נשאר הוא בכוונה, ונותר הוא שלא בכוונה. וע"כ למעלה ח' לקמן י"ד תפס לא השאירו, ר"ל בכוונה, כי קצתם נמלטו שלא מדעת ישראל. ופה שגם לא נמלט איש שלא מדעתם אמר רבותא שאף לא נותר:

פסוק יב
ואת כל ערי. זה לא היה בפעם הזאת, רק בשבע שכבשו, כמו שיתבאר פסוק י"ח:

פסוק טו
כאשר צוה כו' **כן צוה משה**. שמסר לו את הכל כמ"ש (ריש אבות) ומסרה ליהושע. וגם אעפ"י שאם היה הכבוש ע"י משה היה יותר נסיי ממה שהיה ע"י יהושע, מ"מ לא נשתנה דבר ממצות הכבוש והחילוק:
לא הסיר דבר. אף מה שלא צוהו בפירוש כיון מדעתו למה שצוה ה' את משה (כ"פ חז"ל במדרש רבה):

פסוק יח
ימים רבים. באר שמ"ש (פי"ב) ואת כל ערי המלכים וכו' לא היה בפעם א' כמו בחמשה מלכים הקודמים, רק נמשך **ימים רבים**:

פסוק יט
לא היתה. באר הטעם שזה היה מאת ה', שאם היה הולך תיכף אחר הנצחון שנצח את הכלל להלחם עם הערים הפרטיים היו מבקשים שלום, וישראל היו מוכרחים לקבלם אם היו מקבלים עליהם מס ועבדות וז' מצות ב"נ (כנ"ל ט), וע"י שנלחם ימים רבים עי"כ הכבידו את לבם ולא השלימו. וז"ש עי"כ לא היתה עיר אשר השלימה, ועי"כ את הכל

לקחו במלחמה. ומ"ש השלימה אל ב"י, תחת שראוי השלימה את, ר"ל שלא לחמו נגדם, כמו (איוב ה, כג) וחית השדה השלמה לך. כי השלים את, מורה שהי"ל מלחמה תחלה:

פסוק כ

כי. עתה באר מדוע סבב ה' כן שלא ישלימו, אומר זה היה משני טעמים. א] יען נתמלאה סאתם ורצה ה' להענישם, וז"ש **למען החרימם**, וזה **לבלתי היות להם תחנה**, ר"ל יען לא היו ראוים לחנינה מאת ה'. ב] שיקיימו מצות לא תחיה כל נשמה כאשר צוה ה', ולא ישארו בארץ פן יחטיאו את ישראל. וכ"פ הרד"ק:

פסוק כא

ויבא יהושע בעת ההיא. בשבע שכבשו. והגם שמן חברון הורישם כלב, יהושע הורישם מן העיר עצמה כנ"ל, או כמ"ש למעלה (י, לז) שכלב הוריש הענקים ויחסה ליהושע כנ"ל:

פסוק כב

לא נותר. כבר הזכרתי (לעיל יא) שנשאר הוא בכוונה ונותר הוא שלא בכוונה, והנה בא"י **לא נותר** כלל אף שלא בכוונה, רק בעזה נשארו בכוונה כי לא לחמו עמם כלל, ויהיו לנסות בם את ישראל כמ"ש (שופטים ג, ג - ד):

פסוק כג

ויקח יהושע. בשבע שכבשו:

ויתנה יהושע לנחלה. בשבע שחלקו:

והארץ שקטה. אחר הכבוש והחילוק:

פרק יב

פסוק ב

סיחון. עתה מפרש **סיחון** בפני עצמו כמ"ש (במדבר כא, כד; דברים ב, לו):

פסוק ד

וגבול עוג. מפרש עוג בפני עצמו:

פסוק ו

משה עבד ה'. ר"ל שעשה זאת עפ"י ה' (הגם שלא היה שייך אל ארץ ישראל והיו מצווים שלא לכבוש ח"ל קודם א"י, כמ"ש בספרי סוף עקב). וכן מה שנתנה לראובני עשה זאת מצד שהיה עבד ה' ובפקודתו:

פסוק ז
ואלה. עתה מפרש כבוש יהושע:
אשר הכה. כי פה לא חשב כל הארץ, רק החלק שכבש יהושע בחייו, כי עוד נשאר הרבה לרשתה כמ"ש בסימן שאח"ז:

פסוק ט
מלך יריחו אחד. בין המלכים שחשב פה היו רבים שלא כבש את ארצם בחייו רק המלכים נהרגו ע"י יהושע במלחמה, והם: מלך ירושלים (שופטים א, כא), מלך גזר (לקמן טז, יוד; שופטים א, כט), בית אל לא נכבש בחייו (שופטים א, כב), אפק לא נכבש (שם, לא), תענך מגידו דור (שם, כז). וכן מן המלכים הנחשבים פה קצתם התבארו בספר, והם מלך יריחו, עי (סי' ח), ירושלים, חברון, ירמות, לכיש, דביר, עגלון, גזר, לבנה, מקדה (כולם הכה בפעם א') (סי' יוד), וכן מלך חצור, מדון, שמרון, אכשף (סי' יא), וכן מלך בית אל (הגם שלא נתבארה מיתתו) בודאי נהרג בעת הלך לעזר לעי, הרי י"ז שמצאנו, וי"ד הנותרים הוא בכלל מ"ש (סי' יא יב) ואת כל מלכיהם לכד יהושע ויכם

פרק יג

פסוק ב
כל גלילות. בפסוק זה חושב מה שנשאר במצר הדרומי מן המזרח למערב שלא כבשו את כולו:
והעוים. נשארו ג"כ:

פסוק ד
מתימן. עתה חושב מדרום לצפון בצד המערבי:

פסוק ה
והארץ. עתה חושב במצר הצפוני מן המזרח למערב:
עד לבא חמת. שהיא במערבית צפונית:

פסוק ו
רק הפלה כו' **בנחלה**. למעלה (יב, ז) אמר ויתנה יהושע לשבטי ישראל ירושה, ופה אמר נחלה. כי יש הבדל בין ירושה ובין נחלה, ירושה מציין הורקת הרשות, שיוצא מרשות זה לרשות אחר, ונחלה מציין מה שמנחיל בני בנים. ולכן למעלה שחשב מה שכבש אמר שנתנה ירושה, כי אז הורק מרשות הכנעני לרשות ישראל (ושם לא היה יכול לאמר

שהפילה בנחלה כי עדן לא הפיל גורל לדעת מי הנוחל והמנחיל). ופה שעדן לא כבש, לא יכול לקראו בשם ירושה, רק אמר הפילה בנחלה, שידע כ"א את נחלתו:
ואנכי אורישם. שיצא מרשות הכנעני לרשות ישראל:
כאשר צויתיך. שכן א"ל (למעלה א, ו) כי אתה תנחיל את העם הזה, ובזה לא נכלל שיורישו אותם ר"ל שיוריש את הכנעני, רק שיחלק לכ"א חלקו:

פסוק ח

עמו. ר"ל ולא היה צריך לחלוק להם מחדש, ומלת **עמו** ר"ל עם חצי מנשה האחר:
כי לקחו נחלתם אשר נתן וכו' **כאשר נתן** וכו'. ר"ל שלקחוהו כפי החלוקה שנתן להם משה, ולא נתחלק באופן אחר ע"י יהושע. ומפרש מ"ש לקחו נחלתם אשר נתן, הוא מערוער וכו', כמו שחשב עד פסוק ט"ו. ומ"ש כאשר נתן, ומפרש איכות החלוקה, ויתן משה למטה ראובן (פט"ו), למטה גד (פכ"ד), לחצי מנשה (פכ"ט):

פסוק לג

ולשבט הלוי. כבר נזכר זאת (פסוק יד) ושם אמר אשי ה' הוא נחלתו, ופה אמר ה' הוא נחלתו, ויובן עפמ"ש (פ' שופטים יח, א - ב) לא יהיה לכהנים הלוים חלק ונחלה עם ישראל אשי ה' ונחלתו יאכלון ונחלה לא יהיה לו בקרב אחיו ה' הוא נחלתו. שבא ג"כ המאמר כפול, תחלה אמר חלק ונחלה ואמר אשי ה' יאכלון, ואח"כ אמר נחלה לבד ואמר ה' הוא נחלתו. אך מדבר בשתי בחינות. א] שלא יקחו חלק בארץ, והוא שלא יקחו השבט הזה מצר מיוחד עפ"י גורל בעת חילוק הארץ כמו שלקחו יתר השבטים, ועז"א חלק ונחלה, ואמר הטעם כי תחת חלקם בארץ יתנו להם ישראל אשי ה' שהם מתנות כהונה ולויה, ועז"א חלק ונחלה עם אחיו, מלת עם מורה השיתוף שלא ישתתפו בחלוקת הארץ. ואח"כ אמר שהגם שנתנו להם ערים לשבת ומגרשיהם, וזה היה להם נחלה שהנחילום לבניהם, בכ"ז לא יהיה לו נחלה זו בקרב אחיו, ר"ל שלא יקחו ויפרישו הערים בעת החלוקה, למשל שתכף עת יפול גורל השבט ויחלקו לגברים יפרישו ערי הלוים שמאותו שבט, וזה כיון בלשון בקרב אחיו, רק אחר גמר חלוקת כל השבטים נתנו להם בני ישראל מנחלתם כמ"ש (לקמן כא), ובאר הטעם כי ה' הוא נחלתו, ויהיה זה כתרומת ה' שירימו כל שבט קדש מחלקו. ולכן לא הפריש משה ערי הלוים בחייו מנחלת בני ראובן ובני גד, רק יהושע הפרישם אחר גמר החילוק. ולכן למעלה (פי"ד) אחר שזכר כבוש משה דרך כלל, טרם יזכור החלוקה הפרטיית של בני ראובן ובני גד אמר שלא חלק לשבט לוי כשבט בפ"ע (הגם שהיה סברה שיוכל לתת להם בעבר הירדן שאינו מא"י), ובאר הטעם הראשון אשי ה' הוא נחלתו. ופה אחר שזכר החלוקה

הפרטיית אומר שגם אח"כ לא נתן משה נחלה לשבט לוי, ר"ל להפריש ערי הלוים בחייו, מצד שה' הוא נחלתו:

פרק יד

פסוק א

ואלה אשר נחלו. הדעת היותר צודקת באיכות החלוקה, היא דעת הראב"ד (הובא בשטה מקובצת בב"ב דף קי"ז), וז"ל, דע והבן כי א"י נתחלקה לי"ב שבטים בגורל ואורים ותומים וזו היא השאלה ששאלו (שם דף קכ"ב א) לשבטים אתפליג או לקרקפתא דגברי אתפליג, על חלוקת גורל שאלו, וקפשיט ליה בין רב למעט (במדבר כו, נו), בין שבט מרובה לשבט מועט יהיה עפ"י הגורל, אבל למשפחות לא הוזקקו להם לגורל וכו'. עוד נשאר לנו טענה, אם החלקים לא היו שוים איך חלקו בגורל, ולפני הגורל איך ידוע למי ירבו ולמי ימעיטו, ואם יצא הגורל חלק מרובה לשבט המועט איך יהיה, ולא יתכן לחלוק בגורל אלא לחלקים שוים, או שוים במדה או שוים בהשואת דמים או בהשואת קרקע, נשיב ונאמר כי לא כתבו בגורלות כי אם תחומי המחוזות, כמו שנשער מתחום פלוני ולהלן מחוז קטלוניא ומתחום פלוני ולהלן מחוז פרובינצא, כך כתבו המחוזות ונתנו אותם בקלפי והמחוז שעלה בידו שם היה חלקו, ולפי מה שהיה מרובה או מועט נותנים לו שם. תדע שכן הוא, שהרי נפלו תחלה גורלות ליהודה ובני יוסף קודם שחלקו שאר שבטים, והיו משאר שבטים שנפלו ביניהם, הא למדת שלא הפילו הגורלות כי אם לתחומי המחוזות, עכ"ד. הנה תראה דעתו כדעת מהרי"א שהגורל לא היה רק על התחומין, ואחר שידע באיזה תחום יקח השבט, חלק יהושע וראשי אבות המטות לפי מספר הגלגולת, ושבט שהיו אנשיו מרובים לקחו חלק מרובה וזה לא היה עפ"י גורל רק מדעת המנחילים, עי"ש בדבריו שהאריך בזה, (ומה שהביא בשטה מקובצת דף קכ"א בשם הראב"ד שהקשה על שטתו ממ"ש (פ' מסעי לג, נד) והתנחלתם את הארץ בגורל למשפחותיכם, ונטה לחלק שהחלוקה לפי אנשי השבט היו גורל אחר שלא עפ"י אורים ותומים, אינו מוכרח, שיל"פ למשפחותיכם מוסב למטה על לרב תרבו, ר"ל תחלה והתנחלתם בגורל לדעת תחומי השבטים ואח"כ והתנחלתם למשפחותיכם לרב תרבו עפ"י החלוקה). ולדעתי גם רש"י עומד בשטה זו, שעמ"ש (פ' פנחס כו, נג) לאלה תחלק הארץ בנחלה במספר שמות לרב תרבו וכו', פי' לשבט שהיה מרובה באוכלסין נתנו חלק רב, ואעפ"י שלא היו החלקים שוים שהרי הכל לפי ריבוי השבט חלקו החלקים לא עשו אלא ע"י גורל, והגורל היה ברוח הקודש וכו', אומר ברוח הקודש אם שבט פלוני

עולה תחום פלוני עולה עמו וכו' (ולמדו הרא"ם ומהרי"א וכל מפרשי דבריו כי דעתו שהגורל היה קובע חלק מרובה לשבט המרובה באוכלסין, וזה אינו כי) כוונתו מ"ש לשבט שהיה מרובה נתנו חלק רב ר"ל יהושע נתן לא עפ"י גורל, ועז"א ואעפ"י שלא היו החלקים שוים וכו' (ר"ל וא"כ החילוק לפי ריבוי השבט לא היה יכול להיות עפ"י גורל, כמ"ש לרב תרבה ר"ל אתה המחלק, בכ"ז) לא עשו אלא ע"י גורל (שורש החלוקה היה ע"י גורל, וזה פי' אך בגורל יחלק (שם, נה)), ומפרש שהגורל אומר אם שבט פלוני עולה תחום פלוני עולה עמו, ר"ל הגורל היה קובע התחומים, ואח"כ היה יהושע מחלק בתחום ההוא לשבט ההוא חלקים לפי ריבוי השבט או מעוטו. וכן מ"ש רש"י (פ' ויחי מח, ו) עמ"ש אפרים ומנשה כראובן ושמעון יהיו לי ומולדתך אשר הולדת אחריהם וכו', ז"ל, ואע"פ שנחלקה הארץ למנין גלגלותם כדכתיב לרב תרבו, וכל איש ואיש נטל בשוה, מ"מ לא נקראו שבטים אלא אלו, עכ"ל. אין הפי' שנחלק בגורל לפי גלגלותם (כמו שהבין הרא"ם, שלפ"ז לא יהיו דבריו כפסק ההלכה בב"ב דלשבטים אפליג), וכן אין פירושו שהיה הגורל על השבטים והשבט קבל חלק רב בגורל לפי רוב גלגלותיו (כמו שהבינו יתר מפ'), רק ר"ל אע"פ שיהושע וראשי המטות חלקו לפי הגלגולת, וא"כ מאי נ"מ במה שיהיה כראובן ושמעון שני שבטים, ותירץ מ"מ לא אקרי שבטים לענין שיעלה לכ"א גורל מיוחד בתחום מיוחד. הנה הראיתי לדעה זו עמודים ומכונות ופשטי הכתובים יובנו על ידי זה בקל, כמו שיתבאר כ"א במקומו, ורק הרמב"ן לו שטה אחרת, אשר שטמוהו בעלי חצים סבו עליו רביהם:

פסוק ב

בגורל. פה יחשב איך היה הגורל, ולא ידבר מן החלוקה לגלגלותם:

כאשר צוה ה'. אך **בגורל** יחלק את הארץ:

כי נתן משה. זה טעם למה רק לתשעת המטות:

וללוים. בל תטעה שהיה חשבון י"ב עם הלוים:

פסוק ד

כי היו בני יוסף. והם השלימו מנין י"ב:

ולא נתנו. ואף בארץ לא נתנו חלק להם, רק ערים לשבת, וע"כ אינם מהמנין:

פסוק ה

כאשר צוה. וגם ביתר הפרטים חלקו כמצות התורה לרב תרבו את נחלתו וכדומה:

פסוק ו

על אדותי ועל אדותיך. ר"ל שתחלה אמר (פ' שלח יד, כב - כד) כי כל האנשים הרואים את כבודי וכו' אם יראו את הארץ וכו' ועבדי כלב עקב היתה רוח אחרת עמו וכו' והביאותיו אל הארץ אשר בא שמה וזרעו יורישנה (וזה יש לפרש שר"ל שלא ימות במדבר ושזרעו ירשו חלקם עם יתר שבטים), ואח"כ אמר (שם, ל) אם אתם תבואו אל הארץ וכו' כי אם כלב בן יפונה ויהושע בן נון. לפ"ז אחר שהזכיר אח"כ ביחוד שכלב ויהושע יבואו אל הארץ, למה הבטיח לכלב תחלה ב"פ והביאותיו אל הארץ, וע"כ פירושו שיביאהו אל הארץ אשר בא שמה היא חברון וזרעו ירשו את חברון, ולכן הזכירו מה שדבר ה' על אודות כלב ויהושע שמזה יוכיח שמה שדבר תחלה על כלב הוא לתת לו את חברון:

פסוק ז

ואשב. הביא ארבעה טעמים שראוי לשכר זה. א] באשר הייתי ציר נאמן ולא השבתי דבר כפי ראות העין, רק כפי ראות הלב המשכיל ומבחין ועפ"י הבחירה לבחור בטוב, וז"ש **כאשר עם לבבי**. ב] באשר היו לי מסיתים לדבר עבירה, וז"ש:

פסוק ח

ואחי, המסיו. ועמד כנגד הסתותיהם ולא ירא את העם, וז"ש **ואנכי מלאתי**. (ומלת **המסיו** בא על משקל הארמי **אתיו** חמרא, כי ע"ד לשון העברי היה ראוי **המסיו** כמו **נטיו** רגלי (תהלים עג, ב), ושרשו מסה). ג] מצד השבועה שנשבע משה, וז"ש:

פסוק ט

וישבע משה. ד] ממה שראינו השגחת ה' מסכמת לזה, א] כי הנה:

פסוק י

ועתה הנה החיה ה' אותי. הגם שעברו מ"ה שנה ואנכי היום בן פ"ה שנה. ב] ממה:

פסוק יא

ש **עודני היום חזק**. בלב אביר לא יחת מפני כל, וגם בכח הגוף **ככחי אז וככחי עתה**. ומ"ש ככחי אז ככחי עתה כמו כמוך כפרעה (בראשית מד, יח). אבל כפי משפט הלשון היה ראוי להיות בהיפך ככחי עתה ככחי אז, כי תמיד ידמה הראשון אל השני, רק ר"ל אז לא נודע כחו עד עתה שלחם בצבא ונודע גבורתו ואמר שהוא משער שכן היה כחו אז לא פחות ולא יותר, ולכן:

פסוק יב
ועתה תנה לי את ההר. כי לכן החיה אותי וחזק כחי כדי שאנכי אורישם, כאשר דבר ה' וזרעו יורישנה:
אולי ה' אותי. היו ראוי אתי, ויל"פ כמו וה' אותי כגבור עריץ (ירמיה כ, יא), שפרשתי ה' אות שלי, או מענין איתן וחוזק:
על כן היתה. ר"ל שלא הגיע כ"כ בחלקו לפי חלק הגלגולת, רק היה לו בשכר:

פסוק טו
ושם חברון. יאמר ובאמת היו ענקים שם, כי לכן היה שמה קרית ארבע:

פרק טו

פסוק ג
ויצא. (כמ"ש) [כל מקום] שנאמר **ויצא**, יצא חוט המודד ונלוז מקו הישר אל הצד, לפנים או לחוץ. וכל מקום שנאמר ונסב, הסיב שתי רוחות כמין דל"ת. וכל מקום שנאמר ותאר, הסיב איזה מקום סביב בג' רוחות ושב אל הקו הישר כבתחלה. והנה כתיב **ויצא אל מנגב למעלה עקרבים**, ובפרשת מסעי (במדבר לד, ד) כתיב ונסב לכם הגבול מנגב למעלה עקרבים, כי מעלה עקרבים לא היה נגד לשון הים רק משוך לדרום, ויצא החוט ממזרח למערב באלכסון לצד דרום, ומצד זה אמר פה ויצא. ומצד ששם היה הפנה והזוית, הוקף משתי רוחות, ויצדק ונסב:
ועלה מנגב לקדש ברנע. ובפ' מסעי (שם) אומר והיו תוצאותיו מנגב לקדש ברנע, וכלל שכל מקום שאומר והיו תוצאותיו הוא או שכלה שם המיצר, או שכלה שם הנליזה, שעד המקום הזה היה החוט נלוז מקו הישר ועתה שב אל ישרו, ואחר שאמר ויצא אל מנגב למעלה עקרבים היה החוט נלוז, שזה גדר ויצא, ובנליזה זו עבר צנה עד קדש ברנע ושם פסקה הנליזה, ועז"א והיו תוצאותיו, ולכן אמר בתורה (שם) **ויצא חצר אדר**, כי מקדש יצא החוט לפנים, ובחצר אדר הגיע עד הקו הישר. ופה קצר וסמך עמ"ש בתורה:

פסוק ד
ויצא נחל מצרים. ובפ' מסעי (שם, ה) כתיב ונסב, וזה כמ"ש למעלה, כי באשר נלוז ממהלכו לפנים וכן הקיף הנחל עד הים שהיה פנימה אמר פה ויצא בבחינת נקודת הפגישה, ושם אמר ונסב בבחינת ששב בעוגל והיה בקרן זוית:

פסוק ו

בית חגלה. היתה חוץ מן החוט ושייך לבנימין (לקמן יח, כא), וכתף **בית חגלה** היה ליהודה (לקמן יח, יט), לכן אמר שם ועבר אל כתף **בית חגלה**:

מצפון לבית הערבה. והיתה ליהודה, והיא בית הערבה שנחשב לקמן פסוק ס"א, והיה עוד בית הערבה לבנימין (לקמן יח, כב) והנזכר פה הוא מ"ש (שם, יח) ועבר אל כתף מול הערבה צפונה וירד הערבתה ושניהם כלל פה בשם בית הערבה:

פסוק ז

ועלה הגבול דברה. ר"ל מאבן בהן ירד לעמק עכור ומשם עלה דבירה, ודביר היה מיהודה (לקמן פסוק מט), לכן לא נזכר סימן זה בגבול בנימין (יח, יט):

וצפונה פנה אל הגלגל. פי' פה נטה החוט ממהלכו לצד צפון, ומ"ש אל **הגלגל** פי' אל הגליל, כי גלגל היה לפני עמק עכור בין הירדן ובין יריחו (כנ"ל ה, י; ז, כו), כי בגבול בנימין אמר (לקמן יח, יז) ויצא אל גלילות אשר נכח מעלה אדומים, ושם לא הזכיר אשר מנגב לנחל, כפ"ז נוכח מעלה אדומים ר"ל מגבול לה היו גלילות הרבה והיו לבנימין, וגליל א' מהם שהוא אשר מנגב לנחל היה ליהודה, ועליו כיון פה **אל הגלגל אשר נכח למעלה אדמים**, אותו שהוא מנגב לנחל שזה היה מיהודה. ושם כיון על יתר הגלילות שהיו לבנימין, ולשם יצא חוט גבול בנימין. ונליזה זו שנלוז החוט צפונה נמשך עד עין רוגל, כמ"ש **והיו תוצאותיו אל עין רגל**, ששם התחיל החוט לחזור אל קו הישר עד שעין רוגל היה תכלית הנליזה, וכשבא לגיא בן הנום היה החוט בקו הישר המגביל נגד דביר ואבן בהן. ובזה תבין מ"ש בגבול בנימין (שם, טז - יז) וירד עין רוגל ותאר מצפון ויצא עין שמש ויצא אל גלילות אשר נכח מעלה אדומים וירד אבן בהן, כי החוט שהלך מעין רוגל לעין שמש יצא לחוץ, ובבואו בעין שמש שם תאר עין שמש משלש רוחות, שזה גדר תאר, ומשם יצא אל גלילות מעלה אדומים כי חזר ונלוז לפנים, שגם ע"ז בא לשון יציאה, וירד אבן בהן ושם היה בקו הישר הקודם נגד גיא בן הנום:

פסוק ח

ועלה הגבול. עליה זו נמשכה עד מעין מי נפתוח ומשם התחיל לירד, כמ"ש חז"ל סבר למבניה בעין עיטם דמדלי טפי (זבחים נד ב):

היא ירושלם. נקרא כתף היבוסי על שישבו בו יבוס, וכשאמר **מנגב** מבואר שירושלים היה לבנימין ונחשב בנחלתו (יח, כח):

ועלה הגבול אל ראש ההר. פי' התחלת ההר בקצה שפועו, ובנחלת בנימין (שם, טז) קרא זה קצה ההר:

גיא הנום ימה. ר"ל ההר היה במערב של גיא בן הנום ובצפון של עמק רפאים:

פסוק ט

ותאר הגבול. כבר גדרתי שכל מקום שאומר ותאר, נסב בעוגל של שלש רוחות, ופה הקיף החוט בעוגל ולקח רצועה עגולית מחלקו של בנימין לחלקו של יהודה, כמ"ש חז"ל (יומא יב א) רצועה היתה יוצאת מחלקו של יהודה ונכנסת לחלקו של בנימין ועליו מזבח בנוי, עד שבמעין מי נפתוח נשלם ההיקף הזה. ולכן אצל בנימין (יח, טז) לא נזכר ותאר, כי שם היה החוט בגבנונית העיגול לא בקערוריתו:

ותאר הגבול בעלה. קרית יערים היה ליהודה (פסוק ס), והיה מגביל כל רוחב גבול בנימין (יח, יד - טו), ומ"ש היא קרית יערים כי בעלה אחרת היה בנגב (פסוק כט), והיא בלה שנתנה לשמעון (יט, ג), וע"כ קרא לקרית יערים (ש"א ו, ב) בשם בעלי יהודה. ולפ"ז יצא החוט לצפון אל ערי הר עפרון, ושם הקיף את קרית יערים משלש רוחות ונכנסה בגבול יהודה, אבל כולה היתה בולטת מן קו המצר לצד חוץ נגד נחלת בנימין, ואצל קרית יערים בצד דרומו היה ים אחד או מקום שנקרא כן, וכאשר יצא החוט והקיף קרית יערים שב במסבתו שהקיף את קרית יערים פאת מערבו וצפונו, וחזר בפאת מזרח של קרית יערים ונסב אל דרומו והגיע ימה, וז"ש:

פסוק י

ונסב מבעלה ימה. כי לשם סבב כמין דל"ת. ובזה תבין איך יצוייר שבנחלת בני בנימין (יח, טו) אמר שיצא הגבול מבעלה ימה ושם יצא ממערב למזרח, ואיך פגע בים הזה? רק ים זה היה בדרום בעלה בפאת מזרחו, ומן הים סבב אל הר שעיר, כי שלשלת הר יהודה נוגע בצד דרומו בהר שעיר, וחלק ממנו נקרא בשם **הר שעיר**, **ועבר** אל המערב והגיע מצפון לכסלון ואינו כסיל הנזכר בפסוק למ"ד שהיה בנגב וניתן לשמעון:

וירד בית שמש. משל יהודה (כי היה עוד בית שמש בנחלת ישששכר (לקמן יט, כב) ובנחלת נפתלי (שם לד), וכן תמצא (ש"א ה, י; וא"ו, יב) שארון ה' הוחזר מעקרון לבית שמש ומשם לקרית יערים):

ועבר תמנה. שהיתה ליהודה (פסוק נז):

פסוק יא

ויצא. נלוז שנית לצד צפון אל כתף עקרון מפלשתים, והיתה ליהודה (פסוק מה):

ותאר וכו' **שכרונה**. היה חוץ למצר והקיפו מג' רוחות וחזר החוט למקום שהיה בו נגד כתף עקרון, ועבר ביושר אל הר הבעלה, ומשם יצא ונלז מישרו ליבנאל. ואינו יבנאל של נפתלי (יט, לג):

פסוק יג

אל פי ה'. בכל מקום כתוב על פי ה' לבד פה ולקמן (יז, ד) בחלק בנות צלפחד, ולקמן (כא ג) בערי הלוים כתוב **אל פי ה'**, באשר בכל אלה כבר היה הצווי מקודם ע"י משה ואינה צווי חדשה, משא"כ בצווי חדשה כתיב תמיד על פי ה':

פסוק יד

וירש. זה היה בחיי יהושע. ומה שמשמע בס' שופטים שהיה אחרי מותו בארתי שם (א, יא), וכן הספור שבא פה מן פסוק ט"ו עד פסוק כ' הוכפל שם, ושם בארתי: (לב) **כל ערים עשרים ותשע**. ובפרטן אתה מוצא ל"ח. וכתבו המפרשים כי אלה תשעה היתירות נטלו בני שמעון מחלקו של יהודה, ונזכר בנחלת שמעון, באר שבע מולדה חצר שועל ועצם ואלתולד וחרמה וצקלג ועין ורמון. ולא נחה דעתי בזה, א] שלא תמצא ל"ח רק אם תפרש מ"ש וחצור חדתה וקריות חצרון הוא חצור הם ד' ערים, ובאמת מ"ש (פסוק כה) חצרון היא חצור, א"כ עיר אחת היא כמו מ"ש (פסוק מט) וקרית סנה הוא דביר, (ופ' מט) קרית בעל היא קרית יערים. ועוד לא אבין מ"ש חצרון היא חצור והלא כבר חשב חצור (בפ' כג). ועוד שמה שחשב בנחלת שמעון (יט ג) בלה היא בעלה. ובתול (שם, ד), היא כסיל. וכן מ"ש (שם, ו) בית לבאות ושרוחן, הוא לבאות ושלחים הנזכר פה, כי בשמות הערים ואנשים יתחלף המבטא כנודע למעיין בחלופים הנמצאים בס' דברי הימים. וכפי שהבנתי מדברי חז"ל נראה שקינה ודמונה ועדעדה היא עיר אחת, שהעיר הראשיית היה שמה קינה, ומגרשי העיר היו שמם דמונה ועדעדה. וכן צקלג ומדמנה וסנסנה ג"כ עיר אחת, הראשיית היה שמה צקלג, ומגרשיה היו שמם מדמנה וסנסנה. וכן מ"ש וחצור חדתה וקריות חצרון הוא חצור, אינו בחשבון כי זה פירוש על חצור, ר"ל שכל אלה שהם חצור חדתה ר"ל חצר החדשה וקריות חצור והם בכלל חצור, ונתן סימן זה מפני שהיה עוד חצור בנפתלי (לקמן יט, לו. והוא הנזכר למעלה סי' יא), וכן לבאות ושלחים שחשבו המפרשים לשנים הם אחת, כמו שהוכחתי זאת בנחלת בני שמעון שלבאות ושרוחן שנזכר שם הם אחת, עיי"ש. ולפ"ז הם רק כ"ט ערים לא יותר. ובזה תבין דברי הגמרא המופלאים (גיטין ז ב) א"ל רב הונא בר נתן לרב אשי מאי דכתיב קינה ודמונה ועדעדה, א"ל מתוותא דא"י קא חשיב, א"ל אטו אנא לא ידענא דמתמוותא דא"י קא חשיב, אלא רב גביהה מארגוזא אמר בה טעמא כל מי שי"ל קנאה על חברו ודומם שוכן עדי עד עושה לו דין. א"ל אלא צקלג ומדמנה וסנסנה ה"נ, א"ל אי הוה רב גביהה מארגוזא הכא הוה אמר בה טעמא. רב אחא מבי חוזאה אמר בה הכי כל מי שי"ל צעקת לגימא על חברו ודומם שוכן בסנה עושה לו דין, ע"כ. ואם תחרוש בעגלתי

תמצא חדתם. כי הם ידעו כי קינה ודמונה ועדעדה הם עיר אחת ואפרכותיה, ורצו לבקש טעם מדוע חשב פה מחוזות ומגרשי עיר קינה שאינם בחשבון הערים מה שלא עשה כן בשום מקום, וזה שהשיב רב הונא בר נתן לרב אשי שאמר ליה מתוותא דא"י קא חשיב (ר"ל שחשיב הערים הקטנים גם כן) אטו אנא לא ידענא וכו', ר"ל הלא בכ"ז צריך טעם מדוע יחשב פה הערים הקטנים שאינם במספר. רק רב גביהה אמר ביה טעם, כי הדור ההוא היה שגור בפיהם שם עיר קינה עם מחוזותיה לסימן ואסמכתא אל דברי מוסר, ולכן הזכיר עיר קינה כפי שהיו רגילים להזכירה עם מחוזותיה לזכר המוסר שציינו בה לזכרון. וע"ז שאל הלא גם צקלג ומדמנה וסנסנה חשיב ג"כ עיר ומחוזותיה, וצריך ג"כ טעם מדוע הזכיר המחוזות, עד שבא רב אחא ואמר הציון של דברי מוסר שהיה להם גם בזכר עיר צקלג ומחוזותיה:

פסוק סג

ואת היבוסי. הסתירה שיש מפה לספר שופטים (סי' א) כתבתי ובארתי על נכון (שם פסוק ח):

פרק טז

פסוק ב

ויצא. לוז לא עמד כנגד הר בית אל, רק נכנס לצד דרום, שכן אמר (יח, יב) והיו תוצאותיו מדברה בית און (מבואר ששם כלה חוט הרוחב), ועבר משם הגבול לוזה, א"כ היה כנוס לפנים לצד דרום, לכן אמר **ויצא מבית אל לוזה**. ולוז היה ליוסף:

ועבר. ביושר:

אל גבול הארכי. ר"ל על גבול האורך הוא עצמו הגבול שהיה לבנימין בצפונו, **עטרות** אדר (שם יג). ואמר גבול הארכי, כי היה עוד **עטרות** בגבול הרוחב שהיא במזרחו של נחלת יוסף כמ"ש בפסוק ז' וירד מינוחה עטרות:

פסוק ג

וירד ימה. משם ירד הגבול למערב עד הים הגדול:

פסוק ד

וינחלו. והנה היה לבני אפרים גורל מיוחד ולחצי מנשה גורל מיוחד, רק ע"י שיצאו סמוכים בתחום אחד קראם גורל א'. ופה מפרש כי נחלו **מנשה ואפרים**, כ"א עפ"י גורל מיוחד:

פסוק ה

ויהי. הנה מן התחום הכללי הזה שמלא כל אורך א"י מן המזרח למערב, לקחו בני אפרים חצי אורך שבצד מזרח, ומנשה לקח חצי האורך שבצד מערב, רק מן חצי האורך של מנשה היו עוד ערים המבדלות לבני אפרים כמו שחשב פה:

"**ויהי גבול" בני אפרים** כו' **ויהי גבול**. יען שחשב פה שני מיני גבולים, אמר תחלה **ויהי גבול** בני אפרים, ר"ל כל מה ששייך להם, ונכלל בזה גם הערים המבדלות. ועתה התחיל לפרש **גבול** נחלתם העקרי שהיה בצד מזרח מה שהי' רק לאפרים, ובפסוק ח' יבאר הערים המבדלות:

גבול נחלתם מזרחה. ר"ל גבולם היו בחצי הארך המזרחי, כי החצי המערבי היה למנשה:

עטרות אדר עד בית חרון. זה היה רוחב נחלתם מן הדרום לצפון, ובית חורון התחתון והעליון שניהם היו לאפרים כנזכר בדברי הימים א' (ז, כד):

פסוק ו

ויצא. בצד צפון של המצר, ר"ל במקצוע צפונית שהיא מבית חורון עליון יצא **הגבול** ונתרחב והלך למערב עד המכמתת:

ונסב הגבול. עתה מציין קו הצפוני מבית חורון עד סוף כל המזרח. הגבול סבב **מזרחה**, ר"ל אל צד המזרח (כי פה חושב ממערב למזרח) והיה מהלך הקו בסיבוב שתי רוחות (שזה גדר ונסב, שהלך כמין ד). ומפרש איך היה, כי הלך באלכסון מבית חורון, עד **תאנת שלה**, (שהיה מגבול נגד בית אל מצפונה כמ"ש שופטים כא, יט) וקו זה היה ממערב למזרח, ומשם **עבר אותו** ובא **למזרח ינוחה**, הלך הקו מצפון לדרום עד שעבר בפאת ינוחה במזרחו. ובזה תבין משחז"ל (זבחים קיח ב) בשלשה מקומות שרתה שכינה וכולם בחלקו של בנימין, ואיך יצויר שילה בחלק בנימין, והלא שילה מצפונה לבית אל, נמצא היה חלק יוסף מפסיק בינתים. אך למ"ש למעלה מתאנת שילה ומיריחו לצד המזרח לא היה שייך ליוסף, ומשם יצא רצועה על פני כל מזרחה של נחלת יוסף עד שילה שהיה לבנימין, וברצועה זו נבנה המשכן. ובזה תבין מ"ש (שופטים כא, יט) הנה חג ה' בשילה מימים ימימה אשר מצפונה לבית אל מזרח השמש למסלה העולה מבית אל שכמה, כי החג הזה עשו במזרח שילה במסלה זו שהיה לבנימין, ולכן היה להם רשות לחטוף שם מן המחוללות אחר שנכנסו לגבול נחלתם:

פסוק ז

וירד וכו'. ובזה הלך הכל באלכסון, שפגש קו הצפוני את הדרומי שיצא ממי יריחו. וז"ש **ופגע ביריחו**, כי שם פגע את הקו הראשון ושם היה לו רק רצועה קצרה עד הירדן. והנה

בזה ידענו גבול אפרים מארבע רוחותיה, מעטרות אדר עד הירדן בדרום ומבית חורון עד הירדן בצפון, ובצד מערב מדרום לצפון היה מעטרות אדר עד בית חורון, ובצד מזרח פגשו שני המצרים זה את זה באלכסון והיה לו רק רצועה קטנה, חוץ ממה שהיה לו עוד מבית חורון עד מכמתת לצפון:

פסוק ח

מתפוח. עתה חושב הערים המבדלות לבני אפרים תוך גבול מנשה בצד דרום. כי מעטרות אדר ולמטה למערב היה למנשה, ונפסק גבול אפרים, שכל חצי אורך מבית חורון (זולת הרצועה עד מכמתת) ולמערב ומעטרות אדר ולמערב עד הים היה למנשה, רק בתפוח שהיה בצד דרומי של מנשה התחילו ערים המבדלות לבני אפרים (וקראם מבדלות, מפני שכבר נפסק גבול אפרים, ומן עטרות עד תפוח היה למנשה). והנה ארץ תפוח ר"ל המדינה בצד צפון של תפוח היה למנשה כמש"ל (יז), רק תפוח עצמה היה לאפרים: ומשם **הלך גבול** של ערים המבדלות, **לצד הים אל נחל קנה** (ר"ל מדרום לנחל, כי צפונה של הנחל היה למנשה כמש"ל (לקמן יז, י) והשתרע עד הים, שכל צד הדרומי שמה היה לאפרים ולכן גם גזר היה לאפרים:

פסוק ט

והערים. שיעור הכתוב **זאת נחלת מטה בני אפרים** כו' **והערים** המבדלות, ר"ל פה באר בין נחלת מטה אפרים שהיה מדובק בחלק מזרחי של נחלת יוסף, שחשב גבולם (פסוק ה' ו' ז') בין הערים המבדלות שהפסיק נחלת מנשה ביניהם, והם היו בחלק מערבי של נחלת יוסף בדרום:

כל הערים. שבחלק הזה והחצרות השייכים להם. ומלת מבדלות כמו מובדלות בשורק:

פסוק י

ולא הורישו. כי גזר היה מחלק אפרים תוך הערים המבדלות:

פרק יז

פסוק א

כי הוא בכור יוסף. מבאר מדוע נתחלק מנשה לשני חצאין, כי מצד היותו בכור יוסף **היה** חשוב ושם לו בגבורים ומרובה באוכלסין, ע"כ **מכיר בכרו** (והוא אשר **היה איש מלחמה**) היו לו **הגלעד והבשן**. (וגם חז"ל קבלו שמה שנקרע מטה מנשה לשנים היה בסבת יוסף שגרם לשבטים לקרוע. ולמה לא נקרע שבט אפרים רק מנשה מבאר כי הוא בכור יוסף):

פסוק ב
ויהי. א"כ הנחלה הנחשבת פה היה להנותרים, והיה בהם ששה בתי אבות זכרים, וז"ש **הזכרים למשפחתם**. ועוד נקבות יורשות כמו שמפרש ולצלפחד וכו':

פסוק ד
בתוך אחי אביהן. בארו חז"ל (ב"ב קיח ב) שחוץ ממה שלקחו נחלת צלפחד שהיה מיוצאי מצרים לקחו עם אחי צלפחד חלק בנחלת חפר, וז"ש **בתוך אחי אביהן**:

פסוק ה
עשרה. ששה לששה בתי אבות, ובנות צלפחד לקחו ד' חלקים כמש"פ חז"ל (שם א) ועל פי הפשט, א] מהמכמתת עד עין תפוח. ב] ארץ תפוח עד נחל קנה. ג] מנחל קנה צפונה לנחל עד הים. ד] בית שאן ובנותיה. ה] יבלעם ובנותיה. ו] דאר ובנותיה. ז] עין דור ובנותיה. ח] תענך ובנותיה. ט] מגידו ובנותיה. י] שלשת הנפת. הרי עשרה מחוזות שכ"א היה חבל ומדה מיוחדת:

פסוק ו
כי בנות. לפי' חז"ל מבאר שהיו עשרה עם חלקי בנות צלפחד, ולמה שפרשתי באר שהוצרכו חבלים רבים כי גם בנות ירשו בתוך הבנים:
הנותרים. מוגדר אצלי כי הנותר הוא הטפל, ולמעלה (פסוק ב) קרא כל בני מנשה נותרים בבחינת שמכיר בגבורתו הקדים לקחת חלקו, ופה קרא בני מכיר נותרים בבחינת שהיו מועטים נגד ששה בתי אבות:

פסוק ז
מאשר. כי אשר היה בצפונו של מנשה. והנה גבול אפרים שהקו הרוחב המגביל בינו לבין מנשה היה מעטרות אדר עד בית חורון, לבד אצל בית חורון יצא עוד רצועה למערב עד מכמתת והיתה לאפרים (כנ"ל טז, ה - ו). הנה **ממכמתת** בצפון הלך הקו מצפון לדרום עד **עין תפוח**, וכל הארץ ההיא שהיא מן עטרות אדר עד תפוח בדרום והנלכד בתוך שטח הקו שהלך ממכמתת לתפוח כולו היה של מנשה ובזה נפסק גבול אפרים מן הערים המבדלות:

פסוק ח
למנשה. הנה הרוחב הצפוני מחלק מנשה שהוא ממכמתת עד הים, היה כולו **למנשה**. אבל ברוחב הדרומי שהוא מתפוח עד הים, נתחלק והיה חציו הצפוני **למנשה** והדרומי לאפרים (שם היו ערים המבדלות):
ארץ תפוח. שהיא המדינה בצפון, היה למנשה:

ותפוח. העיר עצמה שהיתה בצד דרום **אל גבול מנשה**, היתה לבני אפרים:

פסוק ט

וירד. וכן ירד גבול הדרומי מחולק בין מנשה ואפרים עד **נחל קנה**. ששם, **נגבה לנחל, ערים האלה**, אשר שמה היו **לאפרים בתוך ערי מנשה**. ר"ל הם היו הערים המבדלות שהזכירם כבר (טז, ח), ומצפון לנחל היה למנשה עד הים הגדול:

פסוק י

נגבה. ר"ל ועד הים היה הגבול מחולק, **שנגבה** היה לאפרים וצפונה היה למנשה, והים היה גבול שניהם מצד מערב:

ובאשר. אחר שבאר מצר דרומו של מנשה שהיה תחלה בפני עצמו מעטרות אדר עד תפוח, ומתפוח עד הים היה משותף עם אפרים, ומצר הכללי המשותף לבני יוסף בצד דרומו כבר הורה בריש סימן ט"ז, ולא הודיענו עד עתה מצר צפוני של מנשה, אומר כי בצפונו פגע עם אשר שהיה בצפונו של מנשה (כמש"ל יט, יד). ובמזרחו, שהקו מן הצפון לדרום במזרח מנשה התחיל להמשך ממכמתת שהיה בולט מגבול אפרים לצפונו, וא"כ למעלה ממכמתת היה גבול יששכר שהיה שכן לאפרים בצד מזרח (כמש"ל שם, יז):

פסוק יא

ויהי. וחוץ מזה היו לו עוד חבלים ביששכר ובאשר שכניו:

שלשת הנפת. פי' ושלשת הנפות מחוזות מחוברות כמחוז א' שנקראו על ידי כן **שלשת הנפת**:

פסוק יב

ולא יכלו. הנה מה שהיה למנשה ביששכר ובאשר זה היה אחר כך שא"ל יהושע והיה לך תוצאותיו, כמו שיספר בכתובים הבאים, ובכ"ז לא יכלו בני מנשה להוריש וגו':

פסוק יד

מדוע נתתה לי נחלה גורל אחד. כבר ביארתי, שהגם שהפילו לאפרים ומנשה שני גורלות, בכל זאת נפל להם חבל אחד ותחום אחד, רק שתחום זה נתחלק לשני חלקים, וכבר ביארנו (ריש סימן יד), כי הגורל לא הראה רק באיזה מקום יהיה תחומו של השבט, ואחר-כך היה ביד יהושע להרבות או למעט כפי מספר אנשי השבט. ובני יוסף היו מרובים כמספר אנשים משני שבטים (שבזה נתקיים (בראשית מ"ח:ח'):

ואני עם רב. ולפי מספר הגלגולת, היה צריך לכפול החבלים.

פסוק טו

ויאמר, השיב להם: להוסיף וליתן לך חוץ מתחומך - אי אפשר, כי לא יכול יהושע לתת רק במקום התחום - לא בגבול אחר, רק אחר שאתה עם רב, הלא בקרדומות תבואו לקצץ את היער, ותחת מקום עצי יער יהיו שדי תבואה. וזהו שאמר:

עלה לך היערה ובראת לך שם, רוצה לומר: שם תברא ארץ חדשה מלאה שדות וכרמים, על-ידי שתכרות העצים ותשרשם משם, **כי אץ לך הר אפרים**, הוא ממהר לך (כמו (יהושע י):

ולא אץ לבוא כיום תמים), מצפה אליך כי תבראנו להיות ארץ נושבת.

פסוק טז

ויאמרו בני יוסף, השיבו לו, מה שאתה אומר שנברא את ההר, לעשות מן היער שבו עצי מושב, זה לא יועיל, כי **לא יימצא לנו ההר**, לא יספיק לצרכינו, כי אנו מרובים יותר. זאת שנית, **ורכב ברזל בכל הכנעני היושב בעמק**, אחרי ההר ההוא, וטוב יהיה היער מחיצה בינינו ובינם, בל יעלו וישחיתו את הארץ בכלי משחיתם.

פסוק יז

ויאמר יהושע, אז ראה יהושע כי מוכרח להוסיף על גבול ארצם, והם הערים מאשר ומישששכר, שהוסיף למנשה את בית שאן וכו' (כנ"ל פסוק יא). אמר להם: אחר שיש לך שני מעלות, [א] **עם רב אתה** בכמות, [ב] **כוח גדול לך** באיכות ובחוזק, לכן **לא יהיה לך גורל אחד**, רוצה לומר, תוכל להוסיף על גורלך.

פסוק יח

כי הר, [א] ע"י שעם רב אתה, **יהיה ההר לך**, לצרכך, **כי יער הוא ובראתו**, ותבנה שם ערי מושב.

[ב] ע"י שכוח גדול לך, **והיו לך תוצאותיו**, אני מוותר לך גם גבולי ההר אחריו, שהוא העמק, הערים אשר בחלק אשר וישששכר (שחשב למעלה יא). והם לא יקפידו על זה במה שאני מגרע מנחלתם, **כי רכב ברזל לו**, וגם **חזק הוא** מצד עצמו, ולא יוכלו הם להורישו, וישמחו על זה כי אתה תורישנו משם, וזה הודעה על מה שאמר למעלה (יהושע יז יא): **ויהי למנשה באשר ובישששכר**, ושבכל-זאת גם הם לא הורישוהו.

פרק יח

פסוק ב
ויותרו. כי **ליהודה ויוסף**, יען שעתיד לצמוח מהם חוטר מלוכה ושני משיחים הקדימו לקחת חלקם, ויתר השבטים לא נפל חלקם בגורל:

פסוק ג
עד אנה אתם מתרפים לבא לרשת. כי ה' אמר אליו (למעלה יג, א - ו) אתה זקנת וכו' אנכי אורישם רק הפילה בנחלה, וא"כ תלה ה' הורשתם במה שיפילוה בנחלה שידע כל שבט חלקו, א"כ במה שלא יחלקו גורל השבטים הם מתרפים לבא לרשת. ומהרי"א פי' לפי שלא רצו לחלק עד הנה מיראתם שאז לא יעזור כ"א לחברו להוריש חלקו, ורצו שכולם יכבשו ביחד ואח"כ יחלקו, רק יהודה ויוסף שאלו חלקם ראשונה כי אמין לבם בגבורים, לכן אמר עד אנה אתם מתרפים:

פסוק ד
הבו לכם. דע שיש הבדל בין **המפיל גורל** ובין **המורה** או **המשליך**, כי היריה או ההשלכה יבא בבחינת מה שממנו, ר"ל שמשליך או מורה הדבר מידו, ולא ישקיף בבחינת מה שאליו, שע"ז בא לשון מפיל, ר"ל שמפילו על אחד מן הנגרלים. ובכל גורל יצדקו שני הלשונות, שבבחינת שמשליך הגורל מידו יצדק שהשליך גורל, ובבחינת מה שע"י שהשליכו יפול בהכרח על א' מן הנגרלים, יצדק שהאיש הפיל הגורל, ר"ל שגרם וסבב שיפול, ובזה אמר הפילו פור הוא הגורל (אסתר ג, ז), הפילו גורלות (דהי"א כו, יג; נחמיה יא, א). וזה בגורל הנופל במקרה, אבל בגורל השגחיי כמו גורלות של יהושע אשר בחיק יוטל את הגורל ומה' כל משפטו, האדם הוא המשליך וה' הוא המפיל את הגורל על המקום הראוי, לכן בגורלות אלה אמר זאת הארץ אשר תפול לכם בנחלה, (במדבר לד, ב), ויפלו חבלי מנשה (לעיל יז, ה), מיחס הנפילה אל הגורל עצמו, לא אל האדם, כי הוא רק משליך מידו לא המפיל בעצם על המקום הראוי. ודע שיש עוד הבדל בין **המשליך גורל** ובין **המורה גורל**. **המשליך**, לא יכוין אל נקודה ידועה, רק אל כל מקום שיפול שם יהיה. **והמורה**, יכוין למטרה אל נקודה ידועה, כמו המורה בחצים שקולע למטרה תמיד. וא"כ בכל הגורלות לא יצדק לשון יריה, כי א"א שיכוין אל מקום שיפול הגורל, כי נפילתו היא מקרית בלתי ידועה אל המפיל הגורלות. לבד פה (פסוק ו) נזכר לשון **ויריתי לכם גורל**, כי באמת היה נודע ליהושע בקבלה חלק כל שבט ותחומו איך ואן יפול, שכן יעקב ומשה בברכתם ברכו את כל שבט לפי נחלת ארצו, זבולון לחוף

ימים ישכון (בראשית מט, יג), כי שפע ימים יינקו (דברים לג, יט), וליוסף אמר מבורכת ה' ארצו (שם, יג), וכן כולם, וא"כ היה באמת מורה לא משליך, ר"ל שהגם שלפי ראות העין היה נראה שמגריל כמסתפק אן יפול הגורל, באמת היה מכוון ברוח קדשו שיפול הגורל למטרה אל התחום שהיה ידוע אצלו בקבלה. וזה כוונת הכתובים פה, יהושע גילה דבר זה לבני ישראל, אמר **שיכינו שלשה אנשים** מכל שבט, הם **יקומו ויתהלכו בארץ ויכתבו אותה לפי נחלתם**, ר"ל ידעתי כי יופיע רוה"ק במעשה השלוחים האלה עד שיתכוונו לכתוב כפי הנחלה המיועדת אצל ה', ולכן אמר:

פסוק ה

והתחלקו אותה. (בנין התפעל מורה על הפעולה המדומה, כמו (משלי יג, ז) יש מתעשר, מתרושש) ר"ל שלמראית העין ידמה שהם המחלקים אותה לשבעה חלקים, כי באמת תעשה החלוקה מעצמה ברצון ה'. (ומפרש למה רק לשבעה חלקים, כי יהודה יעמד וכו', שגבול יהודה שלקח בנגב וגבול יוסף שלקח בצפון של מצר הדרומי לא ישתנה, רק כ"א יעמוד על גבולו, ולא נשארו רק ז' שבטים שיקחו ע"י גורל):

פסוק ו

ואתם. ר"ל ובכ"ז לא תסמכו על הנס רק תכתבו בפועל עד שיתראה שאתם הכותבים: **ויריתי לכם גורל פה**. וגם אנכי אורה הגורל (שכבר בארתי שגדר יריה הוא שקולע אל נקודה מכוונת) ר"ל שיפול הגורל אל המקום שראוי ליפול באמת כפי שנודע לי מכבר בקבלה:

פסוק ז

כי אין ללוים. באר הטעם למה רק לז' חלקים, כי לוי אין לו חלק, וג' שבטים נחלו בעבר הירדן, חוץ מיהודה ויוסף שהזכיר בפסוק ה':

פסוק ח

ויצו את יהושע את ההלכים. הגם שלבני ישראל הודיע כי פרטי הפעולות הם מזומנים מאת ה' ומה' כל משפט הגורל והנחלה, בכ"ז אל השלוחים ההולכים צוה שילכו כבני אדם ההולכים ועושים ומחלקים בבחירתם:

לכו כו' **וכתבו אותה ושובו אלי**. וכן לא אמר להם שיורה גורל, רק **ופה אשליך לכם גורל**, כי למראית העין ישליך כדרך בני אדם המשליכים גורל שאין יודעים ומתכוונים איך יפול הגורל. והנה השאלה שתפול בכאן איך חלקו לז' חלקים והלא נחלת שמעון לוקח מנחלת יהודה, יתבאר לקמן (סימן יט):

פסוק י
וישלך. הגורל הראה מקום התחומין:
ויחלק. ואח"כ חלק יהושע לפי מספר הגלגולת (כמו שבארתי למעלה יד):

פסוק יב
לפאת צפונה. אצל מצר בני יוסף (הנ"ל טז, א ב ג):
מן הירדן. ממזרח למערב הוא מונה:
מצפון. נמצא יריחו לבנימין, אולם אמר **אל כתף יריחו**, כי דושנה של יריחו שהיה במזרחה של יריחו לא ניתן להם אז, כמו שנבאר לקמן:
ועלה בהר. הוא הר בית אל שהיה לבנימין ימה לצד המערב:
והיה תוצאותיו. שם כלה קו הישר ונכנס החוט לפנים, לצד הדרום (כמ"ש למעלה טז, ב ולקמן פ"ב). (והנה למעלה (ז, ב) אמר **העי אשר עם בית און מקדם לבית אל**, נמצא בית און שאצל עי היה ג"כ מקדם לבית אל, וצ"ל שהר בית אל היה למזרח בית אל, ומדבר בית אל נמשך במערב בית און עד שהר בית אל היה במזרח של מדבר בית און הגם שבית אל היה במערב של בית און עצמו, כי בל"ז משמע שם שבית אל היה סמוך לעי וה"ה לבית און):

פסוק יג
ועבר משם. נכנס לצד דרום:
אל כתף לוזה נגבה. נמצא היה לוז חוץ לחוט ושייך ליוסף:
היא בית אל. שקראו יעקב בית אל, ולא בית אל שאצל העי שהיה מחלק בנימין. ומ"ש (דהי"א ז, כח) שבית אל היה לאפרים, כיון על בית אל לוזה:
על הר אשר מנגב. נמצא שבית חורון תחתון לבני יוסף, לכן אמר למעלה (טז, ג) עד גבול בית חורון תחתון:

פסוק יד
ותאר הגבול. הגבול הקיף את ההר משלש רוחותיו (שזה גדר ותאר):
ונסב וכו' **מן ההר**. ובשפולי ההר סבב כמין דל"ת לצד הדרומי והלך הקו מן הצפון לדרום וכלה בקרית בעל שהיה ליהודה, ובזה נסמן גם גבול המערב של בנימין מצפון לדרום, שהיה מהר בית חורון שהיה במקצוע צפונית מערבית אל קרית יערים במקצוע דרומית מערבית:

פסוק טו
ופאת נגבה. חשיב צד הדרומי מן המערב למזרח:

מקצה הדרומי של קרית יערים (כנ"ל טו, ט), כמו שבארתי (למעלה שם י):
ויצא אל מעין. נמשך לצד דרום ונתרחב שם החוט, כי במצר יהודה אמר ויצא (ממעין מי נפתוח) אל ערי עפרון ושם יצא לצפון:

פסוק טז

אל קצה כו'. המזרחי:
נגבה. נמצא כתף היבוסי שהיא ירושלים לבנימין:

פסוק יז

ותאר מצפון ויצא עין שמש. החוט שיצא מעין רוגל לעין שמש יצא מן הקו הישר לדרום, ועז"א ויצא, וכשבא לעין שמש הקיף את עין שמש מג' רוחותיו ועז"א ותאר מצפון, ויצא שנית לדרום וכמו שבארתי זה (למעלה טו, ז):

פסוק יח

ועבר. וכמו שבארתי למעלה בנחלת בני יהודה:

פסוק כ

זאת נחלת בני בנימין לגבולתיה. הנה בנחלת כל השבטים (סימן יט) אמר זאת נחלת בני שמעון למשפחותם, וכן אמר בזבולון יששכר אשר נפתלי דן (שם). ואצל יהודה אמר (טו, יב) זה גבול בני יהודה סביב, ושם (כ) זאת נחלת מטה בני יהודה. כי אצל יהודה שתחלה לא ציין רק הגבול לא הנחלה, ור"ל כי בני שמעון לקחו אח"כ מנחלתם, וא"כ מה שחשב (טו, א - יב) הוא רק הגבול והמצר, אמר זה גבול יהודה, ומן פסוק כ' חושב הערים בפרטות אמר זאת נחלת, ואצל בנימין חושב המצר וגם הנחלה כי לא עבר זר בתוכם אמר **זאת נחלת** (על פרטות הערים), **לגבולותיה**, על המצר. ובשאר השבטים שלא ציין המצר בכל פרטיו רק הערים אמר זאת נחלת:

פסוק כח

ערים ארבע עשרה. ובפרטן אתה מוצא י"ב, ופי' כי צלע האלף הם ב' ערים, וכן גבעת קרית. ולדעתי השמיט מן הפרטים **ענתות ועלמון** שחשב בין ערי הלוים לבנימין (כא, יח), וכן משמע שצלע האלף עיר אחת ממה שבא צלע בפתח, שמורה שהוא סמוך, וכן גבעת סמוך:

פרק יט

פסוק ב

באר שבע. (למעלה טז, כח). והיה עוד **באר שבע** אשר ליהודה (מ"א יט, ג) ולא נזכר בגבולי הארץ:

ושבע. לא נזכר שם ולא בדהי"א (ד, כח). **ומולדה**. (למעלה טז, כו):

פסוק ג

וחצר שועל. (שם כח):

ובלה. היא בעלה הנזכר (שם כט), ובד"ה (שם) בלהה:

ועצם. (שם):

פסוק ד

ואלתולד. (שם ל), ובד"ה תולד:

ובתול. הוא כסיל הנזכר (שם שם), ובד"ה בתואל:

וחרמה (שם ושם):

פסוק ה

צקלג. (שם ושם), ועמ"ש למעלה בזה:

ובית המרכבות וחצר סוסים. לא נזכר בנחלת יהודה, ובד"ה בית מרכבות וחצר סוסים:

פסוק ו

ובית לבאות ושרוחן. הוא לבאות ושלחים (שם לב), ובד"ה אומר תחת זה בית בראי ושערים, שאז נשתנה הלשון יותר:

ערים שלש עשרה. ובפרטן אתה מוצא י"ד, ודוחק לומר דבאר שבע ושבע עיר אחת כי תראה שדרכו למנות בכל פסוק שלש ערים, והמותר יחשב בפסוק האחרון, וא"כ היל"ל באר שבע ושבע ומולדה וחצר שועל בפסוק א' כמו שכן הוא בד"ה. ולמה שהוכחתי למעלה (טו, לב) בית לבאות ושרוחן היה עיר אחת, ור"ל בית לבאות ואשר לפני העיר, ועז"א למעלה ושלחים, לשון שלחיך פרדס רמונים (שה"ש ד, יג), בית השלחים שלפני העיר. ופה אמר ושרוחן, כי אח"כ לא היו שם שדות והיה שרח העודף להעיר, ובעת שנכתב ספר ד"ה נעשו שם שערים לפני העיר אמר ושערים. והנה מה שחשב צקלג בין ערי שמעון לא היו רק עד ימי דוד, שאח"כ נתן צקלג למלכי יהודה, ככתוב ש"א ((כו, ו), ובזה תבין מ"ש בד"ה (שם לא) אלה עריהם עד מלך דוד:

פסוק ז

עין רימון. (למעלה שם לב):

עתר ועשן. (שם מב), ובד"ה חשיב **עיטם ועין ורמון ותבן ועשן**. עיטם הוא עתר, ותבן היא עיר נוספת שבנו אח"כ:

פסוק ח

עד בעלת. ר"ל סביבות הערים שנמשכו עד בעלה היו חצרים שקרוים באר רמת נגב, ולכן בד"ה לא אמר רק עד בעלה לבד:

פסוק י

ויהי. גבול זבולן היה בקצה צפונית מערבית לא"י, והתחיל מנקודה אשר במערבית צפונית לא"י, ששם היה עיר שריד:

פסוק יא

ועלה. חשב צד המערבי מצפון לדרום:

עלה לימה. אל הים, ובצד זה **פנע בדבשת ופגע אל הנחל אשר על פני יקנעם**, כי יקנעם היה לזבולן (לקמן כא, לד), והנחל היה במערבו של יקנעם ונחל זה היה סוף גבול זה בקרן מערבית דרומית של זבולן. (וי"מ שהוא נחל קישון):

פסוק יב

ושב. עתה **חושב** גבול הצפוני ממערב למזרח:

על גבול כסלת תבור. שם כלה קו הזה. ומשם יצא לצד דרום על פני המזרח מצפון לדרום **אל הדברת**, שהיה מישכר, כי שם גבל עם ישכר שהיה בצד מזרחו שתבור היה מישכר, וכן דברת, ומשם **עלה יפיע**, ג"כ מצפון לדרום:

פסוק יג

ומשם עבר קדמה. ר"ל בצד המזרחי עבר הגבול עיר ששמה **גתה חפר** (שם העיר של יונה הנביא), ועיר **עתה קצין**: **ויצא**. משם יצא לצד מזרח, **אל עיר רמון**, **ותאר** אותו משלש רוחותיו ושב ממזרח למערב אל עיר **נעה**. (וקראו **רמון המתואר** שהיה מוקף מגבול זבולן סביב, כי הוא היה בולט מן הגבול כקרן למזרח):

פסוק יד

ונסב. את עיר נעה סבב משתי רוחות כמין ד', ונעה היה חוץ מן החוט. והלך **מצפון** של **חנתון**, (**וחנתון** חוץ מן הגבול), ופה חשיב צד הדרומי ממזרח למערב:

והיו תוצאותיו, **בגיא יפתח אל**. כלה הרוחב הזה:

פסוק טו
ושם נכנס לפנים והלך דרך **קטת** (היא קטרון הנזכר שופטים א, ל) עד בית לחם, ומשם נמשך נגד הגבול הראשון שהוא הנחל אשר על פני יקנעם, הנה באו גבולי זבולן מארבע רוחותיו:
שתים עשרה. הם שריד, מרעלה, יקנעם, יפיע, גתה חפר, עתה קצין, רמון, וחמשה שבפט"ו. ובדבשת כתיב ופגע, שלא נכנס לשם, והדברת כבר בארתי שהיה מחלק יששכר, וכן גיא יפתח אל, גיא היה, לא עיר:

פסוק יז
ליששכר. נחלת יששכר היה בצפונה של אפרים ומזרח למנשה, שבליטה שנמשך לאפרים במערבו צפונו עד המכמתת היה דרומית מערבית **ליששכר** (כנ"ל), והמכמתת היה על פני שכם שבהר אפרים (יז, ז), ונגד הר אפרים בעמק היה עמק יזרעאל כמו שמוכח למעלה (שם טז), וז"ש:

פסוק יח
ויהי גבולם יזרעאלה. הוא גבול הדרומי של יששכר בצד מערבו, שערים יזרעאלה וכסילות עמדו בקרן מערבית דרומית של גבולו, ושם סבב החוט מדרום לצפון במערבו את המקומות שבפסוק (יט כ כא), ובבואו בצד הצפוני ממערב למזרח, אז:

פסוק כב
פגע הגבול בתבור. (נגד כסלות תבור שבחלק זבולן, הנ"ל יב). וגם י"ל שם עיר כמ"ש דהי"א (ו, סב) את תבור ואת מגרשיה:
והיו תוצאות גבולם. ר"ל שני הגבולים שמשני הרוחות צפון ודרום כלו בירדן, ולקמן נבאר שלא היה ליששכר עד הירדן ממש, רק הגבול שמשני הצדדים פגעו שם זה את זה כמו ביוסף, ומה שאצל הירדן ממש היה לנפתלי כמו שית':

פסוק כה
ויהי גבולם. גבול אשר היה אצל גבול מנשה (כנ"ל יז, יא) ומערב לגבול יששכר, תחלה חשב צד הדרומי ממזרח למערב (במצר מנשה) היו **חלקת וחלי**, והיה התחלת גבול הדרומי מחלקת שעמד בקרן מזרחית דרומית של אשר:
ובטן ואכשף. כל הערים האלה עד **משאל** עמדו במצר הדרומי כסדר שכתובים כאן ממזרח למערב:

פסוק כו

ופגע בכרמל הימה. וכשכלה הגבול בים הגדול כלה אצל כרמל בצד הדרומי, ושיחור לבנת שאצל הים היה בצד הצפוני של אשר, נמצא מצר הדרומי של אשר היה מחלקת עד הים שאצל כרמל ומצד המערבי היה אצל הים מכרמל עד שיחור לבנת. והמבארים כתבו ששיחור לבנת הוא שם נהר, ולהבדילו מנהר מצרים שנקרא שיחור סתם נקרא זה שיחור לבנת, וידוע עתה בשם (בעלוס), ושם מצאו לפנים לעשות הזכוכית כמו שסופר בד"ה למלכות צור, ואפשר שנקרא לבנת על שם זכוכית לבנה:

פסוק כז

ושב. מן שיחור לבנת שעמדה בקרן מערבית צפונית שב הגבול ממערב למזרח, והוא ציון מצר הצפוני של אשר שב משיחור לבית דגון, ואח"כ פגע בזבולן שהיו בצפונו של אשר, וז"ש ובגיא יפתח אל צפונה, ר"ל שעמדה מצפון למצר אשר, וכבר באר (פסוק יד) כי גיא יפתח אל היה במצר הדרומי של זבולון והיה שם שכן לאשר. ואח"כ **בית העמק ונעיאל**, שהיו ג"כ בקו ההוא ממערב למזרח:

ויצא. אחר נעיאל יצא הקו מדרום לצפון עד סוף צפון א"י ששם היה כבול, וז"ש משמאל, ר"ל של ארץ ישראל (ולפ"ז עבר הקו נגד כל מזרח גבולו של זבולון). וי"מ שכבול היא עיר אחת שנתן שלמה לחירם ויקרא להם ארץ כבול, על שם כבול עיר הבירה (מ"א ט, יב): (כח) **ועברן**. ושם בצפונית א"י עבר **עברן ורחוב** עד **צדון רבה**, שהיו ג"כ מאשר, כמ"ש אשר לא הוריש את יושבי עכו ואת יושבי צידון (שופטים א, לא), ועכו בצפון של א"י כמבואר בריש גיטין, ואינו צידון הסמוכה לצור רק צידון אחר:

פסוק כט

ושב הגבול. בצידון כלה סוף המצר עד שצידון בקרן מזרחית צפונית לאשר, והגבול שב מצפון לדרום ומגביל פאת מזרחי שלאשר עד **הרמה** ועד **עיר מבצר צור**, שהיא בקרן מזרחית דרומית של אשר (עיר מבצר צור היה לנפתלי). ועיר מבצר צור אינה צור הגדולה שעל חוף הים, שלא היתה עדיין בנויה בעת ההיא כנודע. וי"מ מבצר שהיה בנוי בצור וסלע גבוה:

ושב הגבול חסה. משם התחיל הגבול לשוב ממזרח למערב והלך חוסה שהיה לצד מערב, ומשם לחבל אכזיב:

ומן חבל אכזיב היו תוצאותיו הימה. ר"ל הלך אל חלקת ומשם אל הכרמל הימה. הרי באר גבולי אשר מארבע רוחותיו:

ועמה. מן אכזיב ולמטה היו עוד ערים אלה:

ערים עשרים ושתים. והם ד' בפסוק כ"ה ואלמלך ועמעד ומשאל, בית דגון, בית העמק, נעיאל, כבול, וה' בפסוק כ"ח, ורמה, חוסה, אכזיב (כי עיר מבצר צור היה לנפתלי), ושלשה שבפסוק ל':

פסוק לג

ויהי גבולם. הנה כ"מ שנשאר עדיין מא"י אחרי החלוקה הנזכר היו לבני נפתלי (חוץ מדן, שנטל במערב). והנה אצל הירדן נשאר כל רוחב א"י שכנגד הירדן, כי כבר בארנו (טז, ז) שגבול יוסף המזרחי פגע זא"ז באלכסון אצל מי יריחו ולא הגיע עד הירדן, וכן גבול מזרח של בנימין הגם שעלה מן הירדן אל כתף יריחו מצפון בכ"ז לא היה לו רק מיריחו ואילך, וכמ"ש רז"ל (ספרי במדבר, פ"א) שדושנה של יריחו לא נתחלק לשבטים, ולא לקחה בנימין עד בימי דוד או שלמה שנבנה המקדש בחלקו. וכן יששכר שלקח אחרי בנימין והיו תוצאות גבולם הירדן, לא היה עד הירדן ממש, ונשאר כל רוחב א"י במצד מזרח אצל הירדן לנפתלי (ועיין מ"ש למעלה טז, ו). ובזה תבין מ"ש פה שנפתלי פגע עם יהודה הירדן מזרח השמש, לפ"ז ארך ארץ נפתלי בצד המזרח היה כל ארך הירדן, ונגדו בצד מערבו היה גבולם מחלף מאלון בצעננים עד לקום, כ"ז היה בשטח צד המערב, ומצד המזרח והיו תוצאותיו הירדן, שהירדן הגביל שטח המזרחי:

פסוק לד

ושב. בצד הצפוני יצא גבולו ממזרח למערב ובא עד **אזנות תבור**: **ויצא**. ויצא עוד יותר לצד צפון עד שהגיע בצפון של א"י ששם היה **חקקה**. והנה זבולון עלה בצד צפונו משריד על גבול כסלות תבור ויצא משם לדרום על הדברת שמחלק יששכר (כנ"ל פסוק יב), וא"כ נשאר החלק של שמאל הקו שהלך מישרים לכסלות תבור עד צפון א"י ממש פנוי, וכן החלק שמן הדברת עד צפונה של א"י ואל החלק הזה ירד גבול יששכר ולקח כל מה שנשאר מצפונה של זבולון עד צפון א"י. ובזה תבין מ"ש פה שפגע בזבולון מנגב. והנה בארנו (פסוק כז - כח) כי בנחלת אשר היה לו רצועה במזרח של זבולון עד צפון א"י, וגבול הזה שב הרמה ועד עיר מבצר צור מצפון לדרום, ושניהם רמה ומבצר צור היו לנפתלי (פסוק לה - לו) וא"כ הלך גבול נפתלי ברדתו למערב דרך הרמה ומבצר צור מדרום לצפון והיה אשר במערב של נפתלי, וז"ש שפגע באשר מים. ולפ"ז צ"ל שהערים שזכר בגבול צפונו של אשר בצפון א"י לא היו בצפון ממש, רק היה אחריהם עוד רצועה השייכת לנפתלי שדרך שם ירד גבולם וסבב את זבולון בצפונו, דאל"כ לא משכחת שילך הגבול לצפון זבולון בלא הפסקה:

פסוק לח

ערים תשע עשרה. ט"ו החשובים בין ערי מבצר, ואדמי הנקב, יבנאל, לקום, חקוקה, הם י"ט. כי חלף ואלון שמות מקומות, לא ערים:

פסוק מא

ויהי גבול נחלתם. דן לקח החלק המערבי של נחלת בנימין, שבנימין לא לקח רק חלק המזרחי מהאורך שממזרח למערב והחלק המערבי עם מה שנכנס חלק יהודה בצפונו ונתקצר גבולו בפאת מערב:

פסוק מז

ויצא. ר"ל יען ששבט הדני נחלו בסוף א"י אצל הספר, לא יכלו להוריש את האמורי (כמ"ש שופטים א, לד). וז"ש **ויצא** גבול בני דן מהם. ר"ל שלא נחלו את גבולם כי האמורי לא נתנו לרדת לעמק, וזה באר בשופטים י"ח כי לא נפלה לו עד היום ההוא בתוך שבטי ישראל בנחלה, כוונתו שנחלתו לא נפלה בתוך השבטים רק בקצה המערב על הספר, ולכן **ויעלו בני דן וילחמו עם לשם**, שהוא במזרח א"י, וזה היה בימי שפוט השופטים, והוא ליש הנזכר שם:

פסוק מט

ויכלו לנחול. הוא החילוק הראשון שהיה עפ"י הגורל, שכבר בארנו (למעלה יד) שהיו שם שתי חלוקות, א] עפ"י הגורל שהגביל תחום כל שבט וע"ז אמר פה **ויכלו לנחול**. ב] עפ"י החלוקה לגלגולת שזה עשה יהושע לפי ריבוי השבט או מעוטו, ועל זה אמר בפסוק נ"א ויכלו מחלק את הארץ, ותכף אחר הגורלות קודם החילוק לפי מספר הגלגולת נתנו נחלה ליהושע. ומפרש כי:

פסוק נ

על פי ה' נתנו לו. לכן היה זה מצורף עם הגורל שהיה ג"כ עפ"י ה', ולא המתינו עד החלוקה השנית שעפ"י יהושע, שאז היה בכח יהושע לתת לו בעצמו. וז"ש בב"ב דף קכ"א אך בגורל יחלק את הארץ יצאו יהושע וכלב, כי הגם שהחלוקה הפרטית לפי הגלגולת לא היה עפ"י הגורל (ומתוך כך הקשה הראב"ד בשטה מקובצת בב"ב דף קכ"א על שטתו דרק תחומי השבט נקבעו עפ"י הגורל לא חלוקות הפרטיים א"כ למה הוצרך למעט יהושע וכלב שהיו אנשים פרטיים) בכ"ז הלא קודם שנחלקה החלוקה השנית לדעת כמה יגיע לגלגולת לא היה אפשר להקדים לתת ליהושע וכלב בלא חלוקה, ולכן הוצרך להיות עפ"י ה', וא"כ היה עולה על הדעת שזה יהיה עפ"י גורל, ומפרש כי נתנו

לו **את העיר אשר שאל**, וזה לא יצויר בגורל, רק עפ"י נביא, וכן כלב לקח את חברון על פי שאלתו וקודם החלוקה הפרטיית:

פסוק נא
ויכלו מחלק. התבאר בפסוק נ':

פרק כ

פסוק ב
תנו. מבואר בספרי (פ' מסעי) כי לא נתחייבו בהפרשת ערי מקלט עד אחר ירושה וישיבה, דכתיב (דברים יט, א) כי יכרית ה' אלהיך את הגוים כו' וירשתם וכו', ולכן לא צוהו עד גמר חילוק הארץ:

פסוק ג
בשגגה בבלי דעת. בפ' מסעי (במדבר לה, יא) כתיב בשגגה, ובפ' שופטים (דברים יט, ד) כתיב בבלי דעת, וחז"ל מכות (ז ב) בשגגה פרט למזיד, בבלי דעת פרט למתכוין, ולכן אמר פה שניהם. ודיני הפ' הזאת בארתי בפירוש התורה בעז"ה:

פסוק ז
ויקדשו. על השאלה איך יתכן כי שני המטות וחצי המטה נתנו שלש ערים בשוה עם תשעת המטות וחצי המטה, השיב הרמב"ן ז"ל כי אחר שגם ערי הלוים היו קולטות וערי הלוים היו מ"ב שהם מ"ח עם ערי המקלט מגיע על כל שבט ד' הערים, שהם עשר לשני המטות וחצי המטה, וכן נתנו באמת כמבואר בסימן כ"א. ואם תשאל שבכ"ז היה להם לתת יותר ערי הלוים כי ערי הלוים אין קולטות אלא לדעת, ע"ז השיב כי רוב מושב הלוים היה בארץ לפי ששם יאות יותר מושבם מפני עבודת בית האלהים:

פסוק ט
ערי המועדה. שם בשקל **מוסדה** שהיו מיוחדות להועד שם כל מכה נפש בשגגה:

פרק כא

פסוק ד
ויצא הגורל. הנה הציוי היה (שם לה, ח) מאת הרב תרבו ומאת המעט תמעיטו, ועפ"ז נתנו מיהודה ושמעון תשע ערים, שרובם היו מיהודה, כי רק עיר עין מצינו בנחלת שמעון, כי היה חלק בני יהודה רב מהם, ומנפתלי לא נתנו רק שלש ערים. והנה כמו שבנחלת השבטים הגביל הגורל תחלה תחום כל שבט, ואח"כ חלק יהושע לפי הריבוי

והמיעוט כפי השערתו כנ"ל (ס' יד), כן פה תחלה הגביל הגורל תחום כל משפחה, והגביל לבני אהרן תחומם מג' שבטים יהודה שמעון בנימין (ששמות שלשה השבטים האירו באורים ותומים עם יציאת גורל בני אהרן), והמגרילים חלקו בני לוי לד' חלקים, בני אהרן, יתר בני קהת, בני גרשון, בני מררי, והגרילו על כ"א מאיזה שבט יהיו עריו, והגורל עלה כפי הראוי להם לפי סדר מעלתם בקדש, שכמו שבאיברי הגויה כל אבר השכן יותר אל הלב הוא מעולה יותר ומזגו זך ביתר שאת, כן בני אהרן שהיו קרובים אל המשכן והמקדש, וכן נפל גורלם בחלק יהודה שמעון ובנימין שהיו סביב למקדש (וע"כ התדבקו תמיד במלכות בית דוד). אחריהם במדרגה היו בני קהת הנותרים שהם היו ג"כ שכנים אל הלב, ועבודת הקדש עליהם בכתף ישאו הארון והשלחן וכלי הקדש, לכן נפל חבלם באפרים דן וחצי מנשה, שנחלת יוסף היתה אצל נחלת בנימין, ונחלת דן היה אחורי נחלת בנימין, והיו סוככים בכנפיהם על המקדש וקרובים אל נחלתו. ואחריהם בני גרשון שהיו נושאים את אהל מועד יריעותיו ומכסהו שהם במדרגת הבשר החופף על האיברים הפנימים הסוככים על הלב, לקחו ממטה ישששכר ואשר ששניהם היו אחרי יוסף, ישששכר במזרחו ואשר במערבו, וממטה נפתלי שהיה ג"כ שכן אליהם ומגביל נחלת בנימין ויוסף במזרחי נגד ארך הירדן עם נחלת מנשה בבשן, שהגם שהיה מעבר הירדן השתתף בצד מה עם חציו השני שהיה בא"י ומיוחס אליו בקורבה כשהם שבט אחד. ובני מררי שהוא הקצה האחרון נושאי קרשי המשכן בריחיו ועמודיו ואדניו, דוגמת העור והעצמות שבגויה, לקחו ממטה ראובן וגד חוץ לארץ וממטה זבולון שהיה בצד צפונית מערבית בקצה האחרון בא"י. והנה בכולם אמר בגורל ערים, לבד אצל בני מררי לא אמר (פסוק ז) בגורל, וגם אמר לבני מררי בלא וא"ו, כי אחר שבני מררי נשארו באחרונה לא הוצרך להגריל, כי השלש שבטים שעדיין לא נפל עליהם הגורל מהם יקחו בני מררי שנשארו באחרונה, וע"כ אמר בלא וא"ו כי הם לא לקחו עפ"י גורל מיוחד להם. ואחר שהגביל הגורל תחום כל משפחה ומשפחה, אז חלק יהושע והפריש הערים לפי ריבוי השבט ומעוטו, וזה שאמר תחלה ויצא הגורל למשפחת הקהתי וגו', וסיפר איך יצא עפ"י הגורל שסדר לכ"א תחומו, ואח"כ אמר:

פסוק ח

ויתנו בני ישראל וכו'. שאח"כ נתנו הערים הפרטים לפי ריבוי השבט ומעוטו, ערים גדולות או קטנות. ומפרש ויתנו וכו' את הערים, שהוא על הנתינה הפרטית של הערים הפרטיים:

פסוק יא

ויתנו להם את קרית ארבע וכו' **ולבני אהרן** וכו'. רצה לבאר מדוע נתנו מיהודה ושמעון תשעה ערים, ומכל שני שבטים לא לקחו רק שמונה ערים, ארבע ערים משבט (חוץ משבט נפתלי), כי אחר שכלב לקח חלק גדול ביחוד היה גם הוא צריך לתת עיר ללוים, כמ"ש (במדבר לה, ח) איש כפי נחלתו יתן מעריו ללוים, והיה לחברון כפרים ושדות רבים מאד, עד שלפי השיעור היה צריך שיתן בפ"ע כמו רביע השבט שהיא עיר אחת ונתן את חברון, ושדה העיר וחצריה היו לו. וזה הוצעה לבאר שמנחלת יהודה לקחו מכלב עיר בפ"ע מחלקו, ונשאר עוד ליהודה ושמעון שמונה ערים, ועם חברון היה תשע. וז"ש ולבני אהרן הכהן נתנו, ר"ל עם חלקו של כלב. והגם שלקחו רוב הערים מיהודה לא משמעון, זה מפני ששמעון נחל תוך יהודה כנ"ל, ונעשה משני השבטים כנחלה אחת:

פסוק לד

הנותרים. יובן במ"ש למעלה (פסוק ד) שבני מררי נקראים נותרים וטפלים בערך שבט לוי כולו, כעור ועצמות שהם הקליפה הסוכך על הפרי והלב, כמו שיתר משפחות נקראו נותרים במשפחת קהת נגד בני אהרן הכהנים (כמ"ש בפסוק כ). וגם קראם נותרים מפני שנותרו מן הגורל שנפל על בני קהת וגרשון ראשונה, ונותרו הם שלא הוצרך להגריל עליהם כנ"ל (פסוק ד), ולכן כפל עליהם שם הנותרים שנית בפסוק ל"ח, שהיו נותרים מצד שתי ההשקפות האלה:

פסוק מא

ויתן. אחר שספר הכיבוש והחילוק אומר כי נתקיים לישראל שבעה דברים. א] **ויתן**, שנתן להם הארץ במתנה כמו שהבטיח להאבות. ב] **וירשוה**, שהוא הורשת האויבים וכבושם בשבע שכבשו (כי גדר הירושה הוא הורקת הנחלה מרשות המוריש לרשות היורש). ג] **וישבו בה**, בשבע שחלקו, שהחזיקו כ"א בשלו: (מב) ד] **וינח ה' להם מסביב**. שפסקה מלחמת האויבים. ה] **ולא עמד**, גם בעת נלחמו נגדם לא עמדו כי נפלו לפניהם (וכבר בארנו שיש הבדל בין לא התיצב איש בפניהם ובין לא עמד איש בפניהם, שלא התיצב מורה שלא התגר בו מלחמה כלל (וזה לא היה פה כי באו מלכים נלחמו), אבל לא עמד מורה שהמתיצב להלחם לא יעמד בעמדו, כי המה כרעו ונפלו). ו] שלא היתה נפילה טבעיית, רק **את כל אויביהם נתן ה' בידם** בדרך נס והשגחה: (מג) ז] **לא נפל דבר**. שגם יתר הטובות וההצלחות שהבטיח ה' להם בתורה ע"י משה כולם באו

פרק כב

פסוק ב

אתם שמרתם. ר"ל כי התנאי שהתנה משה עם בני ראובן ובני גד לא היה רק שילכו חלוצים עד אחר הכיבוש, רק משה ע"ה הוסיף וצוה אותם שיעמדו שמה גם עד אחר חלוק (כמ"ש למעלה א, יג). וז"ש **אתם שמרתם את כל אשר צוה אתכם משה**, (ב) **ותשמעו בקולי**. ומפרש מ"ש **אתם שמרתם את כל אשר צוה אתכם משה**, הוא כי:

פסוק ג

לא עזבתם את אחיכם זה ימים רבים. ר"ל עד שבע שכבשו ושבע שחלקו. ומ"ש ותשמעו בקולי הוא **ושמרתם את משמרת מצות ה'**, כי יהושע לא היה בכחו לצוות להם מצות חדשות נוספות על תורת משה, רק לצוות צוויים שיהיו משמרת אל מצות התורה, ר"ל גדרים וסיגים, וז"ש ושמרתם את משמרת מצות ה': (ד) **ועתה הניח**. כמ"ש (דברים ג, כ) עד אשר יניח ה' לאחיכם ככם: (ה) **רק**. אחר שהיא מובדלת מא"י צריך שם שמירה יתירה:

פסוק ז

השאלות

(ז - ט) למה כפל וישלחם יהושע ויברכם וגם כי שלחם ויברכם? ומה שייך פה מה שלחצי המנשה נתן בבשן וכו' שכבר ידענו זה? למה אמר ששבו משילה וכו' זה היל"ל תחלה שיהושע קראם לשילה?

וגם כי שלחם. ר"ל אחר שמנשה נחלק שבטו לשנים לכן הוצרכו ברכה יתירה בפ"ע:

(ח) **בנכסים רבים**. כי מקנה רב היה לבני ראובן וגד ולא לחצי מנשה:

חלקו. פי' עם אחיהם שנשארו לשמור את עריהם, כי רק ארבעים אלף מהם עברו את הירדן (למעלה סי' ד), שהם פחות משליש ממספרם (בפרשה) [בפרשת] פנחס. והרי"א פי' שר"ל שהשלל ששללו ב"י בודאי נתחלק לשבטים, ולכן בני ראובן ובני גד יכלו לשאת עמהם את השלל אשר קנו, אבל חצי המנשה שבא חלקו מעורב בחלק חצי השבט האחר, הוצרך לאמר להם שיחלקו השלל עם אחיהם. וז"ש ע"י כי לחצי שבט המנשה נתן משה בבשן וכו', ולכן הגם כי שלחם יהושע וכו' בכ"ז הוכרח לאמר אליהם בנכסים רבים וכו' חלקו שלל אויביכם עם אחיכם, ר"ל עם החצי האחר מאותו שבט, עכ"ד. ובזה יל"פ שעז"א וישובו וילכו, ר"ל ע"י שהוצרך חצי השבט להתעכב על חילוק השלל בשילה המתינו גם בני ראובן ובני גד עליהם ומשם שבו:

פסוק ט

וישובו. יהושע קראם אל עירו תמנת סרח אשר בהר אפרים ומשם שלחם, והם לא הלכו משם למזרח לעבור את הירדן רק הלכו לשילה שהיה בקצה צפונית לנחלת יוסף להתפלל במקדש ה' שמה ולקחת רשות מישראל שנאספו שמה, וזה היה אות כי לא נסוג אחור לבם מקדושת משכן ה' ומאחדות אבן ישראל (הפך מה שחשדו אותם אח"כ על אודות המזבח), וזה שדייק **מאת ב"י משלה**:

פסוק י

השאלות

(י - יב) למה כפל גלילות הירדן אשר בארץ כנען? וכן מ"ש מול ארץ כנען גלילות הירדן אל עבר בני ישראל? ואמר ב"פ וישמעו בני ישראל?:

אשר בארץ כנען. ספר כי בנו את המזבח בצד של כנען שהיא בצד הירדן המערבי, וזה מעיד עליהם שלא היה דעתם להפרד מישראל שא"כ היו בונים בצד המזרחי, זאת שנית שתבניתו היה מעיד עליו שנבנה רק **למראה** לא לעולה וזבח, כי היה גבוה מאד בלא מעלות עד שנראה שלא היה רצון הבונים להקריב עליו רק לעשות אות וזכר וציון:

פסוק יא

וישמעו. ובני ישראל שמעו ודנו שבנו את המזבח הידוע בשילה, ר"ל שבנו כתבניתו ושבנו אותו אל מול ארץ כנען להטות גם לב ב"י מעבר מזה אל המזבח הלז:

פסוק יב

וישמעו. ר"ל ומצד זה לא דנו אותם לזכות רק שמעו לקול הדן לכף חובה. **ויקהלו לצבא**. ר"ל להקהיל צבא אם יצטרך ללחום, לכן לא אמר בב':

פסוק יג

וישלחו. להזהירם תחלה אולי ישובו. **את פינחס**. יען היה בזה, א] מעילה נגד ה', ב] בגידה נגד ישראל, שלחו את פנחס להוכיחם על דבר ה':

ועשרה נשאים. להתוכח עמם במה שנוגע לישראל:

פסוק טז

השאלות

(טז - כ) מה היה החטא במזבח הלז שהתעוררו ללחום עמהם? הכתובים כפולים ותחלה הביאו ראיה מעון פעור ואח"כ מעכן, ומה רצו באריכות לשון שהרבו בזה דברים אין קץ?

מה המעל. יען לא ידעו אם בנו המזבח לע"ז או אם בנוהו להקריב עליו קרבנות לה', טענו על שני הצדדים. א] על הצד האחד שהיה לע"ז, **מה המעל** הזה, הלא הוא מעל

גדול **לשוב היום מאחרי ה'**, ר"ל היום בעוד נגד עיניכם כל האותות והנפלאות שעשה לכם, ולא לבד שתשובו מאחריו בשב ואל תעשה, עוד עשיתם מעשה בפועל **בבנותכם לכם מזבח** לע"ז, שזה בא **למרדכם היום בה'**, מרידה גלויה פשוע וכחש בה':

פסוק יז

המעט. אמרו וא"ת מה לכם תריבו ריב ה', דעו כי מזה ימשך נזק אל הגוי כולו, כמו שהיה בעון פעור שהיה בו שני נזקים, א] לדורות, **אשר לא הטהרנו ממנו עד היום הזה**. ב] בשעת מעשה, שהיה **הנגף בעדת ה'**, שנלקו הבלתי חוטאים בעון החוטאים:

פסוק יח

ואתם. וא"כ אם אתם **תשובו היום מאחרי ה'**, ותשנו באולת, ימשכו ג"כ שני הנזקים האלה, א] **והיה אתם תמרדו היום בה'**, שזה דבר רע מאד תיכף. ב] **ומחר אל כל עדת ישראל יקצוף**, שלא עליכם לבד יקצוף רק על כל עדת ישראל, ולא היום לבד יקצוף רק גם מחר שהוא לאחר זמן שימשך הקצף ימים רבים:

פסוק יט

ואך. ב] עתה טענו על הצד הב' אם יאמרו שעשו המזבח לה', אך אם תאמרו כי טמאה ארץ אחוזתכם ואינה ראויה להקריב שם קרבנות ולכן בניתם המזבח מעבר הלז כדי להקריב עליו לה', הנה גם בצד הזה הוא מרד, בין נגד ה' שצוה שלא להקריב בבמה רק במשכן ה', בין נגד ישראל שזה מפריד בין הקיבוץ והאחדות אשר ביניהם, שמצדו ראוי שיעבדו כולם שכם אחד לאל אחד בבית אחד, ולא יחצו לשני כתות בשני מזבחות. וז"ש **עברו לכם אל ארץ אחזת ה' אשר שכן שם משכן ה'**, באופן שתתאחדו עמנו בין באחוזת הארץ הקדושה בין בעבודת ה' במשכנו וביתו:

ובה' אל תמרדו ואותנו אל תמרדו. כי זה מרד נגד ה' ונגד ישראל. וכדברים האלה פי' הרי"א. ולא נמצא בשום מקום פעל מרד נקשר עם מלת את רק פה, כי המורד הוא רק עבד באדוניו, לא חצי העם בחציו השני. שמרידה זאת היא רק שיעשה פירוד משני הצדדים עד שגם אנחנו נמרוד באחדות ישראל, שיתחלק, ואתם תגרמו הפירוד והמרד גם מצדנו, וע"ז בא מלת אותנו:

פסוק כ

הלוא. וא"ת ולמה תריבו אתם ריב ה', הנה גם בזה ימשך נזק כולל אל כלל האומה, כמו שהורה הנסיון **בעכן**, **שמעל בחרם** נגד קדשי מקדש, כי הכסף והזהב שגנב היו קדשי מקדש, וזה כדוגמת שחטאתם אתם שהוא ג"כ נגד המקדש, וראו מה היה לנו **שעל כל עדת ישראל היה קצף והוא איש אחד לא גוע בעונו**, שזה היה מצד שחטא איש אחד

מכלל העם ממשיך קצף והסתרת פנים אל הגוי כולו וסרה מהם השגחת ה', ולכן הוא לא גוע כי לא היה עונש בפועל שאז לא יענש רק החוטא לבד, כי היה רק הסתרת פנים מן הכלל, כמ"ש (למעלה ז, יב - יג). ועתה אם הוא **איש אחד** פעל הסתרת פנים מכלל הקיבוץ כ"ש עתה שהחוטאים שני שבטים ומחצה, שיסיר ה' השגחתו מהעדה כולה:

פסוק כא

השאלות

(כא) מדוע לא ענו אל פנחס?

וידברו את ראשי כו'. אל פנחס שבא להוכיחם על הצד שמעלו נגד ה' לא השיבו דבר, כי אם ינקו א"ע מדבר הבגידה הקטנה נגד ישראל יוסר השמצה הראשונה ממילא:

פסוק כב

השאלות

(כב - כט) איך יועיל לפי דעתם המזבח הזה לבל יאמרו מחר לבניהם אין לכם חלק בה' והלא בהפך המזבח הזה כמו שהביא אותם לידי חשד עתה כן יביא אותם לידי חשד בדורות הבאים ויביאו ראיה מן המזבח הזה שאין להם חלק במזבח שבשילה? למה כפלו אל אלהים ה' אל אלהים ה'? וכפל אם במרד ואם במעל, וכל ארך הלשון שחזרו את הענין כמה פעמים צריך ביאור:

אל. נגד מה שחשדום שהיה המזבח לע"ז אמרו **אל אל**הים ה', ואין אחר זולתו. ונגד הצד שחשדום שהיה להקריב עליו קרבנות לה', אמרו **אל אל**הים ה' הוא יודע האמת מכבר, **וישראל הוא ידע** האמת בעת שיראו כי לא נקריב עליו. ועתה קיימו דבריהם בשבועה ואלה:

אם במרד. ר"ל נגד אחדות ישראל כפי צד הב':

ואם במעל בה'. כפי הצד הא':

אל תושיענו כו'. ישליך אותנו מעל פניו:

פסוק כג

לבנות. מפרש נגד מ"ש **אם במעל בה**', היינו שהיה **לבנות** לנו מזבח לשוב מאחרי ה', שהוא לעבוד ע"ז. ונגד **אם במרד** מפרש **אם להעלות עליו עולה ומנחה** כו', להפרד ממשכן שילה, על שני הצדדים האלה **ה' הוא יבקש** להעניש העושה זאת:

פסוק כד

ואם לא. כי עקר הבנין היה **מדאגה מדבר**, מפני שהיינו דואגים מדבר שיוכל למצוא אותנו בעתיד, וגם ר"ל שהיינו דואגים מדבר הזה עצמו שאתם חושדים אותנו עתה שאנו

רוצים להבדל מעדת ישראל וממשכן ה', ותהי להפך, שעשינו זאת מפני דאגה שיבא דבר זה עצמו בעתיד ע"י שמחר יאמרו וכו', ר"ל אחר שהירדן מפסיק בינינו, ושם חו"ל, והרבה מצות שאין נוהגות שם, **יאמרו בניכם לבנינו** כו' **אין לכם חלק בה**', ודברים כאלה יפעלו בלב בנינו לבל ייראו את ה':

פסוק כו

ונאמר. לתקן זאת:

נעשה נא לנו. רושם ואות נאמן כי כמונו כמוכם בני אל חי, במה שנבנה **את המזבח לא לעולה ולא לזבח**, ר"ל מזבח שתבניתו עשוי רק למראה ולא לעולה וזבח כמ"ש (פסוק י) מזבח גדול למראה:

כי עד הוא. וזה יהיה עד **בינינו וביניכם** לדור ודור:

לעבד את עבודת ה' לפניו בעולותינו וכו'. שזה יעיד שהמזבח העומד חוץ למשכן ה' הוא פסול מלהקריב עליו כי לא יאות לעבוד את עבודת ה' רק לפניו במשכנו, וממילא **לא יאמרו בניכם מחר לבנינו אין לכם חלק בה'** כמו שיבאר:

פסוק כח

ונאמר. ר"ל ותיכף אמרנו בעת הבנין:

והיה כי יאמרו וכו' **ואמרנו ראו את תבנית מזבח ה' אשר עשו אבותינו**. ר"ל מתבניתו שעשוי באופן שהוא רק למראה לא להקריב עליו, וזאת הלא **עשו אבותינו**, פי' כל ישראל, כי אחר שלא מיחו בדבר, הנה הסכימו על עשייתו, שיהיה לעד בינינו וביניכם:

פסוק כט

חלילה. אחרי שבארו כוונתם בעשיית המזבח שהוא למען יהיה לעד בדורות הבאים, אמרו עתה כ"ש שאין לחשוד אותנו בזה כי **חלילה** לנו ממנו, ר"ל ממנו בעצמו שהוא מן תבנית המזבח שנעשה למראה לא לזבח, ממנו בעצמו **חלילה לנו למרוד בה**', כי הוא יוכיח על פנינו שאין להקריב בשום מקום מלבד מזבח ה' אלהינו אשר לפני משכנו:

פסוק לא

השאלות

(לא) התכת הכתוב קשה מאד, והלא תחלה טרם שעשו המזבח לא הסתפקו שה' בקרבם?

היום ידענו. פנחס התחיל לפייסם ואמר כי הוא לא נסתפק בזה כלל, כי אחר שראו שה' שוכן בתוך ישראל ולא הסתיר פניו מהם ידעו שלא מעלו שבטיהם בו מעל. ושיעור

הכתוב, היום (כי בתוכנו ה') ידענו כי לא מעלתם בה' המעל הזה. (מלות **כי בתוכנו ה'** הוא מאמר מוסגר, מבאר יען שבתוכנו ה' מזה ידענו כי לא מעלתם):
אז הצלתם. ר"ל כי אם הייתם מועלים במעל גדול כזה, הלא **אז הצלתם** והפרשתם (מלשון (בראשית לא, ט) ויצל אלהים את מקנה אביכם) **את ב"י מיד ה'** והשגחתו, וא"כ ממה שיד ה' בתוכנו עושה פלא ידענו היום כי לא מעלתם. וכוונת דבריו שעד היום לא נסתפק כלל, ומה שבאו אליהם היה לדעת טעמם וכדי להסיר מכשול מדורות הבאים:

פסוק לג
השאלות

(לג) מה רבותא שלא אמרו לעלות עליהם לצבא, אחר שהתנצלו ויצא כאור משפטם?
וייטב הדבר וכו'. הכתוב מודיע כי סבת התעוררם לצאת עליהם לצבא לא היה מפני איזה איבה קנאה ומשטמה שהיה בלב שבטי יה איש על אחיו, רק מפני רוב אהבתם אליהם שרצו להשיבם מעון, ולכן שמחו על הדבר ויברכו אלהים, מה שלא היה כן אם היה בואם עליהם מפני משטמה לא היו שמחים בשלא מצאו עתה סיבה להלחם עמהם. ובאר **ולא אמרו** כו' **לשחת** וכו', כי גם בתחלת יציאתם לא **אמרו** וחשבו **לשחת** הארץ, רק להשיבם מעון, ולכן שמחו וברכו על כי יצא כנוגה צדקתם:

פסוק לד
ויקראו. ובני ראובן וגד קראו למזבח בשם המורה על התכלית שבעבורו נבנה, והוא שיהיה לעד **כי ה'** הוא **האלהים** אל אחד ולא זולתו, ולא יחלפו עבודת מזבחו במקום אחר ובאל אחר:

פרק כג

פסוק ב
לזקניו. הם הסנהדרין:
ולראשיו. ראשי המטות:
ולשפטיו ולשטריו. אשר בכל עיר ועיר:
ויאמר אליהם. תוכן המאמר היה, שאחרי ראה יהושע כי נשארו הרבה עמים יושבים בארץ אשר לא הורישם, ויש שני אופנים, או שיכרתו ישראל עמהם ברית ויתחתנו עמהם עד יעשו כגוי אחד ובזה תוסר האיבה, או שילחמו עמהם עד שיורישו אותם, כי בל"ז א"א שישבו בארץ במנוחה. והתירא פן אחרי מותו יפחדו ישראל מלהתגרות בם מלחמה

ויבחרו האופן הראשון, לכן בא להזהירם ע"ז בטוב טעם ודעת. וז"ש **אני זקנתי**, ולא אוכל עוד לצאת למלחמה, בכל זאת הלא לא אני הייתי הכובש בכחי, כי:

פסוק ג

ואתם ראיתם את כל אשר עשה ה' אלהיכם לכל הגוים. אותות ומופתים גדולים, ובזה בחנתם היטב כי לא ידי עשו לכם את החיל, רק **כי ה' אלהיכם הוא הנלחם לכם**, והוא הנצחי אשר לא ימות, וא"כ:

פסוק ד

השאלות

(ד) בפרשה זו באו כמה ענינים מכופלים ובלתי מסודרים לפי פירוש המפרשים, והדקדוקים יודעו מן הבאור:

ראו הפלתי לכם. מה שהיה תלוי בי והוא הפלת הנחלה שיכיר כ"א את חלקו (כמ"ש ואתה תנחיל (למעלה א), ואמר (למעלה יג, ו) אנכי אורישם מפני ב"י רק הפילה בנחלה), כבר עשיתי, ומפרש שהפלתי בנחלה, א] **מן הירדן וכל הגוים אשר הכרתי**, שהם היושבים בדרומית מזרחית אצל הירדן שאלה כבש בחייו. ב] **והים הגדול** וכו', שאלה לא כבש (כנ"ל יג):

פסוק ה

וה' אלהיכם וכו'. ר"ל אחר שהפלתיה בנחלה לא חסר רק הכיבוש, הלא גם אחרי מותי אלהיכם חי **והוא יהדפם** וכו' כאשר דבר לכם. ואמר **הוא יהדפם**, נגד הגוים שכבר כבש שמקצתם פנו מארצם, כמו גרגשי, ויהדפם שלא ישובו עוד. ואמר **והוריש אותם**, נגד אלה שלא כבש עדיין. רק שצריך לזה תנאי שתשמרו התורה, וז"ש:

פסוק ו

וחזקתם מאד לשמור. ממצות לא תעשה:

ולעשות. מצות עשה וכו', והוא עצמו הציוי שצוה ה' ליהושע (למעלה א) בתנאי הכיבוש, ועתה שאתם תלחמו ציווי זה מוטל עליכם:

פסוק ז

לבלתי. ובמה שתשמרו את דברי התורה בהכרח תשמרו **לבלתי** בוא והתחתן **בגוים** "**האלה**" **הנשארים**, שהזהירה התורה עליו. וכפל מלת **האלה**, שנכבשו והנשארים שלא נכבשו כנ"ל (פסוק ד - ה), ולכן אמר (פסוק יב) **ביתר הגוים האלה הנשארים האלה**, שמבואר אצלנו ההבדל בין יתר ובין שאר, היתר הוא במקרה והוא בגוים שנכבשו שמה

שהנותר מהם היה במקרה, והנשאר הוא בכוונה, וזה באלה שלא נכבשו שהניח ה' בכוונה לנסות בם את ישראל (כמ"ש שופטים ג':א'):

ובשם. ר"ל ע"י שלא תתחתנו בם לא תבואו לאיסורים חמורים יותר להזכיר בשם אלהיהם, ויותר חמור מזה להשביע בשמם, ויותר חמור מזה לעבדם, ויותר חמור להשתחוות שהוא מד' עבודות שחייבים עליהם מיתה. ועקר דבריו שמכלל לאו אתה שומע הן, שבאם יתחתנו עמהם יזכירו בשם אלהיהם ואחר כך ישבעו ואח"כ יעבודו ואח"ז ישתחוו למו:

פסוק ח

השאלות

(ח - י) לפירוש המפ' מלת כי אם כמו רק, יקשה מ"ש ויורש ה' וכו', שאין לו חבור עם הקודם, וכן מ"ש איש אחד ירדף אלף שאין לו קשר עם המאמר? וכן לדעת המפ' פעל ירדף הוא עתיד במקום עבר?

כי. עתה מתחיל לבאר התועלת והנזק שיגיע להם משני האופנים הנ"ל, בל יאמרו ללבבם למה לנו לגור מלחמות כל היום הלא טוב יותר שנכרות ברית עמהם, אומר דעו **כי** אם **בה' אלהיכם תדבקו** (מלת אם הוא תנאי), אם תדבקון בה' **כאשר עשיתם עד היום הזה**, שדבקתם בו (והלא ראיתם בעיניכם התועלת **שהוריש מפניכם גוים גדולים ועצומים** וכו'), א"כ אם בו תדבקון כן יהיה גם בעתיד **שאחד מכם ירדוף אלף יען כי ה' אלהיכם הוא הנלחם לכם**, וזאת התועלת שיגיע לכם אם תדבקון בה' (שבכללו בל תתחתנו עם העמים אשר צוה ה'):

פסוק יא

ונשמרתם. עתה מבאר הנזק, אתם צריכים להשמר מאד מן הסכנה שתגיע לכם באופן הב', ועי"כ **תשמרו לאהבה את ה'**, שגדר האהבה השלימה לשנוא את שונאי אוהבו כמ"ש (תהלים קלט, כא) הלא משנאיך ה' אשנא:

פסוק יב

כי אם שוב תשובו. מאהבתו:

ודבקתם ביתר הגוים. שזה א"א כל עוד יאהבו את ה' (יגיע לכם רעה כפולה, א] מצד הטבע, ב] מצד ההשגחה. ומבאר תחלה הרעה הטבעיית):

פסוק יג

ידוע תדעו. ר"ל הלא זאת תדעו בעצמכם **כי לא יוסיף ה' להוריש אותם**. ובזה דעו **כי יהיו לכם לפח ולמוקש**, בעניני הדת והאמונה:

ולשוטט בצדיכם. עת יבוא עליכם אויב מן הצד יהיו אז נגדכם:
ולצננים בעיניכם. גם בעת שקט ינקרו את עיניכם בקנאה ושנאה ומשטמה:
עד אבדכם. בדרך הטבע, כי מן הנמנע שיהיה ביניכם אהבה שלמה וברית אמת:

פסוק יד

והנה. עתה מבאר הרעה ההשגחיית שיגיע להם, כי יעניש ה' אותם על זאת, והקדים להם ראיה מיעודים הטובים שנתקיימו, וז"ש **הנה אנכי הולך בדרך כל הארץ**, ובכ"ז תהיו מושגחים מה' בין לטובה בין לרעה, כי יעודי ה' לא יתבטלו עם מיתתי, ועתה קחו ראיה מן היעודים הטובים שכבר נתקיימו, אל הרעים, וז"ש **הלא ידעתם היום בכל לבבכם כי לא נפל דבר אחד מכל הדברים הטובים**, (וכפל לאמר, א] **הכל באו לכם**, לא חסר דבר אחד. ב] **לא נפל ממנו דבר אחד**, ר"ל שכל דבר טוב בא בכל פרטיו, לא מקצתו, ר"ל שבאו כולם במספרם, ובא כ"א באיכותו):

פסוק טו

והיה. וא"כ תשכילו מזה כי כמו **שבא עליכם כל הדבר הטוב כן יביא עליכם את כל הדבר הרע בעברכם את ברית ה'**, כי אז הגם שלפי הטבע היה ראוי שתתקיימו, הלא אז **יחרה אף ה' בכם** להענישכם בדרך השגחיי:
ואבדתם מהרה. ע"י יד ה' ועשו הבלתי נקשר עם הזמן והטבע ומסובביהם. ולכן נגד מה שתחלה אמר עד אבדכם, ר"ל מצד הטבע בהמשך הזמן, הוסיף פה, א] עד השמידו אותכם, בשמד וכליון השגחיי. ב] ואבדתם מהרה, וגם הודיע עוד הבדל בין הבאת הטוב ובין הבאת הרע, כי הטוב שיעיד ה' ידברנו בהחלטה באופן שדבורו הוא גמר הדבר, והטוב בא מעצמו כי ה' אמר ויהי, לא כן גזרתו על הרע הוא אינו בדרך החלטה, רק דרך תנאי תלוי אם לא ישובו ממעשיהם ואז צריך להביאו בפועל, כי אינו בא מעצמו, ועז"א כאשר בא עליכם כל הדבר הטוב (מעצמו) כן יביא ה' עליכם כל הדבר הרע, כי לא יבוא מעצמו:

פרק כד

פסוק ב

השאלות

(ב - ד) מה רצה בפתיחה הזאת, ובמה שתרח היה אבי נחור, ובמה שהרבה את זרעו של אברהם שהוא שהוליד את ישמעאל אין זה מעלה, וכן לא במה שיצחק הוליד את עשו?

כה אמר ה'. מאדם עד אברהם היה הסגולה והענין האלקי רק ביחידים והיו הם כלב ופרי ויתר בני אדם כקליפות, ומעת זרח שמש צדקו של אברהם רצה ה' שיחול הענין האלקי על רבים, שהם השבטים ואחריהם שבעים נפש ואחריהם אומה שלמה אשר פנים בפנים דבר ה' עמהם, ועי"כ הוצרכו האבות ובניהם לכמה צרופים ונסיונות שיזדככו השמרים ויסירו הקליפות ויהיה הכל לב ופרי ושמן מובחר, וכמו שכתב הכוזרי באורך. וזה מבאר פה, אמר להם, הנה אבותיכם לא היו ראוים אל הענין האלקי, לא מצד מקומם, כי **בעבר הנהר ישבו אבותיכם**, והמקום המוצלח אל שיעשו ענבים ופרי קדש הלולים הוא רק הארץ הקדושה. לא מצד יחוסם ומחצבם, כי **תרח היה אבי אברהם ואבי נחור**, והיה אברהם מוקף בחוחים בין מצדו מנחור ובין מראשו מתרח. ולא מצד הכנתם, כי **עבדו אלהים אחרים**:

פסוק ג

ואקח. מבאר ראשונה ההשתדלות שעשה להכינם אל הענין האלקי מצד מקומם (נגד מ"ש בעבר הנהר ישבו), שכמו שבעל הגן כאשר יראה נטע נעמן נטוע במקום רזה ובית אבנים יחזה, אז יקחהו ממקומו וישתלהו בקרן בן שמן, כן לקחתי **את אברהם מעבר הנהר ואולך אותו בכל ארץ כנען**, מקום הראוי להשגחה ונבואה, וגם בהליכתו בכל הארץ נתנסה ונצרף בכור הנסיונות ונבחן. ועל הענין השני שהוא שיזדכך מצד שרשו ויחוסו (נגד מ"ש תרח אבי אברהם), זאת עשיתי **וארבה את זרעו**, שעי"כ נזדקקו השמרים והפסולת בישמעאל ויצא יצחק זהב נקי. וז"ש **ואתן לו את יצחק**, שיצחק היה מיוחד לו פרי קדש הלולים. והנה גם ביצחק היו קצת סיגים ונזדקקו ע"י עשו, וז"ש:

פסוק ד

ואתן ליצחק את יעקב ואת עשו. ובזה שאב עשו כל הזוהמא. ולכן **ואתן לעשו את הר שעיר**, המיוחס לחלקו:

ויעקב ובניו. שהם היו מוכנים מעתה אל הענין הגדול, רק שהיה צריך צירוף בענין השלישי הנ"ל והוא שיהיו ראוים לזה ע"י הכנתם (נגד מ"ש ויעבדו אלהים אחרים), הם **ירדו מצרים**, שהיא היתה כור הברזל לזכך חומרם ע"י קושי השעבוד, ובזה הוכנו שיהיו עם ה' שמעתה לא תשרה השכינה על יחידים רק על המונים רבים, ולא לפרקים רק בתמידות:

פסוק ה

ואשלח. עתה ספר ענין היציאה בהגיע תור אלקי אל שיחול הענין הנורא הזה, בחר, א] בשלוחים הראוים שיעשה הענין הגדול הזה, ע"י שהם **משה ואהרן**. ב] באמצעיים

מתיחסים אל התכלית הזה, שהוא **ואגף את מצרים** בנפלאות ואותות ומופתים, שעז"א **כאשר עשיתי בקרבו**: **ואחר**. ר"ל אחר כל הנפלאות שע"י הכירו כח ה' ועזוזו, **הוצאתי אתכם**:

פסוק ו

ואוציא. ורציתי להוסיף עוד נסים עד שלא תסתפקו ביכלתי והשגחתי כלל, ולכן **גם אחר שהוצאתי את אבותיכם ממצרים ותבואו הימה כדי שירדפו מצרים**, כ"ז היה סבה מאתי כדי שתאמינו בי, כמ"ש (שמות יד, לא) וירא ישראל וכו' ויאמינו בה':

פסוק ז

וישם מאפל. עד שירדו אל הים, ובזה היו שני הפכים, א] אתם נצלתם והם נטבעו. ב] הם כסה אותם מאפל ואתם **ותראינה עיניכם** (ושם מאפל נבדל משם אופל, שבא על דבר המאפיל ומכסה את האור, שהוא הענן והחשך שהיה מאפיל בפני המצרים ויאר את הלילה לישראל). אמנם הגם כי **ותראינה עיניכם את אשר עשיתי במצרים**, בכל זאת עדן לא האמנתם בי אמונה שלמה, ועי"כ **ותשבו במדבר ימים רבים**, והוצרכתי להניעכם ארבעים שנה במדבר כדי לנקותכם מטומאת מצרים, כמ"ש (דברים כט, ג - ד) ואולך אתכם במדבר ארבעים שנה וכו' ולא נתן ה' לכם לב לדעת וכו' עד היום הזה:

פסוק ח

ואביא אתכם אל ארץ האמורי. ואז התעוררו עליכם שני מיני מלחמות, א] מלחמה בכח אנושי שהוא **וילחמו אתכם ואתן אותם בידכם**. ב] מלחמה בדברים שהם למעלה מן הטבע, וז"ש:

פסוק ט

ויקם בלק, וילחם בישראל. ומפרש שמלחמתו לא היה בחרב וחנית, רק במה **ששלח ויקרא לבלעם לקלל אתכם**:

פסוק י

ולא אביתי לשמוע לבלעם. ובזה **ואצל אתכם** גם ממלחמה הזאת:

פסוק יא

השאלות

(יא) הלא אנשי יריחו לא נלחמו כלל כמבואר בכתוב?

ותעברו. בנס:

ותבואו. בנס:

וילחמו. ואח"כ לחמו **בעלי יריחו**, כן קורא המלכים שנתאספו אח"כ לנקום נקמת יריחו כנזכר (למעלה ט). והנה שם לא חשיב גרגשי ופה חשיב גרגשי, כי גרגשי נתאסף תחלה ואח"כ התירא ופנה והלך לו לאפריקי וכמו שיבאר:

ואתן. ר"ל מקצתם נתתי בידכם שהם כל אלה שחשב חוץ מגרגשי, ומקצתם שהוא גרגשי:

פסוק יב

השאלות

(יב) פסוק זה בא שלא כסדר והלא עתה מדבר מכניסתן לארץ, ומן מלחמת סיחון כבר דבר בפסוק ח'?

ואשלח את הצרעה ותגרש אותם מפניכם. הוא מה שפנה לאפריקא. ומפרש מה הוא הצרעה הזאת, **שני מלכי האמורי לא בחרבך** כו', ר"ל השמועה ששמע שכבשת שני מלכי האמורי לא בחרבך ולא בקשתך רק ע"י ישועת ה' זאת היה כצרעה, שהתיראו מפני השמועה הזאת וברחו מארצם לאפריקא:

פסוק יד

השאלות

(יד) מדוע אמר ועבדו את ה' שתי פעמים?

ועתה יראו את ה'. אחר כל החסדים האלה יראו את ה' וכו'. והנה בא לצוות להם שייראו את ה' יראת הרוממות, לא יראת עונש, **ושיעבדו אותו באמת ובתמים**, לא עבודה מזויפת שזה הפך האמת, ולא עבודה בעבור תקות גמול, כענין אל תהיו כעבדים המשמשים את הרב ע"מ לקבל פרס (אבות פ"א מ"ג), שזה הפך התמימות. והתנה עמם **והסירו את אלהים**, כי א"א לעבוד את ה' בשיתוף, רק אותו לבדו, ועז"א **ועבדו את ה'**, ר"ל אותו לבד מבלי שיתוף, כי המשתף עמו זולתו אינו עובד את ה':

פסוק טו

ואם רע בעיניכם לעבד את ה'. כי לבכם פורה ראש ולענה שיש דברים מתנהגים כפי הטבע והמערכה ותרצו להשתדל בעבודות אחרות יעזרו לכם כפי דעתכם אל הצלחה הטבעיית או המערכיית:

בחרו לכם היום. ר"ל א"כ צריכים אתם לעזוב את ה' מכל וכל, כי א"א שתעבדוהו עם זולתו, ואז או שתחשבו שהמערכה תתנהג עמכם כפי מחצב תולדתכם שהוא מעבר הנהר, וא"כ עבדו את **אלהים** מצד **אשר עבדו אבותיכם אשר בעבר הנהר**, או תחשבו שתתנהג המערכה עמכם כפי שפעה בארץ שאתם יושבים בה, וא"כ **עבדו את אלהי**

האמורי מצד **אשר אתם יושבים בארצם**: **ואנכי וביתי נעבוד את ה'**. כי מאמינים אנחנו כי אין אנו מושפעים משום שר מזל כוכב וטבע, רק מה' לבדו:

פסוק טז

ויען העם. ענו לאמר כי לא יעזבו את ה', ונתנו ע"ז ארבעה טעמים. א] מצד החיוב המוטל עליהם, **כי ה' אלהינו הוא המעלה אותנו ואת אבותינו** כו', ובזה קנה אותנו קנין הגוף להיות לו לעבדים, כי עבדים היינו במצרים והפודה עבד מבית רבו קנה אותו לעצמו (וזה טעם שנז' בטעמי רוב המצות, יציאת מצרים, כי עי"כ נשתעבדו אל האדון אשר הוציאם מבית עבדים). ב] מצד יראת הרוממות, **ואשר עשה לעינינו את האותות הגדולות האלה**, שבזה הכרנו יכלתו וכחו לשדד המערכות. ג] מצד התועלת ועז"א **וישמרנו מכל הדרך אשר הלכנו בה**, ששמר אותנו בין בספוק צרכנו במדבר, בין במלחמת העמים כאשר ישמור איש את בנו, ולמה נעזוב מקור מים חיים. ד] מצד יראת הנזק, ועז"א:

פסוק יח

ויגרש ה' את כל העמים וכו' **יושבי הארץ מפנינו**. ובזה אם נעשה כמעשה העמים האלה תקיא הארץ גם אותנו, כמ"ש (ויקרא יח, כח) ולא תקיא הארץ בטמאכם אותה כאשר קאה את הגוי אשר לפניכם (גם כוונו תשובתם נגד מ"ש שיעבדו אלהים אשר בעבר הנהר ובמצרים, הלא הוציאנו ממצרים ואלהיהם לא הושיעה למו, ונגד מ"ש שיעבדו את אלהי האמורי הלא גרש גם עם אמורי):

פסוק יט

השאלות

(יט) מה היה כוונת יהושע שאמר להם שלא יוכלו לעבוד את ה' ומה היה הויכוח ביניהם שכפי חיצוניות אינו בו טעם ודעת? ומה הוסיפו בפעם השני על הראשון שאז קבל דבריהם ואמר עדים אתם בכם כי בחרתם את ה' והלא זאת בחרו בפעם הראשון?

פסוק כ

כי תעזבו וכו' **ושב והרע לכם וכלה אתכם אחרי אשר הטיב לכם**. ובקל יצמח מן הטוב אשר אליו יחלתם בעבודתכם, חלי ומכה. וגם אמר כי אחרי אשר הטיב לכם בהשגחתו הדבקה עמכם זה עצמו יחייב כי ישוב והרע לכם ע"י השגחתו בעזבכם אותו, מה שלא היה כן אם לא היה מטיב לכם והייתם תחת הטבע, וכמ"ש (עמוס ג, ב) רק אתכם ידעתי מכל משפחות האדמה ע"כ אפקד עליכם את כל עונותיכם, כי ידיעתו והשגחתו הפרטיית הדבקה בעם ה' יחייב ג"כ העונש ההשגחיי:

פסוק כא

ויאמר, לא. ר"ל אין כוונתנו לעבוד את ה' בעבור שכר ועונש, רק **כי את ה' נעבד** מצד עצמו, וע"ז לא אמרו עתה את ה' אלהינו נעבוד כמ"ש תחלה, כי שם אלהינו הבא בכינוי מורה על הקשר שיש לו עם בריותיו להטיב או להרע להם לפי מעשיהם, כמ"ש בכ"מ, ועתה בארו שיעבדוהו מצד עצמו שלא ע"מ לקבל פרס:

פסוק כב

ויאמר יהושע עדים אתם בכם כי אתם בחרתם לכם את ה'. ר"ל שבחרתם אותו מצד הבחירה השכלית לא מצד החפץ המשולח (כי העובד בעבור שכר ועונש אינו בגדר הבחירה השכלית, כמבואר אצלי בכ"מ). והבחירה היה **את ה' לעבד אותו**, לא לעבוד את עצמכם, ר"ל כי העובד בעבור שכר ועונש לא את ה' הוא עובד רק א"ע, ואתם עקר בחירתכם לעבוד אותו לא בעבור תועלת עצמכם:

פסוק כג

ועתה. אחר שקבלתם לעבדו מצד רוממותו:

הסירו את "אלהי" הנכר אשר בקרבכם. ר"ל כל מחשבת ע"ז אשר בלבכם:

והטו את לבבכם אל ה'. מצד שהוא **אלהי ישראל**, ר"ל מצד שהוא משגיח **בישראל**, שלכן הם חבל נחלתו ואין נתונים תחת שום שר וכוכב (שזה כלל אצלנו שבכ"מ שבא שם אלקים בכינוי אל **ישראל** מורה על הקשר והדיבוק שיש לו עם ישראל להשגיח עליהם השגחה פרטית), ומטעם זה אסור להם לעבוד בשיתוף (הגם שלבני נח לא הזהיר ע"ז) כי הם מיוחדים לחלקו, ור"ל שהגם שא"ל תחלה שלא יעבדו על התכלית מצד שהוא אלהי ישראל ר"ל גומל ומעניש, בכ"ז הם צריכים לעבדו עבודה מסבת הצד הזה, ר"ל שמצד שהוא משגיח עליהם אין להם לשתף עמו עבודת זולתו:

פסוק כד

ויאמרו העם. ועז"א **את ה' אלהינו נעבד**. בלא שיתוף:

ובקולו נשמע. בלא תקות שכר ועונש, רק לשמוע כל אשר יצוה מצד שהוא מצות האל:

(כה) **ויכרות**. כרת ברית מצד שקבלו ע"ע ברצון לעבוד עבודה שלימה בלי פניה:

וישם לו חק ומשפט. סדר להם תקנות וחקים לפי צורך הארץ כמ"ש חז"ל (ברכות מח:; עירובין יז א) תקנות שתקן יהושע:

פסוק כו

ויכתב. כתב דברים האלה עם כלל ספרו (כמ"ש (ב"ב יד ב) יהושע כתב ספרו) וחברו עם ספר תורת אלהים להיות מכלל כתבי הקדש:

ויקח אבן גדולה. יען שהס"ת היה מונח בארון (מבפנים או מבחוץ לר"מ כדאית ליה ולר"י כדאית ליה כמ"ש בב"ב יד ב) רצה ליחד מקום במקדש אל ספרו, והקים אבן גדולה חלולה שתהיה ארגז וארון לספרו, **ויקימה תחת האלה אשר במקדש** בשילה:

פסוק כז

השאלות

(כז) מדוע הזמין את האבן לעדה?

ויאמר יהושע כו' **הנה האבן הזאת**. ר"ל עם הספר אשר בתוכו:

תהיה בנו לעדה. כמ"ש מרע"ה (דברים לא, כו) לקוח את ספר התורה הזה ושמתם אותו מצד ארון ברית ה' והיה בך לעד, וכן הזמין ספרו המונח באבן לעד על שני דברים, א] **בנו**, כולל גם עצמו עמהם:

כי היא שמעה את כל אמרי ה'. ר"ל ששם נמצא כל אשר דבר ה' עמנו, הם דברי ה' הנמצאים בכל הספר הזה, וכן מה שא"ל יהושע עתה, שמתחיל כה אמר ה'. ב] **והיתה בכם לעדה פן תכחשון**, כמי שמזמין עד בל יוכל לכחש בפניו, והגם שהיו אז בשכם, שם עשה את האבן החלול והניח שם ספרו, ומשם הובילהו אל המקדש בשילה והקים אותו. והנה האלה היה בודאי חוץ למקדש, כי אסור ליטע כל עץ במקדש, והראה שמדרגת ספרו אינו כספר התורה לכל דבר, או שהאלון הזה נעשה מאבן בצורת אלון כמו איליו שבס' יחזקאל (מ, ט) והיה במקדש ממש, ולכן נשתנה משקל השם מציר"י לפת"ח, כמו כי תהיו כאלה (ישעיה א, ל):

פסוק לב

ואת עצמות יוסף וכו' **ויהיו לבני יוסף לנחלה**. בני יוסף החזיקו בעצמות הצדיק, והיו אצלם לנחלה, חשוב בעיניהם כנחלה יקרה שזכו שיקבר הצדיק בחלקם, וכן השתדלו שגם אלעזר יקבר בחלקם, וכשמת אלעזר החרימו את גבעת פנחס לשדה החרם שדינו ששייך לכהן שבאותו משמר ונפל בחלק פנחס כדי שיקבור שם את אלעזר, והיה קבר יוסף וקבר אלעזר בחלק בני יוסף בהר אפרים: